

RE-INTEGRATIE VAN DE FARC IN COLOMBIA: EEN KWALITATIEF ONDERZOEK NAAR DE ROL VAN ONDERWIJSPROGRAMMA'S IN DE SOCIALE RE-INTEGRATIE VAN DE FARC

CASESTUDY: LA MACARENA, ETCR URIAS RONDÓN

Aantal woorden: 26.956

Hannes Cools

Studentennummer: 01511743

Promotor: Dr. Hanne Cottyn

Commissaris: Steven Schoofs

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de richting Politieke Wetenschappen
afstudeerrichting Internationale Politiek

Academiejaar: 2017 - 2018

Inzagerecht in de masterproef (*)

Ondergetekende,

.....
geeft hierbij toelating / geen toelating (**) aan derden , niet- behorend tot de
examencommissie, om zijn / haar (**) proefschrift in te zien.

Datum en handtekening

...../...../.....

.....
Deze toelating geeft aan derden tevens het recht om delen uit de scriptie/masterproef te
reproduceren of te citeren, uiteraard mits correcte bronvermelding.

(*) Deze ondertekende toelating wordt in zoveel exemplaren opgemaakt als het aantal exemplaren van de
scriptie/masterproef die moet worden ingediend.

Het blad moet ingebonden worden samen met de scriptie onmiddellijk na de kaft.

(**) schrappen wat niet past.

Una educación desde la cuna hasta la rumba, inconforme y reflexiva, que nos inspire un nuevo modo de pensar y nos incite a descubrir quiénes somos en una sociedad que se quiera más a sí misma...

Gabriel García Márquez, 1994, Museo Nacional, Bogotá

ABSTRACT

Programma's gericht op re-integratie van ex-strijders in de samenleving moeten zorgen voor rehabilitatie, participatie en vreedzame co-existentie. Dit onderzoek focust specifiek op de rol van onderwijsprogramma's in de sociale re-integratie van de ex-strijders van FARC. In een kwalitatief onderzoek werden leerkrachten en FARC-strijders geïnterviewd die re-integratieprocessen doormaken in *el Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación* (ETCR) *Urias Rondón* in het departement Meta. Ze werden gevraagd wat hun opleidingsniveau is en hoe ze de onderwijsprogramma's beleven in het sociale re-integratieproces in relatie met het al dan niet leren van nieuwe zaken, het vinden van een job en geaccepteerd worden in de maatschappij. Bijkomend werd onderzoek gevoerd naar de regionale peacebuildingprocessen in de lokale context in het departement Meta, meer specifiek in het gebied in en rond het dorp La Macarena.

Uit dit onderzoek blijkt dat FARC-strijders aangemoedigd worden om onderwijsprogramma's te volgen omdat de omgeving waarin deze re-integratie plaatsvindt, niet individueel, maar collectief verloopt. Dit creëert een participatieve omgeving waar *ex-combatientes* op zoek gaan naar een nieuwe plaats in de burgermaatschappij, wat resulteert in minder recidive. Toch hebben niet alle bevroagde ex-strijders hetzelfde doel voor ogen en willen sommigen teruggrijpen naar wat ze hun hele leven kenden, namelijk het gewapende conflict. Dit in combinatie met een kwetsbare omgeving die lokaal wordt bedreigd door andere nog actieve gewapende groeperingen, illegale cocateelt en een hoog aantal dissidenten. De onderzoeksmethode die tijdens deze scriptie werd gebruikt, is een combinatie van veldwerk en literatuurstudie.

DANKWOORD

“Colombia is een permanent wonder”, schreef Colombia-expert Daniel Pécaut ooit in een van zijn laatste boeken over het conflict. Twee maanden later reden ik en mijn partnerorganisatie over het onbegrensde platteland richting *el terreno* van de FARC. Toen ik uiteindelijk ter plaatse was, wist ik niet wat ik zou aantreffen. Wat ik wel wist, was dat ik naar de *ex-combatientes* of ex-strijders wilde luisteren, over hoe ze de zoektocht naar een nieuwe plaats in de samenleving beleven. Terwijl ik luisterde, raakte ik ontroerd, geïnspireerd, teleurgesteld en geïntrigeerd.

Wat ooit begon als een pril idee, is uitgegroeid tot een onderzoek, een levenservaring, een uitdaging. Het illustreert dat we niet bevreesd mogen zijn voor het onbekende en dat we af en toe moeten durven geloven in het permanente wonder.

Eerst en vooral wens ik mijn promotor dr. Hanne Cottyn te bedanken voor de algehele beschikbaarheid en begeleiding, voor de feedback en de steun. Dankzij haar heb ik Latijns-Amerika en Colombia beter leren begrijpen en doorgronden. Dank om me de ruimte te geven om dit eindwerk naar eigen goeddunken in te vullen.

Daarnaast wil ik mijn ouders bedanken voor het vertrouwen en de onvoorwaardelijke vrijheid die ze me hebben gegeven, dag na dag, jaar na jaar. Sommige zaken vallen gewoon niet in bewoordingen of bedankingen te vatten.

Ik wil ook graag mijn licht laten schijnen op twee vrienden die onbewust een rol gespeeld hebben in dit werk: Pablo en Laurens, zij die er waren als dat nodig was, virtueel en face-to-face. Dank.

Verder...

Dank aan Lia Valero voor de onuitputtelijke contactinformatie en voor de niet te tellen WhatsAppgesprekken.

Dank aan Kimberley Brown voor de kritische blik op de doorgenomen literatuur en haar kennis inzake het Colombiaanse conflict.

Dank aan Mads Nissen, Deens fotograaf voor het gebruik van zijn foto.

Dank aan Manuel Panero voor de ontelbare gesprekken, expertise en toewijding.

Dank aan Gabriel Corredor om me actuele info en beeldmateriaal te sturen.

Dank aan de Martha Forero en Ignacio Lombo van de Norwegian Refugee Council (NRC) die me op sleeptouw namen in de verschillende zones.

Dank aan Luk Lazeure voor het nalezen.

Dank aan al mijn respondenten, zonder hen zou deze thesis er niet zijn.

Noot aan de lezer: bij het neerschrijven van dit onderzoek werd er over het algemeen geopteerd om de Spaanstalige termen te behouden en niet steeds te vertalen naar het Nederlands; deze staan in cursief aangegeven en worden bij eerste vermelding verduidelijkt.

PROBLEEMSTELLING

Colombia is het enige land ter wereld dat in de afgelopen dertig jaar tien vredesprocessen heeft doorgemaakt. Toch is er na meer dan zestig jaar nog altijd geen vrede. En zelfs op dit moment zit het land verwickeld in een demilitarisatie-, demobilisatie- en re-integratieproces (DDR) met de FARC¹, de oudste guerrillagroepering van het zuidelijk halfrond. Dit DDR-proces is bewerkstelligd door een vredesakkoord waar meer dan drie jaar aan werd onderhandeld en een jaar geleden, na verlies van de ja-stem bij een referendum, met vertraging werd geïmplementeerd in het Colombiaanse *Congreso*. Nu, een jaar later wordt de balans opgemaakt en kan worden geconcludeerd dat sinds vorig jaar ongeveer 200 moorden op sociale en mensenrechtenleiders geregistreerd zijn, de teelt van coca niet is afgenomen maar verdrievoudigd en dat het aantal FARC-dissidenten of recidivisten² geschat wordt op 800 à 1.000 door recente onderzoeken van zowel International Crisis Group (ICG) als Ideas Para La Paz (IPZ).

Vandaag lijken de Colombiaanse onderhandelingspogingen een politieke uitputtingslag te impliceren en illustreren ze volgens Colombia-expert An Vranckx de afnemende relevantie van vredesonderhandelingen. Zo brachten de ontwapeningsakkoorden en overige vredesinspanningen met onder meer de paramilitaire *Autodefensas Unidas de Colombia* (AUC) geen einde aan het georganiseerde geweld in post-conflict Colombia. Ze hielpen de toestand er veeleer te transformeren in een status-quo situatie waarin onderhandelingen in het beste geval een schijn van normaliteit aan de oppervlakte herstelden. Onder die oppervlaktelaag bleef na elke demobilisatie het geweld knagen en bleven burgers om vergelding schreeuwen, in functie waarvan steeds nieuwe groepen de wapens opnamen. Sommigen deserteerden naar andere groeperingen zoals de *Bandas Criminales* (Bacrim) waardoor het vacuüm dat de paramilitairen achterlieten, werd ingevuld met hetzelfde: banditisme en het verderzetten van het conflict als gevolg.

---

¹ De organisatie knoopte driemaal in evenveel decennia vredesgesprekken aan met Colombiaanse regeringen. De finale reeks gesprekken werden ingeluid in oktober 2012. Ze verliepen in Havana en werden in 2016 bezegeld met akkoorden, die leidden tot de volledige demobilisatie van de groep in 2017 (Vranckx, 2017).

² Dissidentie wordt gedefinieerd als “*disagreeing especially with an established religious or political system, organization or belief*” (Nussio & Kaplan, 2017). Recidive wordt gedefinieerd vanuit de criminologie: “*to reflect repeat offenses, which need not be the same as the crime originally committed.*” Sommige misdaden door ex-strijders in Colombia kunnen breder worden bekeken dan in andere landen, kijk maar naar politieke misdrijven en corruptie. In deze thesis worden laatstgenoemde termen vaak in dezelfde context en door elkaar gebruikt.

De lessen die getrokken worden en de padafhankelijkheid van het veelzijdige Colombiaanse conflict moeten daarom ingebed zijn in het huidige re-integratieproces. Op elk niveau betekent re-integratie een complexe evenwichtsoefening tussen vrede en gerechtigheid. Daarom moeten we DDR-programma's niet reduceren of isoleren tot wat ze in het verleden hebben betekend en wat ze vandaag belichamen. Een land dat decennialang conflict heeft gekend moet een volledige mentaliteitswijziging en verwerkingsproces doormaken dat inclusief en op lange termijn moet worden geïnstitutionaliseerd en moet dus logischerwijs breder gaan dan een geïsoleerd demilitarisatie-, demobilisatie- en re-integratieproces. Een DDR-programma is namelijk maar een aspect van *peacebuilding* (The Stockholm Initiative, 2006, p. 2).

Dit vergt, kortom, een omwenteling op zowel politiek, economisch als sociaal vlak waarbij *bottom-up* moet worden geïnvesteerd in vrede, wars van de schemerzone van de status-quo. Uit dit onderzoek moet blijken of de rol van en toegang tot onderwijs in combinatie met DDR en *transitional justice* effectief blijkt en kan leiden tot succesvolle re-integratie. Die laatste zou een overgangsregeling moeten impliceren waar onderwijs op lange termijn moet worden ingezet als grenzeloos wapen tegen de meest existentiële punten van de FARC: illegale drugshandel, wapendracht, kidnapping en afpersing. Hierbij spelen politieke partijen en lokale *civil society*³ een cruciale rol. Er moet ook sterk gefocust worden op onderwijs als middel om bij te dragen tot een overgang van oorlog naar vrede, mede omdat voor regio's gekenmerkt door ernstige conflicten er altijd veel verwacht wordt van het socialiserende en het verbindende potentieel van onderwijs (Keane, 2010) (Spruyt, Elchardus, Van Droogenbroeck, & Roggemans, 2014).

---

³ *Civil society* verwijst hier naar ngo's, community-based organizations (CBOs) en vertegenwoordigers van een samenleving in het algemeen - institutioneel gescheiden van territoriale staatsinstellingen (Keane, 2010).

Methodologie

Wetenschappelijk onderzoek naar de recente sociale re-integratie van ex-FARC-strijders in Colombia is zo goed als onbestaande. Dit kwalitatief beschrijvend onderzoek is verricht in een poging om de academische leemte in te vullen die heerst in de sociale wetenschappen door meerbepaald te gaan kijken hoe zo'n fase in zijn werk gaat en hoe *ex-combatientes* dat re-integratieproces beleven. Hierbij werd via semigestructureerde diepte-interviews gepeild naar de individuele ervaringen en ideeën op het gebied van onderwijs in relatie met vijf thema's (zie lager), dit zowel bij tien *ex-combatientes* als bij vier leerkrachten die lesgeven in de ETCR *Urias Rondón*.

De centrale vraag in dit onderzoek luidt:

Wat is de rol van onderwijsprogramma's in de sociale re-integratie van ex-strijders van de FARC in *Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación (ETCR) Urias Rondón*?

Uit deze hoofdvraag zijn vijf thema's voortgekomen die de rol van onderwijsprogramma's in kaart brengt. Het eerste thema, **een toekomst en nieuwe zaken bijleren**, bevat een aantal vragen omtrent de inhoud van de vakken en hoe die individueel en collectief worden beleefd. Bij het tweede thema is gepeild naar het volgen van onderwijs in de relatie tot het vinden van een **job**. Het derde thema handelt over **geaccepteerd worden in de maatschappij** waarbij eerst wordt gekeken naar de verschillende relaties die in het kamp en daarbuiten worden onderhouden en of ze angst hebben om terug te keren naar de gemeenschap. Het vierde thema bespreekt **democratie en vrede**, en focust op de vraag of ex-strijders weten wat deze twee termen betekenen in de context van Colombia. Het vijfde thema gaat over de **link tussen recidive en onderwijs**.

Om een antwoord te formuleren op deze vragen wordt gebruikt gemaakt van beschrijvend kwalitatief veldwerkonderzoek. Deze methode werd uitgevoerd vanuit een politicologisch, exploratief en etnografisch oogpunt en werd voor het grootste deel ter plaatse opgetekend. Dit veldwerk was cruciaal om de lokale grieven en ontwikkelingen te kunnen blootleggen en om wat in de literatuur wordt geponeerd over re-integratie te toetsen aan de werkelijkheid (UN Official, 2017) (Acuerdo Final, 2016). (Voor uitgebreide onderzoeksopzet en methodologie, zie Deel 3. Onderzoeksopzet en Methodologie)

Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación Urias Rondón (ETCR)

De ETCR van *Urias Rondón* is gelegen in het departement Meta in Colombia. Het kamp is onderdeel van de zesentwintig *Espacios Territoriales* in rurale regio's verspreid over het hele land⁴ en ligt het dichtst bij het dorp La Macarena. Ondanks de relevantie van ETCR *Urias Rondón* en het prioritaire karakter van de verschillende zones blijkt de documentatie over de specifieke zones beperkt. Wat hieronder wordt beschreven, is veelal eerst uit primaire bronnen vernomen en daarna geverifieerd met secundaire bronnen.

Tijdens de reis naar de ETCR passeerden we Playa Rica, Vendaval, Viato Redonda en vele andere plaatsen die vandaag spooksteden zijn: ze belichamen een geschiedenis verweven met conflict, vertellen een verhaal van tervergeefse pogingen tot vreedzame *convivencia*⁵ en illustreren de gruwelijkheden en littekens van een land.

In het kamp verblijven op het moment van schrijven 150 à 200 leden van het 27e front van de FARC die de wapens hebben neergelegd⁶. Velen van hen zitten er al enkele maanden en zijn van plan er zich te vestigen terwijl anderen zijn gedemobiliseerd, hetzij naar de stad, hetzij naar andere rurale regio's. De ETCR bestaat uit een kookeenheid, tientallen barakken waar families verblijven, een receptieruimte, een polyvalente ruimte en een deel waar de internationale organisaties⁷ verblijven. De ETCR *Urias Rondón* bestaat sinds januari 2017 en zal er volgens verschillende VN-officials permanent blijven. Dit zou de re-integratie op een *bottom-up* manier ten goede komen, waarbij zowel de staat als lokale, nationale en internationale organisaties die het vredesakkoord ondersteunen, zich op een inclusieve manier kunnen integreren. Dit is iets wat vandaag al gebeurt.

---

⁴ Zie bijlage 1: Situering.

⁵ Het Spaanse woord *convivencia* kan niet rechtstreeks in het Nederlands worden vertaald. 'Vreedzame co-existentie' komt volgens verschillende woordenboeken het dichtst in de buurt.

⁶ Volgens *la Registraduría Nacional del Estado Civil* gaat het om 148 strijders (la Registraduría Nacional del Estado Civil, 2017).

⁷ Enkele organisaties die werkzaam zijn in *el Espacio Territorial Urias Rondón*: [UNDP](#), [NRC](#), [ARN](#), [Arando Ambiental](#) en [FUCEPAZ](#) (organisatie rond sociale ontwikkeling van de FARC).

INHOUDSOPGAVE

ABSTRACT	III
DANKWOORD	IV
PROBLEEMSTELLING	VI
METHODOLOGIE	VIII
<i>ESPACIO TERRITORIAL DE CAPACITACIÓN Y REINCORPORACIÓN URIAS RONDÓN (ETCR)</i>	IX
INLEIDING	XIII
DEEL 1. HISTORISCH KADER	1
1. RELEVANTE NATIONALE EN LOKALE ACTOREN	4
1.1 DE FUERZAS ARMADAS REVOLUTIONARIAS DE COLOMBIA (FARC)	4
1.1.1. ONTSTAANSGESCHIEDENIS	4
1.1.2. DE EXPANSIE: DRUGSECONOMIE ALS MOTOR VAN HET CONFLICT EN VAN DE GUERRILLA	5
1.1.3. HET OFFENSIEF	7
1.1.4. DE INKRIMPING: DE FARC ALS BEWEGING VANDAAG	8
1.2 PARAMILITAIREN EN DE BACRIM	9
1.2.1. ONTSTAANSGESCHIEDENIS	9
1.2.2. CRIMINELE BENDES: DE BACRIM	11
1.3 DE STAAT	11
1.3.1. ONTSTAANSGESCHIEDENIS	11
1.3.2. DE EERSTE POGINGEN TOT DEMOBILISATIE EN DE <i>UNIÓN PATRIÓTICA</i> (UP)	13
1.3.3. DE PASTRANAJAREN EN <i>LA SEGURIDAD DEMOCRATICÁ</i>	15
1.3.4. DEMOBILISATIE VAN DE <i>AUTODEFENSAS UNIDAS DE COLOMBIA</i> (AUC)	16
1.3.5. DE RECENTE RELATIE TUSSEN DE FARC EN DE STAAT	17
DEEL 2. THEORETISCH KADER	19
1. DDR EN RE-INTEGRATIE	21
1.1 DEFINIËRING VAN DEMILITARISATIE, DEMOBILISATIE EN RE-INTEGRATIE (DDR)	21
1.2 ENKELE GOOD EN BAD PRACTICES VAN ‘SUCCESVOLLE RE-INTEGRATIE’	23
1.3 DE SOCIALE RE-INTEGRATIE VAN DE FARC: UITDAGINGEN	26
1.3.1. UITDAGINGEN VOOR DE STAAT	26

1.3.2	UITDAGINGEN VOOR DE FARC	28
2.	DDR, TRANSITIONAL JUSTICE, PEACEBUILDING EN EDUCATIE	29
2.1	ENKELE DEELASPECTEN VAN DDR EN TRANSITIONAL JUSTICE	30
2.2	TRANSITIONAL JUSTICE EN EDUCATIE IN EEN POST-CONFLICTSITUATIE	32
3.	ONDERWIJS IN POST-CONFLICT COLOMBIA	33
3.1	HET COLOMBIAANSE ONDERWIJSSYSTEEM	33
3.1.1	ONDERWIJS OP HET PLATTELAND VOLGENS HET VREDESAKKOORD	36
3.1.2	DE FARC EN EDUCATIE	36
3.1.3	DE SOCIALE RE-INTEGRATIE VAN DE AUC VERGELEKEN MET DIE VAN DE FARC	39
3.1.4	CIJFERS EN ONDERZOEK NAAR ONDERWIJS IN COLOMBIA	41
3.1.5	DE ROL VAN ONDERWIJS IN POST-CONFLICT COLOMBIA	42
3.1.6	DE HUIDIGE SITUATIE IN ETCR <i>URIAS RONDÓN</i>	43
DEEL 3. ONDERZOEKSOPZET EN METHODOLOGIE		45
<hr/>		
1.	ONDERZOEKSMETHODE EN -OPZET	47
1.1	ONDERZOEKSMETHODE: KWALITATIEF ONDERZOEK	47
2.	ONDERZOEKSOPZET	49
2.1	PROCEDURE	49
2.2	ONDERZOEKSGROEP	49
2.2.1	RESPONDENTEN EN HET SAMPLE	50
2.2.2	CONTACTEN	51
2.2.3	ONDERZOEKER	52
2.3	DATAVERZAMELING, TOPICLIJST EN ANALYSE	52
2.4	KRITISCHE REFLECTIE	53
2.4.1	MOEILIKHEDEN, TEKORTKOMINGEN EN UITDAGINGEN VAN HET ONDERZOEK	53
2.4.2	MAATSCHAPPELIJKE RELEVANTIE	54
2.4.3	BRONNENKRITIEK	55
DEEL 4. ONDERZOEKSRESULTATEN		57
<hr/>		
1.	ONDERZOEKSRESULTATEN	59
1.1	HET METEN VAN SUCCESVOLLE RE-INTEGRATIE IN COMBINATIE MET DE ONDERWIJSPROGRAMMA'S	59
1.2	HET OPLEIDINGSNIVEAU BIJ INTREDE VAN DE FARC EN HET HUIDIGE OPLEIDINGSNIVEAU	61
1.3	DE ROL VAN ONDERWIJSPROGRAMMA'S IN DE SOCIALE RE-INTEGRATIE VAN DE FARC	62
1.3.1	ONDERWIJS, HET BOUWEN AAN EEN TOEKOMST EN NIEUWE ZAKEN BIJLEREN	62
1.3.2	ONDERWIJS, EEN DIPLOMA EN HET VINDEN VAN EEN JOB	64
1.3.3	ONDERWIJS EN HET GEACCEPTEERD WORDEN IN DE MAATSCHAPPIJ	65

1.3.4	ONDERWIJS EN DEMOCRATIE EN VREDE	67
1.3.5	DE ROL VAN ONDERWIJSPROGRAMMA'S BIJ RECIDIVE EN DISSIDENTIE	68
2.	BESPREKING VAN DE ONDERZOEKSRISULTATEN	71
2.1	HET OPLEIDINGSNIVEAU VOOR DE INTREDE VAN DE FARC EN HET HUIDIGE OPLEIDINGSNIVEAU	71
2.2	DE ROL VAN ONDERWIJSPROGRAMMA'S IN DE SOCIALE RE-INTEGRATIE VAN DE FARC	72
2.2.1	ONDERWIJS, HET BOUWEN AAN EEN TOEKOMST EN NIEUWE ZAKEN BIJLEREN	73
2.2.2	ONDERWIJS, EEN DIPLOMA EN HET VINDEN VAN EEN JOB	74
2.2.3	ONDERWIJS EN HET GEACCEPTEERD WORDEN IN DE MAATSCHAPPIJ	75
1.1.1	DE ROL VAN ONDERWIJS EN DEMOCRATIE EN VREDE	76
1.1.2	DE ROL VAN ONDERWIJSPROGRAMMA'S BIJ RECIDIVE EN DISSIDENTIE	77
DEEL 5. CONCLUSIE		79
1.	INHOUDELIJKE CONCLUSIE	81
2.	AANBEVELINGEN VOOR VERDER ONDERZOEK	83
DEEL 6. BIBLIOGRAFIE		84
BIBLIOGRAFIE		86
DEEL 7. BIJLAGEN		95
1.	SITUERING	97
2.	TIJDSLIN VAN HET COLOMBIAANSE CONFLICT	100
3.	DDR EN POST-CONFLICT	104
4.	DISSIDENTIE	106
5.	INTERVIEWS	107
6.	UITTREKSELS UIT BOEKEN	149

INLEIDING

“Ik had geen andere keuze, ik deed het uit angst voor mijn eigen leven. En die angst heb ik vandaag nog altijd. Elke dag opnieuw”, het zijn de woorden van een *ex-combatiente* die me tijdens mijn verblijf in *Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación Urias Rondón* (ETCR) rondleidt. Hij is amper vijf dagen ouder dan mezelf en is het jarenlang strijden moe. Samen met 6.000 andere ex-strijders heeft hij een eerste prille stap gezet richting vrede en *convivencia* door de DDR-kampen van de Verenigde Naties (VN) te bereiken. Nu de demilitarisatiefase gefinaliseerd is en de demobilisatiefase voor het grootste deel achter de rug is, start de jarenlange re-integratiefase. Een van de belangrijkste onderdelen van die fase zijn de gratis aangeboden onderwijsprogramma’s in de kampen waar *ex-combatientes* alsnog een kans krijgen om een diploma te behalen.

Een ander onderdeel van de re-integratiefase is de transformatie van de FARC in een politieke partij, die voortaan *Fuerza Alternativa Revolucionaria del Común* (FARC) heet. Zo zal ze in maart 2018 voor het eerst deelnemen aan de verkiezingen en een worp doen naar de politieke macht. Het vredesakkoord en de daaruit voortvloeiende ontwikkelingen zullen ongetwijfeld een belangrijk campagnepunt vormen, zeker omdat de ondertekening en goedkeuring ervan intrinsiek controversieel blijven. Los van de dissensus rond het vredesakkoord blijkt er ook een gebrek aan brede, stabiele en duurzame politieke steun, deels door de sterke oppositie van partijen die bij de volgende verkiezingen aan de macht kunnen komen. De gecompliceerde machtsdynamieken, -voedingsbodems en drijvende krachten fungeren als een perpetuum mobile dat het conflict levend houdt, waarbij de FARC als anachronisme blijven voortleven in het rijkgeschakeerde politieke landschap van de Colombiaanse parlementaire democratie.

Deze scriptie is opgedeeld in vijf delen. Deel 1 bestaat uit een historisch overzicht dat is bekomen na een grondige literatuurstudie. Daarin worden de verschillende actoren van het Colombiaanse conflict belicht zodat een kader kan ontstaan van waaruit het verdere onderzoek moet worden bekeken.

Deel 2 vormt de basis voor het uittekenen van de probleemstelling. Dit om een antwoord aan te reiken en vat te krijgen op de huidige re-integratiefase van de FARC. Vandaar dat we eerst uitzoomen op een aantal theoretische concepten om een onderzoekskader te creëren met begrippen en termen zoals DDR, re-integratie, onderwijs in Colombia en de specifieke zone waar kwalitatief onderzoek is verricht.

In deel 3 van het onderzoek worden de onderzoeksmethode en -opzet beschreven. Daarbij wordt aandacht besteed aan enkele belangrijke aspecten van het kwalitatief onderzoek en wordt er kritisch gereflecteerd over de gebruikte bronnen en de rol die je jezelf als onderzoeker toe-eigent.

In deel 4 worden de onderzoeksresultaten opgelijst die op basis van de topiclijst werden verkregen. Eerst wordt het opleidingsniveau van *ex-combatientes* aangehaald, daarna worden per thema de verschillende bevindingen beschreven. In deel twee van het hoofdstuk worden de bekomen onderzoeksresultaten in perspectief geplaatst door er andere onderzoeken mee te vergelijken.

Deel 5 bestaat uit conclusies die voortvloeien uit alle voorgaande delen en waar een antwoord wordt geformuleerd op de eerder opgestelde onderzoeksvragen zoals die zijn ontwikkeld doorheen deze scriptie.

DEEL 1. HISTORISCH KADER

Afbeelding 1: Een vlag van de FARC in een kamp in het zuiden van de provincie Meta, Colombia © Gabriël Corredor

Deel 1. Oorsprong, dynamiek en groei van het gewapende Colombiaanse conflict

Het eerste deel van dit onderzoek bestaat uit een destillatie van een extensieve literatuurstudie die is voorafgegaan aan het kwalitatief onderzoek waarvan het theoretisch kader, de onderzoeksopzet en methodologie in deel twee en drie worden besproken.

In Colombia woedt al decennialang een conflict tussen gewapende guerrilla (FARC, ELN, M19), paramilitaire zelfverdedigingsgroepen⁸ en de Colombiaanse staat. Dit conflict dat inherent eclecticisch en lokaal moet worden bekeken is diep verweven met de Colombiaanse geschiedenis. Hieronder volgt een niet-limitatieve opsomming van gebeurtenissen in de geschiedenis van de guerrilla, de paramilitairen en de staat in Colombia die ook niet vanuit een monolithisch of homogeen perspectief mogen worden benaderd. De korte schets bevat (scharnier)momenten die cruciaal zijn geweest en die een kader bieden om de huidige situatie in Colombia te beschrijven en te begrijpen. Voor een completer overzicht verwijs ik graag naar andere werken⁹ en naar de bijlage¹⁰ in deze scriptie.

---

⁸ Een van de bekendste paramilitaire bewegingen uit de Colombiaanse geschiedenis zijn de *Autodefensas Unidas de Colombia*. Hun missie bestond erin terrein op de FARC terug te winnen (Vranckx, 2017).

⁹ Zie o.a. (Brittain, 2010), (Pécaut, 2008), (Ronderos, 2014) en (Vranckx, 2001).

¹⁰ Zie bijlage 2: Uitgebreide tijdslijn van het Colombiaanse Conflict.

1. Relevante nationale en lokale actoren

1.1 De *Fuerzas Armadas Revolutionarias de Colombia* (FARC)

1.1.1. Ontstaansgeschiedenis¹¹

Volgens Pécaut heeft de FARC vier fasen doorgemaakt:

- 1966 – 1980: de oorsprong
- 1980 – 1990: de expansie
- 1990 – 2002: het offensief
- 2002 – heden: de inkrimping

(Pécaut, 2008, pp. 41-67)

De oorzaken van het hedendaagse conflict in Colombia gaat terug tot de *Violencia*-periode (1948-1965) waar ook de *Fuerzas Armadas Revolutionarias de Colombia - Ejército del Pueblo*¹² (FARC-EP) is uit ontstaan. In deze gewelddadige, bloedige periode was er armoede en sociale onrust ontstaan die alomtegenwoordig was onder het snelgroeiende arbeidersproletariaat en de landloze boeren. De boeren en arbeiders voedden een golf van protest tegen de politieke duopolie van de conservatieve en de liberale partij. In de jaren '40 zien ze in Jorge E. Gaitan een van hun belangrijkste vertegenwoordigers omdat hij pleit voor vrije vakbonden, landhervorming en omdat hij een alternatief wil creëren voor het traditionele tweepartijensysteem. Wanneer blijkt dat dit quasi onmogelijk is om buiten het keurslijf van het tweepartijensysteem iets gedaan te krijgen, keert hij terug naar de liberale partij van waaruit hij zijn *Gaitanista*-beweging op poten zet, een volksbeweging tegen het exclusieve, gesloten politieke systeem. Op 7 februari 1948 werd een mars georganiseerd tegen het toenemende politieke geweld in het land¹³. Meer dan honderdduizend mensen namen deel aan de mars, een duidelijke indicatie dat de macht van Gaitan groot was. Op 9 april datzelfde jaar wordt hij vermoord in de straten van Bogotá, waarop *El Bogotazo*

---

¹¹ Voor meer informatie over de geschiedenis van de FARC verwijs ik graag naar Brittain, J. (2010). *Revolutionary Social Change in Colombia - The Origin and Direction of the FARC-EP*. London: Pluto Books.

¹² In het verdere verloop van de thesis wordt FARC gebruikt en wordt EP weggelaten.

¹³ Er was toen al een burgeroorlog aan de gang tussen liberalen en conservatieven.

uitbreekt, een volksofstand met plunderingen, vernielingen en banditisme tot gevolg¹⁴. Het was het begin van een reeks bloedige conflicten.

De FARC zal ontstaan als reactie op de onopgeloste agrarische problemen die het land kende voor, tijdens en na *La Violencia*. Hierbij voegen we eraan toe dat in de context van de Koude Oorlog een opwelling van opstandige bewegingen en nationale bevrijding was geïnspireerd door het welslagen van de Cubaanse revolutie. Na *La Violencia* organiseerden sommigen zich in boerenguerrilla's zoals in Tolima en de Llanos Orientales die werden gesteund door de liberale of communistische partij. De conservatieve staat onder president Laureano Gomez (1950-1953) reageert krachtig en repressief. In 1953 pleegt generaal Gustavo Rojas Pinilla een militaire coup, gesteund door de liberalen en bepaalde facties van de conservatieve partij, in een poging een einde te maken aan het geweld. In 1955 lanceerde hij een militair offensief tegen de boeren die zich hadden bewapend, de zogenoemde oorlog van *Villarca*. Het was tijdens dit offensief dat in Tolima de gewapende zelfverdedigingsgroepen werden opgericht die uiteindelijk evolueerden tot de *Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia* (FARC), mede gevoed door het *hacienda*-systeem, waarin grootgrondbezitters de lokale productie en arbeidsmarkt beheersten. De officiële ontstaansdatum van de FARC was uiteindelijk enkele jaren later op 27 mei 1964¹⁵. Manuel Marulanda wordt als oprichter en bezieler tot leider van de beweging benoemd (FARC-EP, 1999) (Pécaut, 2008, p. 28). Toen de FARC ontstonden, vormden ze vrijwel meteen een bedreiging voor de elite op het platteland en een potentiële tikkende tijdbom voor de staat (Crandall, 2002, p. 60).

1.1.2 De expansie: drugseconomie als motor van het conflict en van de guerrilla

De opkomst van *de narcotraficantes* in de jaren '80 zou het conflict in Colombia transformeren. Aanvankelijk werd in Colombia vooral marihuana geteeld maar er werd

---

¹⁴ Voor meer details verwijst ik graag naar Urbina G., A. y Zambrano P., F. (2009). *Impacto de "El Bogotazo" en las actividades residenciales y los servicios de alto rango en el Centro Histórico de Bogotá* (pp. 349 – 381). Bogotá.

¹⁵ Op het moment van de oprichting in de jaren '60 had de FARC driehonderd strijdkrachten en zes fronten, bijna allemaal in het zuiden van het land waar ze er succesvol in slaagden om te ontkomen aan de controle van de staat.

steeds meer overgeschakeld op de verwerking van coca die afkomstig was uit Bolivia en Peru. Vooral voor de FARC bood de handel ongeziene mogelijkheden. Daniel Pécaut schrijft dat de FARC nooit materieel of andere middelen hebben gekregen van buitenaf. “De middelen die zij sinds 1980 hebben verworven kwamen voort uit drie bronnen: ontvoering, afpersing en participatie in de drugseconomie” (Pécaut, 2008, p. 89). De structuren van de drugsmaffia werden omschreven als kartels, toch was er eerder sprake van los met elkaar verbonden handelaars en exporteurs dan van een gecentraliseerde organisatie (Watson, 2000). Volgens diezelfde Pécaut “*slaagden de drugskartels er in de staat en haar instellingen te doen wankelen, iets wat de guerrilla nooit was gelukt*” (Pécaut, 2008, p. 54). Middelen zoals politiek vertrouwen en zelfs intimidatie waren legio voor de decennialange consolidatie van de FARC. Was alleen het eerstgenoemde er geweest, zouden de beweging sneller versnippering hebben gekend. Deze periode werd daarom gekenmerkt door een totale proliferatie van wapens en geweld en een staat die alle controle hierover had verloren.

De boeren begonnen coca te telen in het zuiden van het land en hieven belastingen op transacties van de drughandelaars om op die manier hun militaire activiteiten te financieren. De rebellen begonnen meer en meer burgers lastig te vallen, te ontvoeren en af te persen om zo in meer lokale gemeenschappen hun invloed te laten gelden. Als reactie op het antidrugsbeleid van de Colombiaanse staat en de Verenigde Staten, zag je dat de FARC enerzijds hun politieke invloed poogden uit te breiden om op die manier het besluitvormingsproces te beïnvloeden, onder meer via omkoping en pogingen tot rechtstreekse politieke participatie¹⁶. Anderzijds maakten ze gebruik van geweld zoals selectieve moorden gepleegd door *sicarios* (huurmoordenaars) en ware terreurcampagnes onder de vorm van bomaanslagen in grote steden (Bejarano, 2001).

---

¹⁶ Halverwege de jaren '80 zou drugsbaron Pablo Escobar effectief verkozen worden tot opvolger in het Colombiaanse Congres voor de Liberale partij.

1.1.3 Het offensief

Van 2002 tot 2010 werd onder president Uribe acht jaar lang een offensief tegen de FARC gehouden. Met resultaat. In 2008 wordt de top van de FARC gedood: oprichter en bezieler Manuel Marulanda en nummer twee, Raúl Reyes worden vermoord. Diezelfde maand wordt een ander lid van het FARC-bestuur, Iván Ríos, vermoord door een van zijn lijfwachten. Met het wegvallen van Manuel Marulanda, die de link belichaamde tussen de verscheidene actieve fracties, werd volgens Forero duidelijk dat de coherentie van de beweging steeds meer in duigen viel.

“Colombians are for the first time raising the possibility that a guerrilla group once thought invincible could be forced into peace negotiations or even defeated militarily. Weakened by infiltrators and facing constant combat and aerial bombardment, the insurgency is losing members in record numbers.”

(Forero, 2008)

Die versplintering blijkt ook uit cijfers: in 2002 was de FARC actief in ongeveer de helft van het Colombiaanse grondgebied (514 van de 1098 steden). In 2012 was de FARC nog in 28 van de 32 departementen en 262 gemeenten van Colombia aanwezig (Posso, 2012).

Ook de huidige President Santos trekt het offensief van voorganger Uribe door. In september 2010 wordt in een militaire operatie van het Colombiaanse leger Mono Jojoy uitgeschakeld. Jojoy, of Víctor Julio Suárez Rojas was dé tweede leider in rang na Alfonso Cano en het hoofd van alle militaire operaties van de rebellenbeweging. Datzelfde jaar starten in de Cubaanse hoofdstad Havana vredesgesprekken. Het zal net geen vier jaar duren tot de partijen in juni 2016 tot een akkoord komen over een bilateraal staakt-het-vuren¹⁷. Na de ondertekening van de akkoorden werd een referendum gehouden dat nipt

---

¹⁷Dit slaat kortweg op het proces waar de FARC wapens moeten inleveren en veiligheidsgaranties krijgen in ruil voor vrede.

werd verloren¹⁸, niet veel later werd het akkoord, zonder tweede referendum, unaniem goedgekeurd in het Congres¹⁹.

1.1.4 De inkrimping: de FARC als beweging vandaag

Er is een gedetailleerd schema opgesteld zodat de FARC haar wapens zou neerleggen²⁰. Het volgens sommige verregaande akkoord inzake veiligheidsgaranties omspant korte termijn problemen, individuele veiligheidsvoorwaarden en -garanties zodat de rebellen zich niet opnieuw storten in gewapend verzet, maar zich louter politiek engageren. De akkoorden raken hier dus het meest existentiële punt van de FARC, nl. het opgeven van haar wapens, schrijft Chernik. De combattanten worden, zoals eerder vermeld naar zesentwintig ETCR-kampen geleid²¹. Deze zones omvatten de oppervlakte van een klein dorp en zijn bedoeld om de FARC-rebellen te beschermen en te scheiden van het Colombiaanse leger (tijdens het bilaterale staakt-het-vuren). Om incidenten te vermijden, zal elke ETCR worden voorzien van een bufferzone van ruim 1 kilometer waar enkel leden van het tripartitemechanisme²² worden toegelaten (ICG, 2016).

Sinds de start van het vredesproces is de sterkte en aanwezigheid van de FARC verder afgenomen, mede omdat ze van modus operandi is veranderd. De ongeveer 7.000 strijders, verspreid over de DDR-kampen, zitten op het moment van schrijven in de re-integratiefase en reconciliatiefase. Degenen die verdacht worden van oorlogsmisdaden zullen worden voorgeleid in de rechtbank voor een soort van waarheidscommissie²³. Het merendeel van de andere strijders²⁴ werd al amnestie verleend en mocht de kampen verlaten in augustus en

---

¹⁸ 50,21% van het Colombiaanse volk stemde uiteindelijk tegen het vredesakkoord op 2 oktober 2016. De opkomst was 37,43%, lager dan een gemiddelde presidentiële verkiezing.

¹⁹ Mede omdat de oppositie zich uit protest onthield (ICG, 2017).

²⁰ Zie (Acuerdo Final, 2016).

²¹ Voor een overzicht zie bijlage 1: Situering.

²² Onder het tripartitemechanisme worden volgende actoren verstaan: de staat, de FARC-rebellen en de Verenigde Naties (VN).

²³ Voor meer info, zie <http://www.pares.com.co/paz-y-posconflicto/los-20-magistrados-titulares-de-la-jep/>, (Pares, 2017).

²⁴ Op 10 juli heeft president Santos de drie laatste decreten goedgekeurd waar 6.005 leden van de FARC amnestie werd verleend die eveneens het DDR-proces hebben doorlopen (VN, 2017, p. 2). Voor meer informatie:

september van dit jaar (Nussio & Kaplan, 2017) (Ley No. 1820, 2016). In augustus werd de FARC, zoals beschreven in het vredesakkoord, omgedoopt tot een politieke partij waarbij de initialen van FARC werden behouden. Ze heten voortaan de *Fuerza Alternativa Revolucionaria del Común*, vrij vertaald de 'Alternatieve Revolutionaire Kracht van het Volk'. Deze transitie gaat gepaard met een aantal uitdagingen van het vredesakkoord in het kader van re-integratie en reconciliatie (zie Deel 2. 1.3.2 Uitdagingen voor de FARC). Zo stijgt het aantal moorden op sociale leiders, de cocacultivatatie en het aantal dissidenten die zich niet langer of nooit in een ETCR hebben aangemeld (ICG, 2017) (Fundación Ideas para la Paz, 2014).

1.2 Paramilitairen en de Bacrim

Omdat paramilitaire bewegingen niet de focus zijn van het onderzoek worden ze hier maar kort beschreven en in perspectief geplaatst omdat ze relevant zijn in dit onderzoek. Hieronder volgt een korte ontstaansgeschiedenis²⁵ waarin ook de relatie tussen de staat en de paramilitairen wordt geschetst.

1.2.1 Ontstaansgeschiedenis

De paramilitaire beweging is geen monolithisch blok. Het ontstaan en de ontwikkeling is diffuus en gefragmenteerd, met momenten van hoge coördinatie maar zeer fragiele loyaliteit, die hebben geleid tot interne crises en verval (CNMH, 2013, p. 46). Dit in tegenstelling tot de FARC die wel over een duidelijk gecentraliseerde werking beschikt. Met de oprichting van de *Autodefensas Unidas de Colombia* (AUC) onder Carlos Castaño²⁶, die de zogenaamde tweede generatie paramilitairen belichamen, zal daar verandering in komen.

<http://es.presidencia.gov.co/normativa/normativa/LEY%201820%20DEL%2030%20DE%20DICIEMBRE%20DE%202016.pdf> (Ley No. 1820, 2016).

²⁵ Voor een volledig overzicht van de geschiedenis van het Colombiaanse paramilitarisme verwijs ik graag naar Ronderos, M. T. (2014). *La última desmovilización paramilitar. Guerras Recicladas, Una historia periodística del paramilitarismo en Colombia* (pp. 349 – 381). Bogotá: Aguilar.

²⁶ Carlos Castaño zal in 2004 in mysterieuze omstandigheden worden vermoord. Pas toen zijn lichaam in 2006 werd gevonden met behulp van de aanwijzingen van alias Monoleche, een paramilitaire leider, werd zijn dood, na DNA-onderzoek bevestigd.

De AUC is klein begonnen en explosief gegroeid. In 1986 had de toekomstige AUC 93 soldaten terwijl dit er eind jaren '90 bijna 11.000 waren (Richani, 2007). De dualiteit van het paramilitarisme tussen zijn tegenopstand en zijn criminele aard creëerde een diffuse en veranderende grens naarmate het gewapende conflict zich ontwikkelde (CNMH, 2013) (Brittain, 2010). Kimberley Theidon beschrijft *paramilitarismo* als volgt:

“A principal characteristic of paramilitarismo is its relationship with the state. For some, paramilitarismo is a policy of state terrorism, while for others it is the response of desperate citizens confronted with guerrilla abuses due to an absent state: curiously, for both sides the state's responsibility is central, either of omission.”

(Theidon, 2009, p. 9)

Gaandeweg evolueerden deze milities van een soort burgerwacht naar professionele, getrainde en goed georganiseerde militaire organen. Eind jaren zeventig, toen de guerrilla werd uitgebreid door de opkomst van de drugseconomie, werden lokale, legale en militaire zelfverdedigingsgroepen gecreëerd om (rijke) mensen te verdedigen tegen afpersing en ontvoering. Dit met stilzwijgende goedkeuring van de overheid. En net daarom werd het verder ontplooiën van het paramilitarisme door de staat gerechtvaardigd, simpelweg omdat ze de conventionele economische en politieke stabiliteit consolideerde van een bepaalde minderheid, vooral op het Colombiaanse platteland (Brittain, 2010). Het resultaat is echter een offensief dat ook een ideologie impliceerde, namelijk dat van extreemrechts conservatisme. Bovendien beschikten ze vanaf de jaren '80 steeds meer over moderne wapens en ander materieel omdat de guerrilla in die periode exponentieel begon te groeien. De paramilitairen werden assertiever en begonnen zo steeds actiever jongeren te rekruteren. Zo oversteeg het paramilitarisme het plaatselijke gemeenschapsniveau en werd hun actieradius vergroot waardoor de commandanten of *capos* van deze paramilitaire structuren vaak de impliciete macht over een bepaalde streek uitoefenden.

1.2.2 Criminele bendes: de Bacrim

De paramilitaire demobilisatie van 2003-2006 in Colombia zorgde voor grote uitdagingen voor de overheid, waaronder de opkomst van nieuwe illegale groepen, de zogenaamde Bacrim²⁷ (*bandas criminales*) (Priëto, 2013, p. 2). Generaal José Roberto León Riaño, het hoofd van de *Policía de Carabineros* die de Bacrim bestrijden, stelt dat de paramilitairen een politiek project hadden, terwijl de *bandas criminales* enkel economische motieven erop nahouden en zich exclusief met drugshandel bezighouden²⁸. Bijna alle leiders van de nieuwe groeperingen waren bij de AUC reeds chef in middelhoge rangen die zich nooit ontwapenden, of die hun criminele activiteiten voortzetten ondanks de demobilisatiecampagnes. Daarenboven zijn de groepen actief in de regio's waar ook de AUC voornamelijk aanwezig waren, en gaan ze op een gelijkaardige manier tewerk: ze controleren grondgebied door bedreigingen en afpersing, nemen deel aan drugsteelt- en handel, en plegen misdaden tegen de burgerbevolking (Van Acker, 2016, p. 36).

1.3 De staat²⁹

1.3.1 Ontstaansgeschiedenis

Nadat Colombia onafhankelijk werd in 1819, werden er op regelmatige tijdstippen verkiezingen gehouden die veelal in de handen van de conservatieve of liberale partij vielen³⁰. Deze twee partijen, ontstaan halverwege de 19^e eeuw, vertegenwoordigen vooreerst de belangen van de elite en daarnaast ook de belangen van mensen uit alle sociale geledingen van de Colombiaanse maatschappij. Deze kunnen we verklaren door het zogenaamde *clientelismo* (patronage) waarbij een *cacique* (lokale machthebber) de inwoners uit zijn streek aan zich bindt door hun bepaalde diensten te verschaffen (Vranckx,

---

²⁷ Tot op heden is er geen overeenstemming bij de Colombiaanse overheid, academici en niet-gouvernementele organisaties over de aard van deze bewegingen en of ze al dan niet zijn ontstaan uit de demobilisatie van de paramilitairen.

²⁸ Voor meer info: <http://www.vanguardia.com/historico/6285>

²⁹ Ik kies hier voor het begrip 'staat' en niet 'regering' of 'regering Santos' omdat blijkt uit literatuur dat 'staat' meer allesomvattend beschrijft als actor. Regering Santos zou hier te beperkt zijn, omdat het gaat om een politieke roerganger terwijl dit vredesakkoord en onderliggende ontwikkelingen al langer spelen en zich zullen voltrekken in Colombia.

³⁰ Colombia heeft de langst lopende democratie van Latijns-Amerika.

2001, p. 9). Als wederdienst stemmen die mensen dan voor de partij waartoe hun *cacique* behoort. Dit *clientelismo* elimineerde elke sociale bedreiging tegenover de macht van de heersende klasse en versterkte de positie van de traditionele partijen, zonder dat er op een structurele manier tegemoet werd gekomen aan de verzuchtingen van de boeren en arbeiders. De politieke strijd werd dus enkel gevoerd tussen de liberale en conservatieve partij die via hun cliëntelistische netwerken de hele samenleving omspanden. Tussen beide partijen bestonden sterke meningsverschillen, onder andere rond de (katholieke) kerk en de rol die ze moet spelen in de maatschappij. Verkiezingen resulteerden vaak in bloedige burgeroorlogen, waardoor niet alleen democratie maar ook geweld een belangrijk leidmotief vormde in de Colombiaanse geschiedenis (Waldmann, 2007).

In deze jaren van oorlog heeft de staat geschipperd tussen zijn hervorming en pacifistische pogingen om het conflict te bestrijden, dit soms met repressieve en militaire maatregelen tot gevolg. Wat aanvankelijk onderdeel was van een unieke strategie om het communisme in de jaren zestig en zeventig te confronteren, werd sinds de jaren tachtig een dilemma en spanningsveld. Deze paradox heeft zijn oorsprong in het institutionele pact van het *Frente Nacional* (Nationaal Front) tussen de liberalen en de conservatieven. Dat politieke akkoord werd aangewend om de pacificatie van tweeslachtig geweld te waarborgen waarin beide partijen een akkoord sloten om zestien jaar lang gezamenlijk op te komen bij de verkiezingen en om beurten de president te leveren³¹. Het Nationaal Front was erin geslaagd om een einde te maken aan het geweld tussen liberalen en conservatieven, toch zullen er in de jaren '60 verschillende guerrillabewegingen ontstaan die zich onder andere verzetten tegen het gesloten karakter van dergelijke regeling (zie o.a. de Gaitan-beweging). Andere partijen³² hadden wel de mogelijkheid om deel te nemen aan verkiezingen, alleen was de kans dat ze een duurzame machtspositie konden uitbouwen minimaal (Watson, 2000).

Een van deze regelingen van het *Frente Nacional* was om een relatieve autonomie aan het leger toe te kennen voor de handhaving van de openbare orde. En net die maatregel droeg

---

³¹ Men kwam ook overeen om de staatsposten evenredig te verdelen (in de praktijk zal deze overeenkomst nog tot in de jaren '80 voelbaar zijn).

³² Kijk naar *Alianza Nacional Popular (ANAPO)*, opgericht door Rojas Pinilla.

bij aan de partijdige depolitisering van de staat en zo werd ook zijn anticommunistische stemming in het kader van de Koude Oorlog versterkt (CNMH, 2013). Zo probeerde het leger manu militari tegenstanders en critici van het communistische regime neer te slaan, terwijl de burgerlijke overheden steeds meer geneigd waren om in dialoog te gaan.

Een mijlpaal van deze tegenstrijdigheid was de algemene staking van 1977 die plaatsvond tijdens de liberale regering van president Alfonso López Michelsen. Deze staking zou een institutionele omwenteling betekenen waarbij een reeks extreme maatregelen werden voorgesteld om de openbare orde te herstellen. Tijdens de volgende regering onder Cesar Turbay Ayala (1978-1982) werd te pas en te onpas een staat van beleg afgekondigd om af te rekenen met diegenen die zich verzetten tegen het elitaire karakter van de Colombiaanse democratie (Watson, 2000). Aan burgers werd het gebruik van wapens toegestaan om zich te beschermen tegen de guerrilla. Geweld zou worden beantwoord met geweld. De weg lag open voor proliferatie van allerlei paramilitaire organisaties. De eerste schending van mensenrechten op het conto van de staat was een feit.

1.3.2 De eerste pogingen tot demobilisatie en de *Unión Patriótica* (UP)

De jaren '80 waren hoopgevend begonnen, met de door president Bellissario Betancur (1982 - 1986) gelanceerde vredesonderhandelingen met de FARC en de ELN. Maar dit had niet de verhoopte resultaten, want meer dan 3.000 leden van de *Unión Patriótica* (UP), een politieke partij gecreëerd voor en door de FARC, werden vermoord de daaropvolgende tien jaar. Ten gevolge van het sterk toegenomen politieke en criminele geweld in het land, begonnen meer stemmen op te gaan om de structurele oorzaken van het conflict aan te pakken, zoals het falen van de staat om de veiligheid van zijn burgers te garanderen en zijn volledige grondgebied te controleren, het gesloten politieke systeem, corruptie, straffeloosheid, armoede en ongelijkheid. Aan deze problemen probeerden ze tegemoet te komen via het uitschrijven van een nieuwe grondwet die een aantal politieke hervormingen diende door te voeren. De grondwet van 1991 werd een nieuwe poging om democratie te openen, het land te moderniseren en een consensus te scheppen over vrede (CNMH, 2013, pp. 43-44). Deze

nieuwe grondwet was een onderdeel van het vredesproces³³ dat door president Barco werd begonnen en succesvol werd voltooid tijdens de periode dat Cesar Gaviria president was (1990-1994)³⁴.

Vijf rebellengroepen zullen eind jaren '80 en begin jaren '90 demobiliseren, waarvan de M-19 de belangrijkste was. De FARC en de ELN bleven wel actief en vulden het vacuüm snel op dat werd achtergelaten door de gedemobiliseerde rebellen. Ondanks de nieuwe grondwet en de demobilisatie van vijf rebellenbewegingen steeg de intensiteit van het conflict in de tweede helft van de jaren '90, mede door de FARC en de ELN³⁵. In diezelfde periode werd de veiligheid door de staat geprivatiseerd, dit in nauwe samenwerking met leden van de publieke macht en zelfs met de toestemming van sommige gouverneurs en burgemeesters.

Tijdens het presidentschap van Ernesto Samper³⁶ (1994-1998) lag de nadruk vooral op het bestrijden van de drugshandel en de kartels. Aan de guerrilla en de paramilitairen werd minder aandacht geschonken, al was hun (economische) groei in die periode opmerkelijk. Het jaarlijkse inkomen van de FARC werd geschat tussen de 300 en 375 miljoen dollar per jaar. Oorlog werd functioneel, haast triviaal, de klemtoon kwam voor de FARC en de *Autodefensas Unidas de Colombia* (AUC) meer te liggen op het controleren van territoria en de rijkdommen die ze herbergt om op die manier een grotere capaciteit te kunnen uitbouwen, om zo meer gebieden te controleren enzovoort. De menselijke kost van deze ontwikkelingen was hoog:

---

³³ Dit vredesproces moest onder andere bijdragen tot politieke integratie van de gedemobiliseerde rebellen en de staatsinstituties zoals het Congres en het gerecht.

³⁴ In de periode van 1982-2002 zijn verschillende vredesprocessen met verschillende guerrillagroepen gehouden door vier verschillende regeringen (zie lager). President Barco en zijn opvolger Gaviria zijn erin geslaagd om tot akkoorden te komen, terwijl Betancour en Pastrana faalden (Chernik, 2009, pp. 76-79).

³⁵ Ontvoeringen zijn de belangrijkste financieringsbron voor de tweede grootste guerrillabeweging in Colombia, de ELN, zie Pax Christi, *The kidnap industry in Colombia*. Utrecht, 2001.

³⁶ Medewerkers van Sampers presidentscampagne zouden 6 miljoen Amerikaanse dollar van het Cali kartel geïncasseerd hebben. Samper zelf wordt door het Colombiaanse Congres vrijgepleit van alle beschuldigingen, maar het prestige van zijn regering ligt in vernieling, in Colombia zowel als in het buitenland.

“Two million people were internally displaced³⁷, more than 3000 kidnappings occurred per year, around 100 small towns were wiped out annually, and even the big cities – previously isolated from the conflict – began witnessing bomb attacks.”

(Guáqueta, 2007, p. 438)

1.3.3 De Pastranajaren en *La Seguridad Democrática*

Tijdens het presidentschap van Pastrana, in 2000, werd het Plan Colombia³⁸ gelanceerd. Het land verglijdt rond de eeuwwisseling in een financiële crisis en negatieve economische groei (Vranckx, 2001, p. 1). Het plan werd officieel voorgesteld door de Bill Clinton-administratie en was een antidrugs- en antiterrorisme-hulppakket met een sterke militaire component. Onder president George W. Bush werd dit plan geregionaliseerd zodat het ook van toepassing kon zijn op Bolivia, Brazilië, Ecuador, Peru, Panama en Venezuela en herdoopt tot het *Andean Regional Initiative*. De hulp, die overigens sterk werd bekritiseerd omwille van haar beperkte sociaaleconomische component, werd door het Colombiaanse leger met open handen ontvangen (Watson, 2000). Een jaar later, in 2001, werden de FARC, de ELN en de AUC door de VS als terroristische organisaties bestempeld waardoor steun die rechtstreeks gericht was op het bestrijden van de illegale gewapende groepen ook officieel mogelijk werd (Richani, 2007).

Sinds het begin van de eeuwwisseling heeft de Colombiaanse staat een extensief en complex DDR-proces op poten gezet om illegale gewapende groepen te laten demobiliseren en te reintegreren (Derks, Rouw, & Briscoe, 2011). In 2002 werd Álvaro Uribe Vélez president van Colombia, mede door de belofte dat hij de rebellen manu militari zou verdrijven. Hij lanceerde vrijwel meteen *La Seguridad Democrática* (Democratische Veiligheidsbeleid) waarmee hij de aanwezigheid van de staat poogde uit te breiden over het volledige

---

³⁷ Het conflict heeft in totaal 7,3 miljoen intern ontheemden, ongeveer 340.000 vluchtelingen en 60.000 asielzoekers gegenereerd (UNHCR, 2017).

³⁸ Voor meer info: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/07/Mejia-Colombia-final-2.pdf> en <http://www.economist.com/node/242327>

grondgebied (Vranckx, 2001). De troepensterkte van zowel leger als politie werd uitgebreid en eenheden werden gestationeerd op plaatsen waar ze al decennia niet meer aanwezig waren geweest. Tevens werd er een nieuwe categorie van soldaten gecreëerd, de *soldados campesinos* (boerensoldaten). Deze werden gerekruteerd onder de rurale populatie, kregen een korte militaire training, waarna ze terugkeerden naar hun dorpen die ze dienden te beschermen tegen de rebellen. Ten slotte werd een netwerk van *red de cooperantes* (informanten) opgericht die het leger en de politie moesten informeren over de guerrilla. Deze assertieve aanpak, in combinatie met de financiële en materiële steun van de VS, beïnvloedde de machtsverhoudingen: bij de legertop luidde het nu dat het een misperceptie was dat de rebellen niet militair konden worden verslagen (Richani, 2013).

1.3.4 Demobilisatie van de *Autodefensas Unidas de Colombia* (AUC)

Tussen 2003 en 2006 onderhandelde president Uribe over de collectieve demobilisatie van de AUC, waarbij de staat dit moment zag als het begin van een tijdelijke oorlog-tot-vrede-proces. Ongeveer 4.000 paramilitaire topfiguren kregen gevangenisstraffen tot acht jaar, dit door de *Ley 975*³⁹ die een legaal kader voorzag voor de demobilisatie en re-integratie van leden van gewapende groeperingen. De betrekkelijk collectieve demobilisatie van paramilitairen moeten we onderscheiden van die van de guerrilla. Ofwel deserterden ze individueel – de dood riskerend als ze werden gevonden – of het leger nam hen gevangen. De verschillen tussen het conflict en de re-integratie-ervaringen van individuen uit de twee kampen kunnen niet worden onderschat. Dat gezegd zijnde, ze delen eveneens, samen met bepaalde staatsactoren, de verantwoordelijkheid voor een breed scala aan schendingen van de mensenrechten, waaronder moordpartijen, gedwongen verplaatsingen, ontvoering, verkrachting en marteling (McFee, 2016).

---

³⁹ De belangrijkste kritiek op de *Ley de Justicia y Paz* van 2005 (JPL) was steeds dat gedemobiliseerde paramilitairen van straffeloosheid konden genieten en tegelijkertijd verhinderen dat maffiose criminele netwerken opgerold werden, maar dat de rechten voor de slachtoffers inzake Verdad y Reparación Integral (Waarheid en Herstel) onvoldoende gegarandeerd werden.

1.3.5 De recente relatie tussen de FARC en de staat

In het verleden heeft de FARC al driemaal formele vredesonderhandelingen aangeknoopt met de Colombiaanse staat⁴⁰, de talloze onderhandelingen rond het vrijlaten of uitwisselen van gevangenen buiten beschouwing gelaten. Vroeger focuste de FARC vooral op het in vraag stellen van de legitimiteit van de Colombiaanse staat. Nu hebben ze nog strengere kritiek op de incompetentie van de staat om de grootste problemen van het land aan te pakken⁴¹. Hieronder verstaan ze de sociale ongelijkheid, criminaliteit en ontoereikende publieke diensten. Hierbij presenteert de FARC zichzelf als een volwaardig alternatief voor de staat. Vooral in rurale gebieden komt of kwam deze boodschap over. In deze gebieden is er, zoals eerder vermeld, maar weinig controle door de staat omdat het moeilijk is om de controle over zo'n groot gebied als Colombia overal te behouden. In rurale gebieden is het dus dikwijls het geval dat de FARC de controle overneemt en de voornaamste sociale diensten aanreikt, alsook bemiddeling levert bij conflicten en voorziet in de ordehandhaving (Stanski, 2006).

Nu er een vredesakkoord is tussen de FARC en de staat dat is uitgemond in een DDR-proces, lonkt de pacificatie voor Colombia (Cools, 2017). Een combinatie van complexe factoren zal uiteindelijk het slagen of mislukken van een vredesproces bepalen. Mislukte pogingen worden in Colombia geassocieerd met overheden die amateuristische of aftandse onderhandelingsteams opzetten die niet genoeg aandacht besteden aan de onderhandelingsstrategie, die niet leerden van anderen of uit het verleden, en die een onrealistische lijst aan eisen voorlegden die onmogelijk te onderhandelen vielen. Overheden die het veiligheidsdilemma negeerden, zijn er ook niet in geslaagd een doorbraak te genereren in de vredesgesprekken. Ook de internationale steun, zowel financieel als logistiek, blijft van kapitaal belang (Nasi, 2009) (Gill, 2017).

Volgens Mark Chernik heeft de FARC de politieke wil, ideologie, structuur, rekruteringsnetwerk en sociale basis om te blijven 'strijden' voor vrede. Andere analisten en

---

⁴⁰ Zie bijlage 3: DDR en post-conflict: Onderhandelingen met de FARC in het verleden.

⁴¹ Dat wordt ook bevestigd in de verschillende diepte-interviews, zie Deel 4: onderzoeksresultaten

experts twijfelen eraan of het geweld zal verminderen eens de demilitarisatie, demobilisatie en de re-integratie (DDR) wordt verdergezet. Sommige observatoren vrezen dat de FARC zal muteren of fragmenteren en dat dit de DDR-programma's VN-vredesmissie kan ondergraven. Anderen waarschuwen voor het feit dat eens de FARC zullen demobiliseren andere guerrilla's of andere gewapende groepen dit ontstane vacuüm al dan niet met geweld zullen proberen in te vullen (Beittel, 2013). Ook *urban militias* zoals bacrim kunnen de missie voor een dilemma plaatsen omdat ze bestaan in volstrekte clandestiniteit en haast ongrijpbaar zijn als ze burgers aanvallen of een soortgelijk misdrijf of misdaad begaan. Het is ook een feit dat niet iedere strijder zich zal begeven naar de verschillende *Espacios Territoriales de Capacitación y Reincorporación* (ETCR), simpelweg omdat ze zich niet willen overgeven of het niet durven uit angst voor vergeldingen (ICG, 2016, p. 24).

DEEL 2. THEORETISCH KADER

Afbeelding 2: FARC guerilla in de provincie van Meta, ten zuiden van de hoofdstad Bogotá. © Mads Nissen

Deel 2. Theoretisch kader

1. DDR en re-integratie

Sinds het begin van de jaren negentig zijn meer dan zestig DDR-initiatieven wereldwijd uitgevoerd (Muggah, 2009). Deze programma's werden geïnitieerd door een vredesakkoord, een resolutie van de VN-Veiligheidsraad of een unilaterale verbintenis door een overheid. Ieder DDR-programma is verschillend en contextgebonden en is doorheen de jaren geëvolueerd, mede als reactie op het kritische Brahimi rapport⁴². Niet enkel binnen demobilisatie, demilitarisering en re-integratie, maar ook binnen *peacekeeping*, veiligheid en post-conflict ontwikkeling heeft dit rapport impact gehad. Zo zijn DDR-programma's uit het keurslijf van een relatief minimalistische kijk op *peacekeeping* gehaald en zijn ze specifiek ontworpen om de stabiliteit tussen bepaalde partijen te behouden. Zo is er meer ruimte voor inclusieve multi- en crossdimensionale mandaten en is de duur van DDR-programma's sinds de milleniumwende verlengd (Theidon, 2009, p. 3) (Knight, 2008) (Brahimi Report, 2000).

1.1 Definiëring van demilitarisatie, demobilisatie en re-integratie (DDR)

Er is een overvloed aan literatuur aanwezig waardoor ik me hier beperk tot de *Integrated DDR Standards* (IDDRS) van de Verenigde Naties die in haast alle literatuur als blauwdruk voor DDR worden opgevoerd⁴³.

Ontwapening of demilitarisatie

Ontwapening is het verzamelen van gegevens, documentatie, beheer en verwijdering van kleine wapens, munitie, explosieven en lichte en zware wapens van strijders en vaak ook van

---

⁴² In het Brahimi rapport van het Report of the Panel on UN Peace Operations worden belangrijke lessen getrokken over de rol van de VN in vredesoperaties. Voor meer info:

http://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/Brahimi_Report_Exec_Summary.pdf

⁴³ Zie ook bijlage 3: DDR en post-conflict: De verschillende fases van DDR.

de burgerbevolking. Ontwapening omvat ook de ontwikkeling van verantwoorde wapenhandel-beheerprogramma's.

Demobilisatie

Demobilisatie is de formele en gecontroleerde verplaatsing van strijdkrachten of van actieve strijders van andere gewapende groeperingen. De eerste fase van demobilisatie omvat de hergroepering van individuele strijders in tijdelijke centra tot troepen die in kampen worden herverdeeld. De tweede fase van demobilisatie omvat het dienstenpakket aan de gedemobiliseerde, namelijk de re-integratie.

Re-integratie (tijdens demobilisatie)

Reinsertion is de hulp aan ex-strijders tijdens demobilisatie maar voorafgaand aan het langetermijnproces van re-integratie. Re-integratie is een vorm van tijdelijke hulp om tegemoet te komen aan de basisbehoeften van ex-strijders en hun gezinnen tijdelijke veiligheid te bieden, voedsel, kleding, onderdak, medische diensten, kortstondige educatie, opleiding, werkgelegenheid en gereedschappen. Terwijl re-integratie een langdurig, continu sociaal en economisch ontwikkelingsproces behelst, bevat *reinsertion* een kortdurend steunpakket voor de meest dringende financiële steun en om aan de dringendste behoeften te voldoen.

Re-integratie

Re-integratie is het proces waarbij ex-strijders opnieuw civiele status verwerven en hun duurzame werkgelegenheid en inkomen geboden wordt. Re-integratie is in wezen een maatschappelijk en economisch proces met een *open-frame*, dat zich voornamelijk situeert in gemeenschappen op lokaal niveau. Het is een onderdeel van de algemene ontwikkeling van een land en een nationale verantwoordelijkheid, en vergt langdurige buitenlandse hulp (UN, 2006). Bovendien moet deze internationale, nationale en lokale hulp bestaan uit het verlenen van onderwijsprogramma's en advies en coaching om een job te vinden in de *civil society* waar ze naar terugkeren (Adachi, 2004).

1.2 Enkele good en bad practices van ‘succesvolle re-integratie’⁴⁴

Als we DDR en re-integratie vanuit een breder theoretisch en hedendaags kader overschouwen, dan merken we dat in de praktijk de samenhang tussen deze twee begrippen resulteert in drie doelstellingen:

1. Recidive voorkomen
2. Re-integratie bevorderen
3. Toezien op de veiligheid en risico's monitoren

Deze drie doelstellingen worden in verschillende onderzoeken⁴⁵ opgevoerd als de ideale output van een succesvol DDR-proces, maar in de praktijk blijken die doelstellingen op korte termijn te botsen⁴⁶. Zo bestaat de kans dat na de implementatie van re-integratieprogramma's het niveau van geweld verhoogd wordt en net het tegenovergestelde effect wordt bereikt doordat de grenzen en de netwerken van voor het DDR-proces geconsolideerd blijven. Een overkoepelende coördinatie van de betrokken partijen en een samenhangend, op maat gemaakt pakket van interventies zou dit probleem kunnen verkleinen (Weggemans & de Graaf, 2015). Naast de overkoepelende coördinatie is het van belang om de tevredenheid van re-integratieprogramma's hoog te houden door de lokale context van een conflict in te calculeren. Bij de huidige peacebuildingstrategieën heeft het weinig zin om nationale strategieën te hebben, schrijft Sambanis. Er moeten veeleer regionale partnerschappen ingebouwd worden in vredesprocessen (Sambanis, 2000). Talrijke casestudies hebben bijvoorbeeld aangetoond dat de meeste burgeroorlogen regionale dimensies hebben en dat economische, politieke of etnische spanningen zich doorzetten naar buurlanden om ze vervolgens te destabiliseren (zie bijvoorbeeld Sierra

---

⁴⁴ Er zijn meer voorbeelden van mislukte dan van succesvolle re-integratie, het is daarom ook wat voorbarig om alle elementen die hier worden beschreven als louter succesvol te aanzien omdat daar veel verschillende schakeringen in te vinden zijn. Toch worden deze cases vaak opgevoerd in internationale literatuur als 'succesvol'. Voor meer info zie: (Betancourt, et al., 2016), (Duthie, 2016), (Haider, 2011), (Jennings, 2008), (Knight, 2008), (Muggah, 2009), (Oppenheim & Söderström, 2017), (Özerdem, 2002), (Parsons, 2007), (Patel, 2009), (Phayal, Khadka, & Thyne, 2015) en (Pugel, 2007).

⁴⁵ Zie o.a. (Rosenau, Espach, Ortiz, & Herrera, 2014), (Specker, 2008) en (Weggemans & de Graaf, 2015).

⁴⁶ Dat die doelstellingen op de korte termijn door diverse instanties met tegenstrijdige en botsende interventies worden uitgevoerd, wordt nog te weinig als probleem beschouwd (Weggemans & de Graaf, 2015).

Leone en Liberia, Pakistan en Afghanistan, evenals de conflicten in de regio van de Great Lakes in Afrika).

Het onderzoek van re-integratieprocessen in Sierra Leone van Humphreys en Weinstein lijken die theorie van regionale partnerschappen te onderschrijven. Zo wordt er op microniveau in Sierra Leone⁴⁷ weinig tot geen bewijsmateriaal gevonden dat een DDR-programma door internationaal gefinancierde programma's demobilisatie en re-integratie vergemakkelijkt. Ze schrijven dat vooral regionale en lokale initiatieven de ambivalenties van het re-integratieproces hebben verholpen. Zo hebben de lokale gemeenschap en de *civil society* een cruciale rol gespeeld om rijkere en beter opgeleide strijders, die moeite hadden met economische en politieke rehabilitatie, in de maatschappij te re-integreren (Humphreys & Weinstein, 2007).

In Angola bijvoorbeeld re-integreerde twee derde van de ex-strijders naar het platteland. Zo'n 80% maakte gebruik van de aangeboden educatie van het DDR-proces en liet zich omscholen. De ex-strijders gingen daarna ander werk zoeken dan het bewerken van landbouwvelden (Vines & Oruitemeka, 2008). Vanuit die bevinding schrijft Betancourt et al. dat duurzame re-integratie van voormalige strijders op middellange en lange termijn gedefinieerd moet worden als de toegang tot onderwijsprogramma's en andere workshops die hen in staat stelt om zelf-efficiënt te worden en de productiviteit in hun gemeenschap te vergroten (Betancourt, et al., 2016).

In Liberia werden 101.495 ex-strijders ontwapend en gedemobiliseerd, waaronder 22.370 vrouwen, 8.523 jongens en 2.440 meisjes. In totaal werden 28.314 wapens, 33.604 zware munitie en 6.486.136 standaardpatronen ingeleverd. In 2005 was het ontwapenings- en demobilisatieproces, dat in december 2003 van start ging, voltooid. Met financiële steun van internationale donoren zijn en werden de gedemobiliseerde oud-strijders opgenomen in diverse beroepsopleidingsprogramma's ter voorbereiding van een nieuwe plaats in de

---

⁴⁷ De meest verrassende conclusie bij van Humphreys en Weinstein is dat er amper bewijs wordt gevonden dat de Verenigde Naties een cruciale impact hebben op individuele DDR en de daaraan gekoppelde re-integratie (Humphreys & Weinstein, 2007, p. 563).

burgermaatschappij. In december 2007 is de Nationale Commissie voor het DRR-programma in samenwerking met de United Nations Mission in Liberia (UNMIL) begonnen aan een eenjarig re-integratie- en rehabilitatieprogramma voor de laatste groep van ongeveer 8.000 oud-strijders (HRW, 2008) (Knight, 2008).

Re-integratieprogramma's zijn er dus om burgers te vormen en te begeleiden naar een 'nieuw leven' (Oppenheim & Söderström, 2017). Uit de bovengenoemde onderzoeken⁴⁸ kunnen we enkele inzichten destilleren die gelinkt worden aan succesvolle DDR⁴⁹ en re-integratie in relatie tot recidive voorkomen en het toezien op veiligheid. Zo kan de aanwezigheid van een job, de toegang tot onderwijs of geaccepteerd worden in de maatschappij leiden tot succesvolle re-integratie. Een gebrek aan budget, tijd en energie kunnen succesvolle re-integratie dan weer beletten. Daarnaast is de kans op succes klein wanneer iemand niet zelf voor de verandering openstaat. (Weggemans & de Graaf, 2015, p. 160). Dat wordt ook onderschreven in de recentste rapporten van ICG en FIP. Zo blijkt dat hoger opgeleide en hoger gerangeerde strijders meer vatbaar zijn voor dissidentie en een mogelijke bedreiging⁵⁰ vormen voor de verdere implementatie van het vredesakkoord als dit probleem niet ten gronde wordt aangepakt (ICG, 2017) (FIP, 2017). Succesvolle re-integratie van *ex-combatientes* in Colombia moet volgens de Bruin et al. als volgt worden gedefinieerd:

“Een succesvol re-integratieproces voor ex-FARC-strijders moet legitiem verlopen en alle gedupeerden in Colombia doelgroepspecifieke ondersteuning bieden in de vorm van behandeling en voorzieningen, om daarmee de onderliggende oorzaken van mobilisatie weg te nemen en recidive te voorkomen.”

(de Bruin, Oberman, & Schoevaars, 2017, p. 45)

---

⁴⁸ Zie bijvoorbeeld (Weggemans & de Graaf, 2015) (Özerdem, 2002), (Oppenheim & Söderström, 2017) en (Betancourt, et al., 2016).

⁴⁹ Het succes van DDR-programma's wordt vaak uitgedrukt in het aantal gedemobiliseerde strijders of het aantal ingeleverde wapens. Meer algemeen kunnen DDR-programma's ook bijdragen tot de algemene economische winst van een land, kan het veiligheid verbeteren in de samenleving en voor een herstructurering zorgen van de overheidsuitgaven (Specker, 2008) (Knight, 2008).

⁵⁰ Zie ook: (Humphreys & Weinstein, 2007). Voor recente dissidentiecijfers, zie bijlage 4: Dissidentie.

1.3 De sociale re-integratie van de FARC: uitdagingen

1.3.1 Uitdagingen voor de staat

De overkoepelende coördinatie tussen de betrokken partijen, waar Weggemans en de Graaf over schrijven, is iets wat nog te weinig wordt geïmplementeerd in de re-integratiefase van het Colombiaanse conflict (Weggemans & de Graaf, 2015) (Velásquez, 2017). Ergens is dit logisch omdat de afstemming tussen nationaal en lokaal niveau altijd al moeizaam verliep (zie deel 1). In het finale vredesakkoord werden daarom verschillende nationale overheidsinstellingen opgenomen om de doorstroming en coördinatie tussen de verschillende niveaus te vergroten.

Het orgaan verantwoordelijk voor de globale controle van het vredesakkoord is de Commissie voor de Opvolging, Promotie en Verificatie van de Implementatie van het Finale Akkoord, geïnstalleerd op 2 december 2016. Daarin zetelen drie officials van de staat en drie hooggeplaatste leden van de FARC: Ivan Marquez, Victoria Sandino en Jesus Santrich (UN, 2017). Er zijn verschillende overheidsinstanties⁵¹ opgericht, zo is er een Nationale Re-integratie Raad⁵², bestaande uit vertegenwoordigers van de staat en de FARC om de politieke en socio-economische re-integratie van die laatste te bewerkstelligen. Die Raad wordt ondergebracht bij het *Agencia Colombiana para la Reintegración (ACR)*⁵³ dat al meer dan tien jaar rond re-integratie werkt. Op 3 februari 2017 kondigde president Santos ook nog de formatie van een Post-Conflict Kabinet aan, bestaande uit de minister van Binnenlandse Zaken, minister van Financiën, Gezondheid, Landbouw, Mijnbouw, Energie, Werk en de minister voor Post-Conflict die speciaal werd aangesteld onder de laatste legislatuur van laatstgenoemde. Het kabinet is onder meer belast met de controle en de implementatie van het vredesakkoord (UN, 2017). Daarnaast zijn op vraag van de staat en

---

⁵¹ Comisión de Seguimiento, Impulso y Verificación a la Implementación del Acuerdo Final (CSIVI), Consejo Nacional de Reincorporación (CNR), Comisión Nacional de Garantías de Seguridad (CNGS). Daarnaast zijn er ook heel wat lokale en nationale instanties bevoegd: Vicepresidencia de la República, Alta Consejería Presidencial para el Posconflicto, Oficina del Alto Comisionado para la Paz, Defensoría del Pueblo, Ministerio de Defensa, Ministerio de Relaciones Exteriores, Fuerzas Militares en de Policía Nacional (VN, 2017) (OACP, 2016).

⁵² Deze Raad werd formeel opgericht op 2 december 2016 (ACR, 2017).

⁵³ Voor meer info: <http://www.reintegracion.gov.co/es>

president Santos nog tal van andere agentschappen actief⁵⁴ in de verschillende zones verspreid over het land (Acuerdo Final, 2016).

De oprichting en implementatie van verschillende overheidsinstellingen biedt geen garantie op slagen, schrijft International Crisis Group, (ICG, 2017). Bovendien wordt de verdere implementatie van het vredeakkoord belemmerd door de aanhoudende oppositie van rechts en extreemrechts. Dat was al het geval vóór, maar vooral na het mislukte referendum van 2 oktober 2016 waardoor president Santos, zoals eerder vermeld, ervoor heeft gekozen om de nieuwe onderhandelde overeenkomst in het Congres te ratificeren. Ondanks de wettigheid van het bekrachtigingsproces hebben Uribe en zijn aanhangers moord en brand geschreeuwd om de goedkeuring van het akkoord te vertragen. Deze politieke polarisatie kan een intrinsieke barrière vormen voor het vredesakkoord. Daarnaast kunnen de komende verkiezingen van 2018 de implementatie verder bemoeilijken. Als de oppositie aan de macht zou komen, dan zou ze de bevoegde instellingen financieel kunnen droogleggen en kan ze pogen om het akkoord terug naar af te sturen. Ook de rol van de andere guerrillagroepen mag niet worden onderschat in post-conflict Colombia. Nu de FARC-rebellen zijn gedemobiliseerd, proberen andere gewapende bewegingen het vacuüm dat de FARC achterlieten in te vullen, en zetten ze o.a. de illiciete drugshandel en rekrutering van jongeren verder⁵⁵ (zie lager). Daarom moet de staat meer inzetten op permanente veiligheid in de buurt van de 26 ETCR door de aanwezigheid van politie, leger en marine gradueel te verhogen. De cocateelt en de netwerken en structuren rond drugshandel moeten worden bestreden want ook zij kunnen het vredesakkoord ondergraven. Als laatste moeten FARC-dissidenten zowel vanuit de FARC als vanuit de staat worden (her)overtuigd worden om deel te nemen aan het re-integratieproces (ICG, 2017).

---

⁵⁴ Onder andere [UNDP](#), [UNICEF](#), [FAO](#), [UNHCR](#) en het [ICRC](#).

⁵⁵ Iets wat in het verleden ook al gebeurde (zie deel 1, 1.3.2 Demobilisatie van de Autodefensas Unidas de Colombia (AUC)).

1.3.2 Uitdagingen voor de FARC

De uitdagingen voor de FARC zijn zowel individueel als collectief. Zo gaat de FARC deelnemen aan de presidentsverkiezingen van 2018 terwijl de re-integratiefase nog volop aan de gang is. Deze precaire fase wordt blijvend bedreigd door het hoog aantal *combatientes* die recidive plegen. Uit de recentste onderzoeken van de organisaties Ideas para La Paz en International Crisis Group blijkt dat tussen de 800 en 1.000 FARC-rebellen van de 7.000 ex-strijders recidive vertonen en dus niet langer in de kampen verblijven⁵⁶ (FIP, 2017) (ICG, 2017). Dat hoge aantal is te wijten aan twee verschillende factoren schrijven Weggemans en De Graaf. Enerzijds zijn er pull-factoren, zoals de mogelijkheid tot het vinden van een job, huis, nieuwe leefomgeving en het stichten van een gezin en anderzijds zijn er push-factoren waardoor de (voortzetting van een) radicale carrière juist onaantrekkelijker is: stigmatisering, stress vanwege vervolging en angst voor politie en justitie... Terwijl verblijf in een re-integratiekamp enerzijds die push- en pull-factoren ten goede kan komen, kan zo'n periode ook het omgekeerde effect hebben. Of een mix van beide, leidend tot ambivalentie en onduidelijke gevoelens van wrok, frustratie, schaamte en depressie. Re-integratie valt namelijk samen met de bereidwilligheid om criminele en radicale netwerken los te laten en een nieuw, 'regulier' bestaan op te bouwen (Weggemans & de Graaf, 2015, p. 158). Re-integratie van de FARC moet dus aan de individuele en collectieve noden beantwoorden niet in het minst in de gebieden die worden of werden genegeerd door de staat. Ten tweede is re-integratie een familieaangelegenheid waardoor het sociale netwerk rond de *ex-combatiente* niet onderschat mag worden⁵⁷. Ten derde spelen lokale gemeenschappen een doorslaggevende rol in het bieden van een *safe haven* (Nussio & Kaplan, 2017). En dat is net een uitdaging voor zowel de FARC als de staat, schrijven de Verenigde Naties (VN) en de Noorse Vluchtelingenorganisatie (NRC). Zo zijn bijvoorbeeld verschillende *Bandas Criminales* (Bacrim) actief in het departement Meta en worden de wegen gecontroleerd door een amalgaam van paramilitairen en groepen van FARC-dissidenten. Dit verhoogt het risico op

---

⁵⁶ Volgens International Crisis Group zouden ze voornamelijk opereren in de departementen Nariño, Cauca, Caquetá, Guaviare, Vaupés, Guainía en Meta (ICG, 2017, p.3).

⁵⁷ Nussio en Kaplan kwamen tot de conclusie dat kinderen krijgen en sterke sociale familiale banden als een hefboom fungeren om re-integratie beter te doen verlopen (Nussio & Kaplan, 2017).

interne spanningen en kan de implementatie van het vredesakkoord in gevaar brengen.

2. DDR, transitional justice, peacebuilding en educatie

Zoals eerder vermeld, gaat DDR breder dan *peacekeeping* en zijn recente DDR-programma's uitgevoerd die specifiek ontworpen zijn om de stabiliteit tussen bepaalde partijen en de transitie naar vrede te behouden. Zo is er meer ruimte voor multi- en crossdimensionale mandaten. Vanuit dit perspectief is het van belang om bruggen te slaan tussen *transitional justice, peacebuilding* en onderwijs.

Het International Center for Transitional justice (ICTJ) definieert *Transitional justice* (TJ) als volgt:

“Transitional justice is a response to systematic or widespread violations of human rights. It seeks recognition for victims and to promote possibilities for peace, reconciliation and democracy. Transitional justice is not a special form of justice but justice adapted to societies transforming themselves after a period of pervasive human rights abuse. In some cases, these transformations happen suddenly; in others, they may take place over many decades.”

(ICTJ, 2017)

Concreet verwijst de term *transitional justice* naar alle mechanismen⁵⁸ en procedures die gehanteerd worden in een samenleving tijdens of na de overgang van een gewelddadig conflict. Hoewel de oorzaken, voedingsbodem en het verloop van conflicten anders zijn, mondt TJ meestal uit in gerechtelijke vervolging van misdadigers of werden er

---

⁵⁸ Deze benadering van rechtspraak ontstond in de jaren '80 en vroege jaren '90, hoofdzakelijk om te beantwoorden aan de politieke veranderingen in Latijns-Amerika en Oost-Europa en vooral om in deze regio's gerechtigheid te laten geschieden en de vaak voor de bevolking verborgen waarheid op te eisen omtrent de geschonden mensenrechten (Dobbelaere & Vranckx, 2010). Vandaag is de praktijk van *transitional justice* gefocust om straffeloosheid te bestrijden, alsook het vermijden van het opnieuw oplaaieren van een conflict, niet vanuit een routinematige toepassing van normatieve normen, maar vanuit de zorgvuldige en bewuste waardering van de contexten waarin het moet plaatsvinden (ICTJ, 2017).

waarheidscommissies ingesteld. Op 25 juni 2005 werd wet 975⁵⁹, bekend als de wet inzake gerechtigheid en vrede, vastgesteld om de re-integratie van gedemobiliseerde ex-strijders in het burgerleven te vergemakkelijken. En zelfs vandaag blijft het juridisch kader voorhanden waarin een decennium eerder de AUC-milities demobiliseerden: totale verschoning van het 'politiek misdrijf' van lidmaatschap van een verboden organisatie onder *Ley 782* van 23 december 2002, en de *Ley de Justicia y Paz*, die leidinggevend van de organisatie een straf van maximum 8 jaar gevangenis oplegt (Vranckx, 2017).

2.1 Enkele deelaspecten van DDR en *Transitional justice*

Een DDR-proces en TJ worden altijd gelieerd aan peacebuildingprocessen en zijn geëvolueerd doorheen de tijd (Haider, 2011). Toch zijn er een aantal gelijkenissen en verschillen, van de context tot de betrokken actoren tot de afwikkeling van een conflict en hoe het is beëindigd (Patel, 2009). Terwijl DDR-programma's traditioneel toegespitst zijn op het demilitariseren, demobiliseren en re-integreren van gewapende *combatientes*, zijn de begunstigen van TJ-programma's meestal slachtoffer van inbreuken of schendingen op de mensenrechten in post-conflictgebieden in het algemeen. Demilitarisatie en demobilisatie van DDR worden meestal geïmplementeerd tijdens een staakt-het-vuren of meteen nadat een vredesakkoord is getekend. *Transitional justice* daarentegen vergt een nieuwe regering of een politiek-juridisch besluitvormingsproces dat maanden, zo niet jaren kan omspannen (Patel, 2009) (Haider, 2011).

Los van de traditionale opdeling tussen DDR en TJ, zijn er verschillende manieren waar de twee thema's elkaar overlappen. Vooreerst: als het gaat over de transitie van oorlog naar vrede, worden vaak vredesonderhandelingen en -akkoorden gesloten tussen zittende regeringen en niet-statelijke gewapende groeperingen. Als onderdeel daarvan kunnen verschillende vormen van amnestie, gericht op de transitie van strijders naar burgers, deel uitmaken van stimulering van het DDR-proces. Zo heeft president Santos, zoals eerder vermeld, al amnestie verleend aan ruim 6.005 leden van de FARC die gedemilitariseerd en

---

⁵⁹ Voluit *Ley de Justicia y Paz* (JPL).

gedemobiliseerd zijn. Amnestie die vervolging opheft is volgens Haider een controversieel mechanisme van *transitional justice* die ook het DDR-proces beïnvloedt (Haider, 2011). Daarnaast zorgen de twee thema's voor een doorlichting⁶⁰ en een institutionele hervorming⁶¹ binnen de betrokken actoren van een conflict.

Volgens Haider (2011), Patel (2009) en Waldorf (2010) overlappen DDR en *transitional justice* het meest tijdens de re-integratiefase. Re-integratie is gericht op het creëren van een duurzaam levensonderhoud voor ex-strijders, dit zowel op economisch, politiek als sociaal vlak waarbij DDR en *transitional justice* uitmonden in een langetermijndenken dat min of meer analoog verloopt om de *civil society* en het sociale leven te herstellen. Zo streeft DDR naar een rehabilitatie van het vertrouwen tussen *ex-combatientes*, de samenleving en de staat door transparante processen op te zetten van demilitarisatie en demobilisatie. De sociale re-integratie van ex-strijders hangt deels af van het beeld dat burgers hebben tegenover hen. *Transitional justice* probeert een brug te slaan tussen slachtoffers, de samenleving en de staat door de geleden schade van slachtoffers te erkennen door middel van strafrechtelijke vervolging, waarheidscommissies, herstelprogramma's, een doorlichting of een institutionele hervorming (Haider, 2011) (Patel, 2009) (Waldorf, 2010).

Om sociale re-integratie te bevorderen, moet niet alleen aandacht worden geschonken aan voormalige strijders, maar ook aan slachtoffers en hun bredere gemeenschappen. Er moet tevens geïnvesteerd worden in de relaties of het contact tussen ex-strijders aan de ene kant en slachtoffers en gemeenschappen aan de andere kant. Dit heeft geleid tot een groeiende aandacht voor re-integratie die 'op de gemeenschap is gericht' en die de eisen van ex-strijders overbrugt met die van slachtoffers en de gemeenschappen waarin zij leven. Het is

---

⁶⁰ Doorlichting wordt als volgt gedefinieerd: “*Excluding from public service persons with serious integrity deficits in order to (re-)establish civic trust and (re-)legitimize public institutions*” (Patel, 2009, p.12).

⁶¹ Zo zijn DDR-programma's en *peacebuilding* gekoppeld aan de hervorming van de veiligheidssector omdat ze de omvang van de veiligheidstroepen bepalen. Doorlichting is een kernonderdeel van *transitional justice* en heeft tot doel om overtreders van mensenrechten uit te sluiten. Het opsporen van mensenrechtenschendingen bij de verschillende actoren is ook een belangrijk aspect binnen DDR, de hervorming van de veiligheidssector en *transitional justice* (Haider, 2011).

een alternatief voor individuele re-integratieprogramma's die er bijvoorbeeld op gericht zijn individuele jobcoaching aan te bieden (Patel, 2009) (Waldorf, 2010).

2.2 *Transitional justice* en educatie in een post-conflictsituatie

De relatie tussen onderwijs, *peacebuilding* en conflict illustreert de complexiteit van *transitional justice* in verhouding tot de post-conflictsituatie⁶². Een transitie van oorlog naar vrede behelst ook bij onderwijs een omschakeling, niet alleen qua materiaal, maar ook qua sociopsychologische en politieke verandering die inherent eclecticisch moet worden bekeken. Vanuit dit perspectief is het van belang om aandacht te besteden aan de wederopbouw in relatie tot onderwijs, schrijft Duthie et al., niet alleen vanuit een vorm van ontwikkeling maar ook vanuit een perspectief om het leven in de gemeenschap te herstellen.

Door een dimensie van *transitional justice* toe te voegen aan een post-conflictomgeving waar educatie wordt gereconstrueerd, impliceert dit niet alleen het herstellen van wat er eerder was, maar eveneens het innoveren van het onderwijssysteem. Zo is educatie in post-conflictomgeving niet alleen opgezaald met het fysiek heropbouwen van scholen, het aanwerven van personeel en weer didactisch materiaal aan te leveren, het moet de erfenissen en dynamieken van een conflict in rekening brengen terwijl het onderwijssysteem wordt hervormd en gedemocratiseerd. Frisancho en Reátegui formuleren het als volgt:

“Post-conflict education is charged with the task of enhancing the capacity of citizens, especially— but not only—adolescents and children, to think critically about the present and the past, so they can foresee and construct a better future.”

(Frisancho & Reátegui, 2009)

---

⁶² In de afgelopen twee decennia hebben onderzoekers, beleidsmakers en mensen uit het werkveld meer en meer aandacht besteedt aan de relatie tussen onderwijs, *peacebuilding* en conflict. Deze relatie is bekeken vanuit twee perspectieven: ten eerste de impact van conflicten op onderwijs en ten tweede de manier waarop onderwijs conflicten kan veroorzaken en kan bijdragen aan het tot stand brengen van vrede (Duthie, 2016).

Door *transitional justice* met onderwijs te vervlechten, worden beide thema's in de nasleep van een conflict meer inclusief benaderd zodat de doelstellingen van het onderwijssysteem in overeenstemming zijn met de bevordering van mensenrechten en vrede, en dat onderwijs, als instelling en maatschappelijk gewaardeerd goed, beter de rol kan vervullen die het in een post-conflictsituatie zou moeten spelen. Karen Murphy vat de rol van onderwijs in relatie tot TJ als volgt samen:

“Education as a sector is also uniquely positioned to make a substantive contribution to the repair, reconstruction, and redress of inequalities, divisions, and, in the spirit of transitional justice, political repression and human rights violations. While many transitional justice measures are temporary and focus on the first generation emerging from conflict, education is the only sector that simultaneously reaches both that generation and the subsequent ones, who become increasingly responsible for nurturing and protecting civil society and, in some cases, democracy and democratic institutions.”

(Murphy, 2016)

3. Onderwijs in post-conflict Colombia

3.1 Het Colombiaanse onderwijssysteem

Het ministerie van Nationaal Onderwijs (Ministerio de Educación National, MEN) is het hoofdorgaan verantwoordelijk voor onderwijs in Colombia (UNESCO, 2013). Het Colombiaanse onderwijsstelsel⁶³ is op vier niveaus georganiseerd: de eerste fase is de *educación preescolar*: dit komt overeen met het onderwijs dat wordt gegeven aan kinderen jonger dan 6 jaar. Deze periode omspannt drie jaar, hoewel er maar één verplicht is volgens de overheid. Daarna wordt overgegaan naar de *educación básica*: deze fase omvat de cycli van het primair basisonderwijs van de eerste tot vijfde graad en de hogere basisschool van

---

⁶³ In de wet wordt onderwijs als volgt beschreven: "Onderwijs is een levenslang proces met persoonlijke, culturele en maatschappelijke vorming die gebaseerd is op een alomvattend concept van de menselijke persoon, zijn waardigheid en rechten en plichten" (Ley 115, 1994).

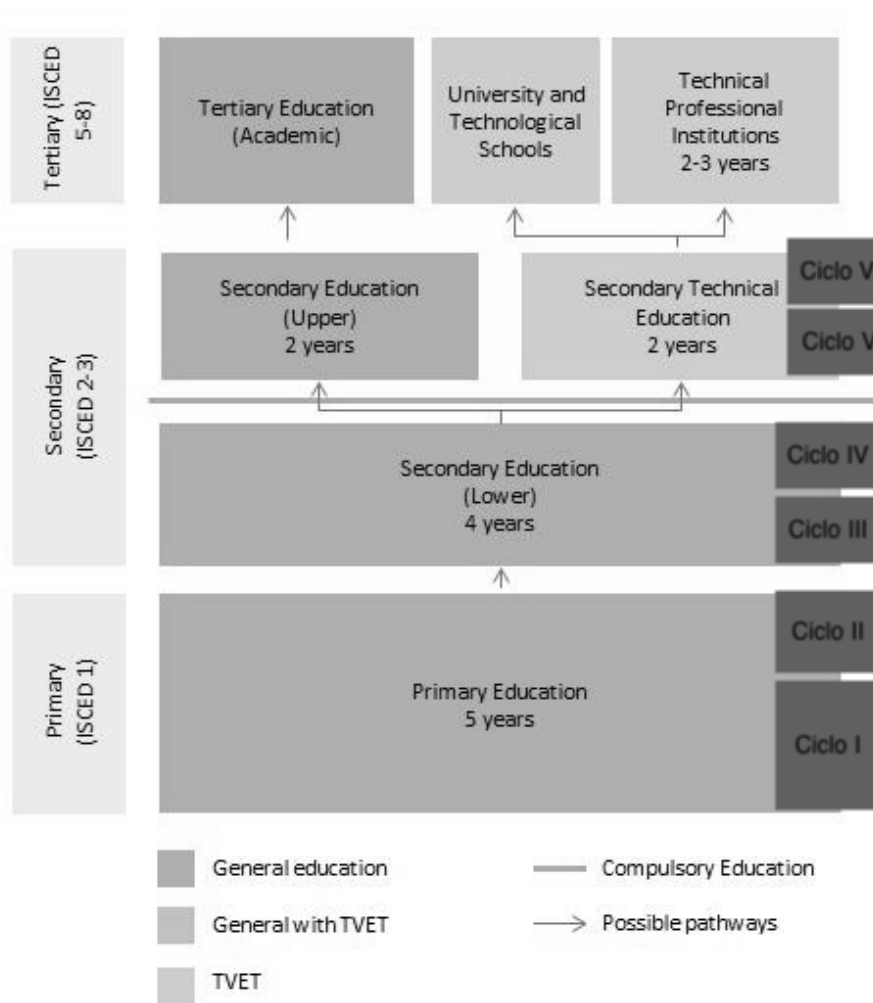
de zesde tot de negende graad. Daarna volgt *educación media* met de tiende en elfde graad. Aan het einde van de elfde graad moet een staatsexamen afgelegd worden van het ICFES. Na slagen volgt het hoger onderwijs of *educación superior* met een duur van een tot zeven jaar (Barrera, 2014) (MEN, 2010).

Het onderwijssysteem is, zoals gezegd, decentraal georganiseerd wat ongelijkheid in Colombia verder verergert (Velásquez, 2017). Zo'n vergetelheid van ongelijkheid weerspiegelt de grote onevenwichtigheid die bestaat tussen het stedelijke en de landelijke onderwijs (zie 3.1.4 Cijfers en onderzoek naar onderwijs in Colombia). Op het platteland is het duidelijk dat het onderwijs in de eerste plaats via de familie verloopt, daarna volgt de school en op de derde plaats volgt de landbouwsector. Op het platteland zijn leraren vaak niet vertrouwd met de context van het plattelandsonderwijs omdat ze opgeleid zijn in stedelijke omgevingen en daar ook stage hebben gelopen. Daarom is het cruciaal om bijdragen te leveren aan de verbetering en de vooruitgang van het platteland tout court (Arango & Rodríguez, 2017, p. 81).

Nu is er voor de *ex-combatientes* van de FARC een volledig nieuw systeem op poten gezet. In de zone zijn verschillende cycli geïmplementeerd die overeenstemmen met de verschillende opleidingsniveaus zoals hierboven beschreven. Vanaf het moment dat leden van de FARC een ETCR betraden is via testen hun opleidingsniveau gemeten. Op basis van deze resultaten worden ze in een cyclus of ciclo van een tot en met zes verdeeld. Daarnaast is er ook een ciclo voor analfabetische *ex-combatientes* voorzien. Elke ciclo komt overeen met een specifiek leerboek en een *Guía para el tutor* waar de strategie van het onderwijs in het land wordt uitgelegd. Iedere ciclo omspannt vier maanden. Aan het einde van ciclo zes wordt de *Bachillero* behaald, het zogenoemde diploma secundair onderwijs. Ciclo I stemt overeen met de eerste drie jaar van de *educación preescolar*, Ciclo II staat gelijk aan de laatste twee jaar van hetzelfde niveau. Ciclo III komt overeen met de eerste twee jaar van de *educación básica* of *lower secondary education*, ciclo IV met de laatste twee jaar. Tenslotte stemmen Ciclo V en VI overeen met elk een jaar van de *educación media* of *upper secondary education* (zie afbeelding 3). Deze onderwijsprogramma's worden aangeboden door de

medewerking van het Ministerie van Onderwijs in Colombia, de Colombiaanse staat en gefinancierd door het Norwegian Ministry of Foreign Affairs. Het programma wordt geïmplementeerd door het Norwegian Refugee Council (NRC) en Fundación Colombiana de Ex Combatientes y Promotores de Paz (FUCEPAZ). De leerboeken zijn opgesteld door de Universidad Nacional Abierta y a Distancia (UNAD).

Afbeelding 3: Het onderwijssysteem in Colombia (UNESCO, 2013) (Organización de Estados Iberoamericanos)

3.1.1 Onderwijs op het platteland volgens het vredesakkoord

Toegang tot land is een noodzakelijke voorwaarde voor de hervorming van het Colombiaanse platteland. De toegang an sich volstaat niet en daarom moeten nationale plannen worden opgericht, gefinancierd en bevorderd door de staat, gericht op integrale plattelandsontwikkeling voor het aanbieden van openbare goederen en diensten zoals onderwijs, gezondheid, recreatie, infrastructuur, technische bijstand en voeding, die onder andere zorgen voor welzijn en goed leven voor de plattelandsbevolking: voor meisjes, jongens, mannen en vrouwen (Acuerdo Final, 2016, p. 9).

Onderwijs op het platteland impliceert een inclusieve aanpak vanaf het *pre-escolarniveau*, zo kan de kwaliteit ten volle worden gegarandeerd en kan het meteen analfabetisme op het platteland verhelpen. Dit moet gebeuren door de productiviteit op het platteland te laten toenemen door duurzaam in te zetten op ondernemerschap en talentontwikkeling. De nationale regering zal een speciaal plattelandsopvoedingsplan opstellen waarin de krachtlijnen van de plattelandsontwikkeling opgenomen staan: zo moet er inclusieve ontwikkeling zijn in de *pre-escolarfase*. En moet de bouw, wederopbouw en sociale reikwijdte worden verbreed, zowel op vlak van infrastructuur op het platteland als de permanentie van gekwalificeerde leerkrachten. Daarnaast moet er gratis onderwijs worden aangeboden die de eerste twee fases van het onderwijs omspannt en moet een verregaande ontwikkeling van naschoolse activiteiten worden voorzien⁶⁴ (Acuerdo Final, 2016, p. 22) (Decreto Ley No. 882, 2017) (Velásquez, 2017).

3.1.2 De FARC en educatie

Het overgrote deel van de FARC-strijders is afkomstig uit rurale gebieden die binnen de invloedssfeer van de FARC vallen (Molano, 2000). In verhouding met andere radicale groeperingen uit Colombia, zoals de paramilitairen, kent de FARC meer vrouwen en kinderen

---

⁶⁴ Daarnaast zijn nog een aantal beleidsmaatregelen opgenomen in het Acuerdo Final: bevorderen van innovatie en onderzoek, de toename van technische vakken en technologie in de verschillende fasen van het onderwijs in Colombia en een meer inclusieve en gelijke toegang tot onderwijs (Acuerdo Final, 2016).

in hun gelederen en zijn de FARC-strijders vaak lager opgeleid in vergelijking met andere gewapende groeperingen zoals uit onderstaande tabel blijkt.

Tabel 1: Economisch en educatieniveau van de guerrillastrijders in Colombia (Sanín, 2008)

Database	Nationale voor Planning	Departement	MINORS	Justitie
Educatie	84% heeft geen basisopleiding afgerond. Van de 16% die wel een basisopleiding heeft afgerond, heeft de helft de vervolgopleiding afgerond. 8% heeft nooit een opleiding afgerond. (Geldt voor alle guerrilla's samen)		Gemiddeld aantal jaren onderwijs FARC: 3.9 Paramilitairen: 5.2	Gemiddeld aantal jaren onderwijs FARC: 4.94 AUC: 9.4
Leeftijd	Geen resultaat		Geen resultaat	Gemiddelde leeftijd FARC: 21.98 Gemiddelde leeftijd AUC: 32.85
Werk	Geen resultaat		Geen resultaat	Proportie (land)arbeiders FARC: 86% Paramilitairen: 32%

Bron: MINORS, Justitie en het Nationale Departement voor Planning

Eens binnen de FARC dienen sommige voormalige studenten in een gevechtscapaciteit in plattelandsgebieden, terwijl anderen deel uitmaken van militaire netwerken die belast zijn met politieke activiteiten en militaire acties in steden. Sinds 2011 melden Colombiaanse media dat de FARC ook rekruteert op universiteiten. Deze ontwikkeling heeft veel aandacht gekregen onder beleidsmakers, onderzoekers en ngo's. De radicalisering van studenten leek een nieuw hoofdstuk in de geschiedenis van de FARC. Het rekruteren van studenten door de FARC zou een poging zijn geweest om weer meer grip te krijgen op de Colombiaanse steden. In tabel 2 worden de posities van universitaire studenten in de organisatie op het moment van demobilisatie samengevat (Rosenau, Espach, Ortiz, & Herrera, 2014). Toch was het

werven van studenten weinig succesvol. Van de ongeveer 12.000 ex-strijders van de FARC hebben 34 hogere opleiding genoten⁶⁵ (zie tabel 2). De FARC lijkt aan de hand van deze gegevens te bestaan uit laagopgeleide, gewapende boeren (Sanín, 2008). Toch is de relatie tussen onderwijs en werkloosheid belangrijk, schrijft onderzoeker Vidal Lopez. De kloof tussen hun relatief hoge onderwijsniveau en de harde realiteit van een bestaan bij de economische marges lijkt sommige individuen te drijven naar politiek extremisme, antisysteemreacties en geweld⁶⁶.

Tabel 2: (Rosenau, Espach, Ortiz, & Herrera, 2014)

Position	Total	%	Students	%
Cadres	1,233	10.17	9	26.47
Foot soldiers	5,604	46.21	7	20.59
Specialists	427	3.52	2	5.88
Militia	4,835	39.87	10	29.41
Political cadres	27	0.22	6	17.65
Total	12,126	100.00	34	100.00

Het vredesakkoord en meer specifiek de re-integratiefase brengt dus tal van uitdagingen met zich mee (zie hoger). Enkele maanden geleden werd een grootschalige enquête afgenomen door 32 universiteiten bij de gedemilitariseerde FARC: daaruit bleek dat 60 procent van hen opgeleid wil worden in de landbouw, daarna volgt infrastructuur en de bouwsector. 11 procent blijkt analfabeet te zijn⁶⁷. Volgens Joshua Mittroti, hoofd van de ACR, is opleiding en toegang tot onderwijs de motor om de FARC-rebellen te re-integreren en hun een uitdaging te bieden voor de toekomst (Semana Educación, 2017) (ACR, 2017).

⁶⁵ Deze cijfers zijn gebaseerd op de PAHD database waar 15.000 ex-FARC-strijders zijn opgenomen. Voor meer info, zie: <http://www.cerac.org.co>, Base de datos sobre Conflicto Armado Colombiano, (CERAC, 2017).

⁶⁶ Zie bijvoorbeeld: “Nuevo Jefe de las Farc Busca Infiltrar Marchas Universitarias,” [New FARC Chief Seeks to Infiltrate University Marches], *Elespectador.com* (Bogotá), November 10, 2011, <http://elespectador.com/print/310466>.

⁶⁷ Andere resultaten: 90 procent weet hoe ze moeten lezen en schrijven, 57 procent heeft *educación básica* genoten, 21 procent *educación secundaria*, 3 procent heeft hoger onderwijs gevolgd (ACR, 2017).

Succesvolle re-integratie impliceert een ontbinding van de netwerken van de FARC die ook vandaag het conflict blijven voeden. Het geld dat kon worden verdiend in de drugshandel, blijft voor velen verleidelijk. Als deze netwerken niet worden ontbonden, kan de drempel voor demobiliserende strijders lager zijn om recidive te plegen. Dit leidde bij de re-integratie van de paramilitairen begin deze eeuw voor een relatief hoog percentage van recidive⁶⁸, waarbij strijders deserteerden in bewegingen zoals de Bacrim.

3.1.3 De sociale re-integratie van de AUC vergeleken met die van de FARC

Het re-integratieproces van de FARC is nog volop aan de gang waardoor het trekken van parallellen of het duiden van verschillen nog wat voorbarig lijkt. Toch zijn er een aantal punten waar we een kanttekening bij kunnen maken.

Het demobilisatieproces van de AUC bij het begin van de millenniumwende lijkt tegenstrijdige resultaten voor de re-integratie op te leveren. Het overgrote deel van de *ex-combatientes* demobiliseert en re-integreert maar er is toch een aanzienlijk deel dat wel terugkeert naar het illegale banditisme en geweld. Volgens Ana Maria Velásquez van de Universidad de Los Andes ligt het falen van de re-integratie van de paramilitaire AUC ook aan de toespitsing op het individu. Bij de FARC ligt de nadruk op collectieve re-integratie wat de kans op slagen volgens haar verhoogd (Velásquez, 2017).

Een gevoel van onveiligheid is ook vaak een reden voor strijders om het re-integratieproces te verlaten. In Colombia lijkt de angst voor onveiligheid van ex-strijders gegrond te zijn. Tussen het begin van de demobilisatie in 2003 tot 2010 zijn er al 1385 ex-strijders gedood (Nussio, 2011). Om met deze onveiligheid om te gaan, maken ze vaak hun eigen verhaal van

---

⁶⁸ Tussen 2002 en januari 2010 hebben 20.748 combatanten gedeserteerd (FARC: 13.691, ELN: 2889, AUC: 3682 en ander gewapende groepen: 486). Fundación Ideas para La Paz schatte het algemene recidivecijfer onlangs op 25 procent, berekend voor een langere periode (Fundación Ideas para la Paz, 2014). Volgens FIP zijn er tussen juni 2016 en september 2017 tien facties van de gewapende groep die zich dissident hebben verklaard. Dit zijn de fronten 1, 6, 7, 14, 29, 40, 44 en 62, Tulio Barón en de mobiele kolom Daniel Aldana, die aanwezig zijn in negen afdelingen. Voor meer info zie: <http://www.verdadabierta.com/procesos-de-paz/farc/6751-rodrigo-cadete-las-dos-caras-de-la-reincorporacion>

wat het precieze gevaar is. Naar aanleiding van 62 diepte-interviews heeft Nussio de meest voorkomende narratieven opgeschreven en uitgelegd. Het blijkt dat veel van deze narratieven leiden tot terugtrekking uit de samenleving of herbewapening. Een gevoel van onveiligheid legt dus druk op strijders die proberen te re-integreren in de samenleving. Vanwege het hoge aantal doden en het onveilige gevoel van de ex-strijders kan gezegd worden dat er op dit aspect van de re-integratie tekort is geschoten. De veiligheid van ex-strijders moet worden gewaarborgd wanneer ze deelnemen aan re-integratie om te voorkomen dat ze uit angst voor hun eigen veiligheid het re-integratieproces verlaten.

Tabel 3: Primaire motivaties om gewapende beweging te verlaten⁶⁹ (Rosenau, Espach, Ortiz, & Herrera, 2014, p. 280)

Motivatie	Aantal ex-strijders
Verlangen om het leven te veranderen	5.002
Slechte behandeling	3.993
Druk van militaire operaties	2.089
Afwezigheid van familie	768
Gedemoraliseerd door het gewapend verzet	628

Zo waren er te lakse voorwaarden voor deelname aan demobilisatie, niet transparante onderhandelingen, waardoor demobiliserende ex-strijders minder werden vertrouwd en zijn er problemen omtrent recidive en geweld tegenover de ex-strijders. Daarnaast was *transitional justice* niet goed geïmplementeerd en bleek de *Ley de Justicia y Paz* onbetrouwbaar. Kortom, het proces was niet voldoende legitiem en voorkwam recidivisme niet voldoende. Op deze manieren kwam succesvolle re-integratie van de ex-strijders in het gedrang (de Bruin, Oberman, & Schoevaars, 2017).

⁶⁹ Deze cijfers zijn bekomen na de demobilisatie van de AUC, grotendeels gebaseerd op de PAHD-database van CINEP waar meer dan 10.000 ex-strijders zijn gedemobiliseerd (Rosenau, Espach, Ortiz, & Herrera, 2014).

3.1.4 Cijfers en onderzoek naar onderwijs in Colombia

Ik beperk me hier tot een aantal recente rapporten van verschillende internationale organisaties zoals de Wereldbank, de UNDP en de OESO die armoede en het gebrek aan onderwijs⁷⁰ in Colombia in perspectief plaatsen en de twee ook aan elkaar linken. In 2014 leefden 2,7 van de ongeveer 47 miljoen Colombianen in extreme armoede waarbij ze minder dan \$1,9 per dag verdienen. Als je de inkomensongelijkheid op nationaal niveau bekijkt, dan heeft Colombia, op basis van de Gini-coëfficiënt, de hoogste inkomensongelijkheid van het volledige Amerikaanse continent en een van de hoogste in de wereld (World Bank, 2017). Daarbij wijzen verschillende onderzoeken van laatstgenoemde organisatie het gebrek aan onderwijs aan als voornaamste oorzaak voor de slepende ongelijkheid en de hoge armoedegraad die het land kent en die het verder verhindert economisch te groeien en zijn productiviteitsgraad te verhogen. Bovendien is het onderwijssysteem in Colombia ongelijk: onder meer door de toegang tot educatie⁷¹ als het gebrek aan didactisch materiaal⁷². Het grootste verschil in opleidingsniveau vinden we ruraal versus stedelijk⁷³. Zeven procent van de stedelijke huishoudens heeft een familielid dat ongeletterd is, bij rurale huishoudens is dit 24 procent. 42 procent van de volwassenen heeft minder dan het basisonderwijs in stedelijke omgeving, terwijl dit op het platteland 83 procent is. Bovendien is er een correlatie tussen laag opleidingsniveau en de betrokkenheid bij gewapende groeperingen, waardoor actief moet worden geïnvesteerd in onderwijs, vooral in rurale gebieden (Norwegian Center for Conflict Resolution, 2016). Dat is sinds kort ook op politiek niveau doorgedrongen. Het Colombiaanse ministerie van Onderwijs heeft drie jaar geleden in

---

⁷⁰ De totale uitgaven voor onderwijs als aandeel van het bbp is 8 procent in 2013 en is hoger dan het OESO-gemiddelde (6,2 procent) en hoger dan het gemiddelde in de meeste opkomende economieën (OESO 2015).

⁷¹ Toegang tot onderwijs omspannt ook verschillende generaties. Een onderzoek beweert dat als je ouders 3,5 jaar extra onderwijs hebben genoten in Colombia, de volgende generatie gemiddeld meer dan 2,5 jaar extra school zal lopen (Ferreira, et al., 2013).

⁷² 26% van de studenten lopen school waarbij de directeur van mening is dat het leerproces wordt belemmerd door het gebrek aan didactisch materiaal. Zie: <http://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-Colombia.pdf>, (OECD, 2016). Uit PISA-onderzoek blijkt eveneens dat Colombia het grootst aantal zittenblijvers ter wereld heeft.

⁷³ Er is een verschil van drie volledige jaren meer scholing bij kinderen in steden dan op het platteland (Norwegian Center for Conflict Resolution, 2016).

samenspraak met President Santos het Nationale Ontwikkelingsplan 2014-2018⁷⁴ goedgekeurd waarbij de nadruk gelegd wordt op meer inclusief onderwijs dat is toegespitst op thema's als vrede, onderwijs en gelijkheid. Met betrekking tot de bestrijding van armoede op het platteland voorziet het plan een uitgebreide aanpak omtrent multidimensionale interventies en investeringen ter bevordering van de plattelandsontwikkeling. Colombia's sluimerende transitie naar vrede⁷⁵ hangt af van veel factoren, maar niets zal de toekomst van het land meer definiëren dan een sterk en inclusief onderwijssysteem. Het sluiten van de grote verschillen tussen stedelijke en landelijke gebieden zou een prioriteit moeten zijn voor duurzame vrede (OECD, 2016, p. 5).

3.1.5 De rol van onderwijs in post-conflict Colombia

Onderwijs heeft een enorm potentieel om de Colombiaanse samenleving te transformeren en om het pad naar vrede te effenen (Velásquez, 2017). Ten eerste heeft onderwijs een fundamentele missie in de ontwikkeling van de burgergemeenschap. De ontwikkeling moet interpretatief zijn zodat het zowel academische als sociale en culturele aspecten belichaamt. Deze aanpak impliceert niet alleen kennis maar ook informatie en competenties waarbij op een effectieve manier kan worden omgegaan in de veranderende post-conflictcontext. Onderwijs bouwt aan die infrastructuur en heeft het voordeel op lange termijn een effect te hebben. Ten tweede, instellingen hebben hoge legitimatie en sociale credibiliteit van lokale gemeenschappen, vooral in rurale gebieden. Ondanks dat deze zijn gelokaliseerd in gevaarlijke gebieden hebben deze instellingen nog altijd het vertrouwen van studenten, ouders en de lokale gemeenschap (Chaux & Velásquez, 2009). De meeste ouders waarderen het schoolsysteem en autoriteit en denken dat het de toekomstkansen van hun kinderen vergroot. Uit een onderzoek van de Universidad Nacional in Bogotá bleek immers dat het vertrouwen in schoolinstellingen groter is dan in andere overheidsinstellingen⁷⁶. Vooral in de

---

⁷⁴ Op het moment van schrijven wordt gedebatteerd om het onderwijsbudget aan banden te leggen voor het volgende onderwijsprogramma (Ministerio de Educación Nacional, 2017) (El Espectador, 2017).

⁷⁵ Uit het jaarrapport van de Wereldbank blijkt dat Colombia, als het in de afgelopen 20 jaar vrede zou hebben gekend, het inkomen per capita 50 procent meer zou zijn dan wat het vandaag is.

⁷⁶ Zo is er minder vertrouwen in de Policía Nacional, de Corte Suprema de Justicia, Fiscalía en de Procuraduría (DANE, 2016).

rurale gebieden blijkt het vertrouwen groter waar het opleidingsniveau van leerkrachten significant hoger ligt dan de gemiddelde bevolking (DANE, 2016). Ten slotte kan educatie een omgeving zijn waar de burgergemeenschap met elkaar kan interageren en waar conflict kan plaatsvinden. Binnen scholen worden sociale hiërarchieën gedefinieerd en socialisering, alsook groepen en subgroepen, waar bepaald gedrag en attitudes worden aangeleerd. Daardoor hebben scholen het potentieel om omgevingen te worden waar gedragingen, overtuigingen en waarden kunnen worden bijgebracht die geweld kunnen reduceren en les over vrede en democratie kan worden geïmplementeerd (Parra, 1992).

3.1.6 De huidige situatie in ETCR *Urias Rondón*

Vanaf eind september is de eerste verificatiemissie van de Verenigde Naties (VN) beëindigd wat meteen impliceert dat de demilitarisatiefase als afgesloten wordt beschouwd. In het begin hadden heel wat FARC geen identiteitskaart of bankrekening en dus geen civiele status. Op dit moment is dit verholpen en wordt vooral ingezet op de re-integratie van de FARC door middel van de eerder vermelde onderwijsprogramma's⁷⁷ om onder andere een job te vinden, iets wat niet voor iedereen een prioriteit blijkt (zie lager). Uit het recentste rapport blijkt dat 99 van de ruim 150 *ex-combatientes* de onderwijsprogramma's wel degelijk volgt. 70 procent van de ETCR *Urias Rondón* is op het moment van schrijven voltooid waarbij vooral hygiëneproblemen⁷⁸ en het ontbreken van telefoonbereik de meest hoogdringende zaken zijn. Ondanks de verdere voltooiing van het kamp wordt in het rapport gewezen op de te trage reactie van het statelijke niveau om investeringen, fondsen en middelen te voorzien⁷⁹. Bovendien is er druk van buitenaf omdat verschillende andere gewapende groeperingen en dissidenten van de FARC actief blijven in de regio⁸⁰. Dat is het

---

⁷⁷ Er zijn vijf leerkrachten aanwezig die van maandag tot donderdag lesgeven, op vrijdag zijn er projecten. Daarnaast is er een rector die aan het hoofd staat van deze leerkrachten, Gabriela Mistral Esmeraldo Isairias Mora.

⁷⁸ Zo is er geen zuiveringsinstallatie voor het water en kan het bereiken van het kookpunt worden gebruikt. De keuken heeft geen drainage en de wasruimte is erg klein (Defensoria del Pueblo, 2017).

⁷⁹ In de aanloop naar de presidentsverkiezingen wordt onderwijs een belangrijk thema. Bovendien werd op het moment van schrijven geopperd om het budget inzake educatie te verlagen in vergelijking met de voorgaande vier jaar. Daarnaast moet ook een nieuw onderwijsplan worden goedgekeurd van 2018 tot 2022.

⁸⁰ Van de 26 ETCR zones zijn er in de buurt van 24 van hen andere gewapende groeperingen actief (Defensoria del Pueblo, 2017).

meest acute probleem voor het vreedzaam samenleven of *convivencia* in de streek omdat de veiligheidssituatie zowel in het kamp als erbuiten blijvend wordt bedreigd⁸¹ (Defensoria del Pueblo, 2017).

---

⁸¹ Volgens rapporten van de Ombudsman wordt gemeld dat in 23 dorpen van het gebied paramilitairen of dissidenten van de FARC opereren. Bovendien zijn er geruchten dat lokale bedrijven willen profiteren van het rehabilitatieproces van de FARC om mijnbouw en houtkap te organiseren (Defensoria del Pueblo, 2017).

DEEL 3. ONDERZOEKSOPZET EN METHODOLOGIE

Afbeelding 4: Het FARC-kamp in Mesetas, Colombia. © Gabriël Corredor

Deel 3. Onderzoeksopzet en methodologie

1. Onderzoeksmethode en -opzet

Zoals eerder vermeld, luidt de centrale vraag in dit onderzoek:

Wat is de rol van onderwijsprogramma's in de sociale re-integratie van ex-strijders van de FARC in *Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación (ETCR)* Urias Rondón?

Om antwoorden op deze vraag te formuleren, wordt gebruikgemaakt van kwalitatief onderzoek, meer specifiek van het beschrijvend kwalitatief onderzoek. Deze methode is namelijk gericht op het verkrijgen van informatie over wat er leeft onder bepaalde doelgroepen en stelt de onderzoeker in staat om meningen, ervaring en behoeftes van een doelgroep te inventariseren (Baarda, De Goede, & Teunissen, 2009, p. 95).

Na een verdere toelichting bij het kwalitatief onderzoek, volgt in dit hoofdstuk meer uitleg over de onderzoeksopzet waarbij dieper wordt ingegaan op de procedure, de onderzoeksgroep, de gegevensverzameling en -analyse. Daarnaast volgt een kritische analyse van de gebruikte bronnen.

1.1 Onderzoeksmethode: Kwalitatief onderzoek

Kwalitatief onderzoek is een wetenschappelijke onderzoeksmethode die erop gericht is om gevoelens, belevingen en ervaringen van mensen in kaart te brengen. In tegenstelling tot het kwantitatief onderzoek, hebben de kwalitatieve methodes voor dataverzameling niet als doel om statistieken met data over een grote onderzoeksgroep te genereren. Er is sprake van een beperkt aantal participanten dat gevraagd wordt naar hun meningen, behoeften, motivaties en kennis. Tijdens het kwalitatieve interview wordt gebruik gemaakt van open vragen waarop de respondent uitgebreid en gedetailleerd kan antwoorden. Doordat de

onderzoeker in de mogelijkheid is verder in te gaan op deze antwoorden, genereert het kwalitatief onderzoek een veelheid aan diepgaande informatie over de waarden, meningen, gedragingen en sociale context van de onderzoeksgroep (Family Health International, 2005). Dergelijk onderzoek is flexibel en biedt ruimte om de vraagstelling en de methodiek tijdens het onderzoek bij te sturen op basis van de behaalde resultaten bij de sociale re-integratie van de FARC. Dat brengt ook tekortkomingen met zich mee (zie 2.5.1 moeilijkheden, tekortkomingen en uitdagingen van het onderzoek).

Kwalitatief onderzoek heeft de eigenschap holistisch te zijn. Dit wil zeggen dat het te onderzoeken onderwerp en de context ervan als één geheel worden beschouwd. De onderzoekssituatie bevindt zich immers altijd in een context die je dus zeker moet betrekken in het onderzoek (Baarda, De Goede, & Teunissen, 2009, p. 180). Deze context doelt niet enkel op het ruimtelijk kader, maar ook op de historische en maatschappelijke context van het onderzoeksprobleem, dat in het kwalitatief onderzoek als een 'veelomvattend samenhangend geheel wordt benaderd' (Baarda, De Goede, & Teunissen, 2009, p. 181). Daarnaast is taal ook een belangrijk gegeven binnen het kwalitatief onderzoek. Participanten moeten 'in hun eigen woorden' kunnen spreken. Hiermee wordt gepoogd om zo dicht mogelijk bij de alledaagse werkelijkheid te blijven (Baarda, De Goede, & Teunissen, 2009, p. 184).

Tot slot maakt het kwalitatief onderzoek gebruik van datatriangulatie. Verschillende soorten gegevens en gegevensbronnen worden aangewend met als doel een volledig beeld van de situatie te krijgen (Baarda, De Goede, & Teunissen, 2009, p. 188). De verschillende data in dit onderzoek bestaan uit de wetenschappelijke werken en artikels die de basis vormen voor het theoretisch kader die in deel twee besproken worden, de neerslag uit interviews met de FARC, gesprekken met medewerkers en academici die actief zijn in het veld van re-integratie en DDR.

2. Onderzoeksofzet

2.1 Procedure

Van begin september tot eind oktober is veldwerk verricht. Zes weken werden volbracht in de hoofdstad Bogotá waar intensief literatuuronderzoek werd verricht, twee weken werden doorgebracht in de ETCR *Urias Rondón* en de regio errond. Het belangrijkste doel en het sluitstuk van dit onderzoek vormt de week in de zone ter plaatse. Daar kon er aan observatie worden gedaan en werden semigestructureerde interviews afgenomen om een beeld te krijgen van de re-integratie en haar achterliggende dynamieken in het departement van Meta, Colombia.

2.2 Onderzoeksgroep

Uit de onderzoeksvraag blijkt dat we op zoek gaan naar de rol van onderwijs bij sociale re-integratie van FARC-rebellen en de eventuele relatie met recidive. Het onderzoek naar de rol van onderwijs bij die specifieke re-integratie is echter zo goed als onbestaande. Daarom was het cruciaal om exploratief veldwerk te ondernemen. De kwalitatieve data die zijn bekomen tijdens deze periode vormen de kern van dit onderzoek voor een specifieke case in Colombia, nl. *Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación Urias Rondón* (ETCR) in het departement Meta. Bovendien is dit veldwerk grosso modo gebaseerd op semigestructureerde diepte-interviews met betrokkenen. Aangevuld met observaties ter plaatse wordt een kader gevormd wat de lokale problematiek en grieven in deze specifieke ETCR kan blootleggen. De keuze voor deze specifieke zone heeft een praktische reden en een theoretische reden. Praktische reden omdat een antropoloog van mijn *Norwegian Refugee Council (NRC)* net die zone wilde gaan bezoeken en ik hem kon vergezellen. Theoretische reden is bijkomend en kan eigenlijk worden toegepast op iedere zone waar FARC op dit moment re-integreren, namelijk dat een bezoek aan dergelijke zone een meerwaarde biedt en er altijd een lokale, specifieke context aan verbonden is.

2.2.1 Respondenten en het sample

Aangezien het wegens het gegeven tijdsbestek en de beperkte onderzoeksmiddelen niet mogelijk, en ook niet nodig is om data van een hele bevolking te verzamelen, wordt er in kwalitatief onderzoek gewerkt met een deel van de bevolking: het sample (Vandewalle, 2010, p. 27). In dit onderzoek werd het sample samengesteld aan de hand van een gerichte steekproef waarbij de groep respondenten via vooropgestelde criteria werd gekozen: een meerderjarig lid van de FARC in de ETCR *Urias Rondón*. Dit uitgangspunt biedt de onderzoeker de mogelijkheid om te inventariseren welke opleiding is genoten, dit op basis van semigestructureerde vragenlijsten in het Spaans.

Na de afbakening van bovenstaande criteria werd een respondentengroep samengesteld. Het bezoeken van een ETCR heeft een belangrijk voordeel voor het bereiken van respondenten: ze zijn namelijk gegroepeerd in die specifieke kampen en vormen zo eigenlijk al een sample van het totaal aantal FARC-leden die re-integreren. Toch werden al enkele respondenten op voorhand gecontacteerd op basis van het persoonlijke kennissennetwerk van de onderzoeker. Eerst en vooral was er regelmatig contact met organisaties in de ETCR: enerzijds een werknemer van de Verenigde Naties en anderzijds met een aantal leden van het kamp. Daarnaast kon ik spreken met een drietal mensen in de hoofdstad Bogotá die al een zone hadden bezocht waardoor soms waardevolle informatie werd verworven nog voor de zone werd bezocht⁸². Het overgrote deel van de respondenten werd meteen face-to-face gecontacteerd. Tijdens dit proces en zoals uit onderstaande tabel blijkt, werd gepoogd om een zo gedifferentieerd mogelijke onderzoeksgroep samen te stellen, zowel qua onderwijsniveau als geslacht en leeftijd. (Zie ook 2.6.1 Moeilijkheden, tekortkomingen en uitdagingen van het onderzoek.)

---

⁸² Deze informatiegegevens (van beeldmateriaal tot anekdotes) werden niet opgenomen in dit onderzoek omdat ze *biased*, overdreven of simpelweg niet kunnen kloppen. Ze werden wel onrechtstreeks meegenomen in de voorbereiding van het veldonderzoek.

Mannelijke respondenten

Respondent	Leeftijd	Broers/Zussen
R1	26	3/1
R2	38	0/0
R3	23	2/2
R4	69	0/0
R5	25	0/0

Vrouwelijke respondenten

Respondent	Leeftijd	Broers/Zussen
R6	18	0/1
R7	28	1/0
R8	42	2/0
R9	30	0/1
R10	36	3/0

2.2.2 Contacten

De contacten met de respondenten verliepen verschillend, afhankelijk van de mate waarin onderzoeker en respondent elkaar kenden. Eerst werd contact gelegd via de Noorse Vluchtelingenorganisatie (NRC) met vier van de vijf leerkrachten die lesgeven in het kamp. Deze werden uitgebreid geïnterviewd en aan het einde van het gesprek werd gevraagd naar leerlingen die konden worden geïnterviewd (dit gebeurde ook via Whatsapp). Daarnaast werden drie leerlingen geïnterviewd aan het einde van een les. De interviews duurden tussen een halfuur en anderhalf uur. Het verschil in tijd ligt grotendeels aan het feit dat niet alle respondenten even vlot waren in hun antwoord. Dit maakt dat bij andere interviews de

vragen in andere woorden werden herhaald. Hoe meer de participant zich immers op zijn gemak voelt tijdens het interview, hoe meer hij of zij bereid is om openlijk te spreken over bepaalde onderwerpen (Baarda, De Goede, & Teunissen, 2009, p. 184).

2.2.3 Onderzoeker

In het kwalitatief onderzoek speelt de relatie tussen de onderzoeker en de respondent een belangrijke rol. De onderzoeker moet sociaal geaccepteerd worden en een vertrouwensband creëren met de respondent, zodat deze zich veilig voelt om persoonlijke informatie te delen. Ook wordt van de onderzoeker een grote bekwaamheid tot rolname en flexibiliteit verwacht. Hij moet de wereld van de ander kunnen bekijken vanuit het perspectief van die persoon om zo tot diepere inzichten te komen (Vandewalle, 2010, p. 31).

Als onderzoeker is het daarom belangrijk je bewust te zijn van de verschillende rollen die je vervult (onderzoeker, vriend, buitenstaander, westerse man...) en welke rol je tijdens het veldwerk opneemt. Dit is vaak een subtiele evenwichtsoefening, waarbij de onderzoeker schippert tussen betrokkenheid en afstand houden.

Tot slot is het zo dat de onderzoeker in het kwalitatief onderzoek het belangrijkste meetinstrument vormt, hij is immers degene die de vragen stelt en op die manier data genereert (Baarda, De Goede, & Teunissen, 2009, p. 194). De onderzoeker moet bijgevolg aan enkele kwaliteitseisen voldoen en goed voorbereid zijn voor hij op veldonderzoek uitgaat. In dit geval bestond deze voorbereiding uit een literatuurstudie waarin de kwalitatieve onderzoeksmethodes en technieken werden onderzocht.

2.3 Dataverzameling, topiclijst en analyse

Er werd geopteerd om te werken met semigestructureerde diepte-interviews waarbij de onderzoeker antwoord zocht op vooraf vastgestelde vragen, maar daarbij een hoge mate van flexibiliteit behield inzake het hoe en het wanneer van het stellen van deze vragen. Mede door het gebruik van een topiclijst werd ruimte gelaten voor het aanbrengen van

nieuwe onderwerpen die in de dynamiek van het gesprek naar voren kwamen. Het betreft een lijst waarbij gepeild is naar de huidige onderwijsprogramma's in relatie tot vijf thema's⁸³ die deels of volledig in verschillende andere onderzoeken⁸⁴ zijn opgevoerd.

Bij kwalitatief onderzoek is er sprake van een cyclisch-iteratief proces waarbij dataverzameling- en analyse hand in hand gaan. Periodes van dataverzameling en analyse wisselen elkaar af, waardoor de onderzoeker in staat is om in te spelen op de voorlopige resultaten en de onderzoeksstrategie waar nodig kan aanpassen (Baarda, De Goede, & Teunissen, 2009).

Tijdens het neerschrijven van de onderzoeksverslagen werden de data onderverdeeld in thema's. Vervolgens werd per thema een inhoudsanalyse uitgevoerd aan de hand van *open coding*. Hierbij werden labels toegekend aan zinnen en paragrafen waardoor terugkerende patronen vastgesteld konden worden (Baarda, De Goede, & Teunissen, 2009). Op basis van deze labels werden de onderzoekresultaten neergeschreven zoals deze in deel vier van de thesis te vinden zijn.

2.4 Kritische reflectie

2.4.1 Moeilijkheden, tekortkomingen en uitdagingen van het onderzoek

Allereerst is het belangrijk op te merken dat het uitvoeren van kwalitatief onderzoek al enkele tekortkomingen met zich meebrengt. Bovendien gaan diepte-interviews uit van een anekdotisch karakter en dragen ze in se dus altijd motieven en speculatieve aspecten met

---

⁸³ Zoals eerder aangegeven valt de topiclijst uiteen in vijf thema's: Het eerste thema, **een toekomst en nieuwe zaken bijleren**, bevat een aantal vragen omtrent de inhoud van de vakken en hoe die individueel en collectief worden beleefd. Bij het tweede thema is gepeild naar het volgen van onderwijs in de relatie tot het vinden van een **job**. Het derde thema gaat over de **link tussen recidive en onderwijs**. Het vierde thema bespreekt **democratie en vrede**, en focust op de vraag of ex-strijders weten wat deze twee termen betekenen in de context van Colombia en peilt naar het vertrouwen dat ex-combatientes hebben in het democratisch systeem. Het vijfde thema handelt over **geaccepteerd worden in de maatschappij** waarbij eerst wordt gekeken naar de verschillende relaties die in het kamp en daarbuiten worden onderhouden en of ze angst hebben om terug te keren naar de gemeenschap.

⁸⁴ Zie o.a.: (Humphreys & Weinstein, 2007) en (Oppenheim & Söderström, 2017).

zich mee (Vancayseele, 2015, p. 17). Zonder hier heel diep op in te gaan, kan gesteld worden dat de ondervraagde respondenten altijd vooringenomen zijn en daarmee een bepaalde onderliggende agenda kunnen hebben. Er is dan ook geprobeerd om zoveel mogelijk verschillende visies naast elkaar te leggen, maar uiteindelijk kunnen hier enkel maar veronderstellingen over gemaakt worden en kunnen daar geen hardgemaakte feiten over geformuleerd worden. Ethische vraagstukken beïnvloeden alle aspecten van het onderzoeksproces, van de initiële keuze van het onderwerp tot de gekozen methode, de verzameling en interpretatie van de data, de publicatie van de bevindingen en de manier waarop de data worden bewaard.

Bij kwalitatief veldonderzoek is het bij uitstek van belang om onderzoek te baseren op ethische principes en bij de uitvoering van onderzoek voldoende waarborgen in te bouwen voor de onderzoekspopulatie en de onderzoekssetting, niet in het minst wanneer onderzoek wordt uitgevoerd bij kwetsbare groepen. Daarom werd steeds toestemming gevraagd wanneer het interview werd opgenomen en werd het audio-materiaal na analyse van de gegevens vernietigd.

Bovendien zorgt succesvolle re-integratie voor empirische en theoretische problemen, meer specifiek omdat re-integratie kan worden opgedeeld in verschillende deelaspecten zoals politieke, economische en sociale re-integratie. Heel wat literatuur heeft dit probleem ook besproken⁸⁵. Hier wordt voor sociale re-integratie geopteerd waarbij sociale netwerken, de gemeenschap en het onderwijs centraal staan. Tot slot: aangezien onderzoek is verricht in het eerste jaar na het vredesakkoord kunnen de langetermijndynamieken nog niet worden blootgelegd.

2.4.2 Maatschappelijke relevantie

Re-integratie biedt een belangrijke testcase om verschillende redenen. Vooreerst: ex-

---

⁸⁵ Zie bijvoorbeeld (Humphreys & Weinstein; 2007, Özerdem, 2002; Oppenheim & Söderström, 2017; Pugel, 2007 en Jennings, 2008)

strijders zijn gevoelig voor het dynamisme van de implementatie van re-integratieprogramma's. Ten tweede, het succes van re-integratie is gelinkt aan een aantal verschillende cases, inclusief de consolidering van de vrede, publieke veiligheid, de post-conflict gemeenschap, *civil society* en het leren over democratie. Zeker als sommige analyses poneren dat bevrediging van sommige ex-strijders in se belangrijk is om hen te weerhouden terug te keren naar de wapens (Oppenheim & Söderström, 2017, p. 2) (Phayal, Khadka, & Thyne, 2015).

Het succes van re-integratieprogramma's heeft belangrijke implicaties voor vrede en stabiliteit, maar tot op heden is er niet zo veel onderzoek verricht naar hoe ex-combatanten deze programma's beleven en hoe ze erop reageren. Dit onderzoek is nodig omdat in sommige literatuur wordt geponeerd dat dergelijke programma's kunnen zorgen voor tevredenheid wat recidive zou verlagen, omdat ze voor sommigen een scharniermoment impliceren. Het kan een basis betekenen van vertrouwen in statelijke instellingen door bepaalde educatie aan te bieden en door ex-strijders te laten participeren in democratische processen (Oppenheim & Söderström, 2017).

2.4.3 Bronnenkritiek

Je selecteert literatuur meestal op basis van de titel, en soms ook op basis van de auteur en korte samenvatting. In deze literatuurstudie zijn een hele reeks bronnen aangehaald, zowel primaire als secundaire. Allereerst was er weldadig veel informatie beschikbaar over DDR en re-integratie. Om ergens de kern uit de literatuur te destilleren, zijn verschillende onderzoekers gecontacteerd⁸⁶ die zelf over DDR of Colombia schreven. De meesten werden benaderd via mail met de vraag naar relevante papers, onderzoeken en interessante boeken, waarmee rekening is gehouden met de datum van publicatie, korte inhoud, beschikbaarheid en toegankelijkheid. Daarnaast werd al verzamelde literatuur gebruikt die vorig jaar werd bekomen tijdens het schrijven van de onderzoekspaper. Op zich kan dit beperkend werken omdat een selectie van de voornaamste werken een persoonlijk

---

⁸⁶ Onder meer Enzo Nussio, Juan Diego Priëto en Martin Ottovay Jørgensen werden via mail gecontacteerd waarna een lijst met relevante literatuur werd doorgestuurd.

aanvoelen impliceert. Daarom werden bij wijze van aanvulling ook altijd websites en informatiecentra van officiële instanties⁸⁷ geraadpleegd. Daarnaast is heel wat literatuur in het Spaans doorgenomen, dit voornamelijk in de bibliotheek van de Universidad Nacional in Bogotá. Dit impliceert een gevaar dat bij vertaling een verlies aan context of betekenis ontstaat. Bij het doornemen van de literatuur zijn annotaties gemaakt die in een eerste fase in de oorspronkelijke taal zijn opgenomen in een Word-document waarna de vertaling gebeurde in de tweede fase. Daarna gebeurde de verwerking. Vaak zijn bepaalde documenten meermaals doorgenomen naarmate de thesis vorderde.

De contacten om primaire bronnen te bekomen verliepen grotendeels volgens dezelfde modus operandi. Eerst werd het interview afgenomen, daarna werd het in de oorspronkelijke taal getranscribeerd, waarna de vertaling volgde in het Nederlands. Hierbij werden voornamelijk een woordenboek en de vertaalsite van Oxford⁸⁸ gebruikt; bij twee van de in totaal veertien interviews werd de hulp van een vertaler-tolk Spaans-Nederlands ingeroepen. Bij de primaire bronnen werd gepoogd een zo representatief en aselekt mogelijk sample samen te stellen (zie 2.2.1 Respondenten en sample). Tijdens de interviews werden ook verschillende vragen op een andere manier verwoord om de responsratio en betrouwbaarheid te vergroten. Voor de toegang van de respondenten en dus primaire bronnen werd de sneeuwbal methode gebruikt, al was dit niet altijd van toepassing: aangezien het re-integratiekamp in die mate veilig was waardoor ik vrij makkelijk contact kon leggen met mogelijke respondenten (zie 2.2.2 Contacten).

---

⁸⁷ Onder meer bij het Ministerio de la Educación, het ACR, de Wereldbank, de VN-missie in Colombia en La Presidencia (meestal voor wetten of decreten over onderwijs)

⁸⁸ https://en.oxforddictionaries.com/?utm_source=od-panel&utm_campaign=en

DEEL 4. ONDERZOEKSRESULTATEN

Afbeelding 5: Een ex-combatiente in een klaslokaal in Meta, Colombia © Martha Forero

1. Onderzoeksresultaten

In dit deel worden de onderzoeksresultaten gepresenteerd en besproken. Zoals uit het hoofdstuk onderzoekopzet en methodologie bleek, zijn alleen *ex-combatientes* en leerkrachten bevraagd die de onderwijsprogramma's volgen en is beschreven waarom andere ex-strijders hier buiten beschouwing zijn gelaten. Het hoofdstuk bestaat uit een samenvatting van de data die tijdens het exploratieve veldwerk werden verzameld, opgedeeld volgens de topiclijst die werd gebruikt voor, tijdens en na de afname van de kwalitatieve interviews.

Hieronder volgt eerst een definiëring van de verschillende thema's uit de topiclijst, daarna zijn per categorie de resultaten opgenomen die voortgekomen zijn uit de gesprekken⁸⁹ met tien *ex-combatientes* en vijf leerkrachten in *El Espacio Territorial Urias Rondón*. De uitgebreide transcripties van de afgenomen interviews kunnen worden gevonden in bijlage 5: Interviews.

1.1 Het meten van succesvolle re-integratie in combinatie met de onderwijsprogramma's

Tijdens de interviews is gevraagd naar de rol van onderwijsprogramma's in het proces van de collectieve sociale re-integratie van de FARC. Eerst is gevraagd naar het huidige opleidingsniveau en het niveau toen de respondenten de FARC betraden om te kijken of dat verschilde. Daarna volgde een gesprek dat onderverdeeld werd in vijf thema's:

- Het eerste thema, **een toekomst en nieuwe zaken bijleren**, bevat een aantal vragen omtrent de inhoud van de vakken en hoe die individueel en collectief wordt beleefd.

---

⁸⁹ *Ex-combatientes* die onderwijsprogramma's volgen worden aangegeven met de letter 'R' van respondent, gevolgd door een getal van 1 - 10. Leerkrachten worden aangeduid met de 'L' gevolgd door een getal van 1 - 4.

- Bij het tweede thema is gepeild naar het volgen van onderwijsprogramma's en de relatie tot het vinden van een **job**. Als er een job wordt uitgeoefend is gevraagd naar de betrekking en hoe die tot stand is gekomen. Was het antwoord op het beoefenen van een job negatief dan zijn er bijkomende vragen gesteld zoals 'wilt u een job vinden in de toekomst?' of 'in welke sector wenst u te werken in de toekomst?'.
- Bij het derde thema gaan we op zoek naar de **link tussen recidive en onderwijs**. Hierin werd via een hele resem vragen gepeild naar mensen die recidive plegen en wat onderwijsprogramma's daar eventueel aan kunnen veranderen.
- Het vierde thema bespreekt **democratie en vrede**, en focust op de vraag of ex-strijders weten wat deze twee termen betekenen in de context van Colombia.
- Het vijfde thema handelt over **geaccepteerd worden in de maatschappij** waarbij eerst wordt gekeken naar de verschillende relaties die in het kamp en daarbuiten worden onderhouden. Daarnaast werd gevraagd of ze angst hebben om terug te keren naar de gemeenschap 'out there'.

Eerder is het onderzoekskader uitgelegd waarbij de verschillende onderzoeksniveaus aan bod kwamen.

1.2 Het opleidingsniveau bij intrede van de FARC en het huidige opleidingsniveau

Eerst is gevraagd naar het onderwijsniveau bij intrede van de FARC, daarna is gepeild naar het onderwijsniveau op dit moment.

Mannelijke respondenten

Respondent	Leeftijd	Opleidingsniveau bij intrede FARC	Huidig opleidingsniveau
R1	26	Ciclo III	Ciclo VI
R2	38	Ciclo II	Ciclo III
R3	23	Ciclo II	Ciclo IV
R4	69	Ciclo IV	Ciclo VI
R5	25	Ciclo II	Ciclo III

Vrouwelijke respondenten

Respondent	Leeftijd	Opleidingsniveau bij intrede FARC	Huidig onderwijsniveau
R6	18	Ciclo I	Ciclo I
R7	28	Ciclo I	Ciclo V
R8	42	Ciclo I	Ciclo II
R9	30	Ciclo III	Ciclo IV
R10	36	Ciclo IV	Ciclo VI

1.3 De rol van onderwijsprogramma's in de sociale re-integratie van de FARC

1.3.1 Onderwijs, het bouwen aan een toekomst en nieuwe zaken bijleren

Van de veertien respondenten wordt onderwijsprogramma's volgen in relatie tot het bouwen aan een toekomst en het leren van nieuwe zaken vernoemd als de belangrijkste reden. R3 merkt op dat les volgen niet per se impliceert dat zijn slaagkansen in het leven worden vergroot, maar dat de onderwijsprogramma's hem wel een doel bieden. R13 spreekt van een uitlaatklep, een soort tweede kans om je levenskwaliteit op zowel persoonlijk als professioneel vlak te verbeteren.

Wat *ex-combatientes* leren uit de onderwijsprogramma's is verschillend en afhankelijk van welke ciclo ze volgen en hoe de leerstof wordt overgebracht van leerkracht tot leerling en tussen leerlingen onderling en eveneens welk didactisch materiaal wordt gebruikt. Drie mannelijke respondenten halen aan dat de lessen die ze krijgen hen meer onafhankelijk en zelfstandig maken zodat ze zowaar begeleid worden naar een nieuw leven, en dat ze meer los komen te staan van het autoritaire systeem dat zij als normaal en triviaal zijn beginnen zien. Daarnaast geven twee *ex-combatientes* aan dat een aantal lessen hun niet zozeer extra informatie verschaffen, maar dat ze in bepaalde lessen meer kunnen bijdragen door hun kennis te delen of door bepaalde zaken in vraag te stellen. R7 geeft als enige aan dat onderwijs voor haar een echte uitdaging is en dat ze de lessen moeilijk kan volgen, maar dat het haar wel helpt doorzetten om haar verleden een plaats te geven. Ze volgt de onderwijsprogramma's om nieuwe zaken bij te leren om later haar vierjarige peuter te kunnen opvoeden. Dat is ook de motivatie van R8 die haar dochter meer wil bijbrengen over het leven. Nu verloopt dat volgens haar veelal omgekeerd.

De mate waarin bepaalde vakken zoals biologie, geschiedenis, Spaans, Engels en politiek worden gegeven, verschillen van ciclo tot ciclo en van handboek tot handboek. L1 en L3 stellen dat er een discrepantie bestaat tussen wat er in de boeken is neergeschreven en wat in de praktijk wordt onderwezen. Zo is er in iedere ciclo een module Engels opgenomen,

maar zijn geen van de vijf leerkrachten die werkzaam zijn in de zone opgeleid om Engels te geven, waardoor dat dus niet gebeurt. L3 spreekt specifiek van een leerproces waarbij ze soms zelf inventief moet zijn, net omdat die lacune heerst tussen theorie en praktijk. Onder meer door het gebrek aan didactisch materiaal heeft ze zelf DNA-strips gemaakt, dit op basis van punaises, papier en plastic. “Als het niet van de overheid komt, dan moet het van ons komen”, stelt ze. “Duurzame vrede ontstaat hier, van onderuit, door de synergie tussen de mensen, door het wederzijds inspireren van elkaar.” L2 kocht met zijn eigen middelen een opgezette leguaan en maakte tekeningen die de evolutietheorie bij dieren illustreren.

Drie mannelijke respondenten halen het belang van nieuwe of andere onderwijsvormen aan. Volgens L3 moet dat ervoor zorgen dat studenten meer betrokken worden bij het leerproces, dit door bijvoorbeeld rollenspellen te implementeren of door filmmateriaal te bekijken. Nu verloopt de informatie-overdracht te veel in één richting: de leerkracht vertelt terwijl de leerling de leerstof verwerkt. Dit soort onderwijsvormen kan volgens R1 meer nadruk leggen op de groep en minder op het individu, zo wordt de re-integratie meer inclusief en collectief, iets wat nu nog te weinig het geval is. Twee respondenten stellen dat onderwijs zorgt voor talentontwikkeling en een stimulans voor verdere specialisering: ze leren bij over landbouw, over geschiedenis ... Kortom, ze ontdekken verschillende perspectieven waar ze voorheen niets van afwisten. L4 spreekt over het belang dat de Colombiaanse geschiedenis in het curriculum is opgenomen, het creëert een soort van niet te onderschatten verbondenheid met een land, het verschaft de nodige bagage om over het verleden te spreken.

Dat 99 van de 150 *ex-combatientes* deelnemen aan de onderwijsprogramma's is volgens R4 een teken dat ze gemotiveerd zijn om mee te gaan in een re-integratieproces dat niet enkele maanden zal innemen zoals de verschillende ciclo's, maar in de praktijk veel langer zal duren. L2 spreekt van een permanent leerproces, een oefening in democratie en in debat gaan met elkaar. R4 voegt eraan toe dat educatie een van de pijlers is die een grote

verandering in Colombia kan teweegbrengen. En waarschijnlijk ook de belangrijkste pijler, omdat ze op lange termijn een stille omschakeling kan betekenen.

1.3.2 Onderwijs, een diploma en het vinden van een job

Na en tijdens het bevragen van het effect van onderwijsprogramma's op het bouwen aan een toekomst en het leren van nieuwe zaken, is meestal automatisch overgegaan op de link tussen onderwijs, het behalen van een diploma en het vinden van een job.

Voor acht van de veertien respondenten impliceert het volgen van onderwijsprogramma's niet per se dat ze een job willen vinden. Daarbij worden 'Ik zal niet worden geaccepteerd in de maatschappij', het huidige leven in de commune en het ontbreken van jobs in de regio aangehaald als voornaamste redenen. Bij dit laatste deduceren drie respondenten dat tot de idee dat ze hun eigen jobs willen creëren binnen het bestaande kader van de ETCR. L1 voegt daaraan toe dat FARC-leden nooit hebben gewerkt in hun leven zoals andere Colombianen dat wel hebben gedaan. Ze willen niet echt werken, ze willen eerder in de gemeenschap actief blijven en daar van betekenis zijn. Dit is iets wat nu al gebeurt: zo zijn er twee *ex-combatientes* die het Youtube-kanaal van de ETCR onderhouden. Een andere ex-FARC heeft haar woning omgebouwd tot winkelruimte en heeft geïnvesteerd in internettoegang. Maar daar heb je geen diploma voor nodig, stelt L4.

Een vrouwelijke respondent geeft aan dat ze aan het werk is terwijl ze de onderwijsprogramma's volgt. R8 werkt in de keuken van een nabijgelegen restaurant in Playa Rica en volgt als enige een extra cursus over 'communicatie en verkoop' waardoor ze hoopt zich te onderscheiden van de rest. Bovendien sluit ze een verhuis naar de stad om daar een job te vinden, niet uit. L1 spreekt over de bereidheid van de FARC om te werken maar niet per se om geld te verdienen. Zo stelt R6 dat hij graag hangmatten weeft voor verschillende mensen, iets wat hem meer voldoening geeft dan een job in de regio of de stad. R4 benoemt het uitoefenen van een job als een uitloper van het kapitalisme waardoor hij niet in het reguliere arbeidscircuit wil belanden. R1 geeft aan dat hij in de lokale

commune wil blijven waarvoor de reden tweërlei is: het gekregen onderdak van de Verenigde Naties (VN) en het gebrek aan werkgelegenheid in de nabijgelegen dorpen.

Toch onderstrepen bijna alle respondenten het belang van onderwijs in relatie tot het vinden van een job: want als je niet studeert, zo stelt R3, worden je kansen op de arbeidsmarkt verkleind. Primordiaal is het onderwijs, de schoolboeken, niet het werk. R4 wil educatie en vorming niet boven het uitoefenen van een job plaatsen mede omdat onderwijs ervoor zorgt dat je kennis verwerft over kunst, cultuur, literatuur, geschiedenis... zodat je verschillende perspectieven ontdekt. En net die bagage aan informatie zet je op weg naar een job. Twee mannelijke respondenten geven expliciet aan dat door het volgen van onderwijsprogramma's ze zich verder willen specialiseren in pedagogie en graag willen lesgeven aan kinderen. R6 wil zijn studies koste wat het kost beëindigen omdat zijn diploma hem zal doen herleven.

1.3.3 Onderwijs en het geaccepteerd worden in de maatschappij

Wat is de relatie tussen onderwijsprogramma's in relatie tot het al dan niet geaccepteerd worden in de maatschappij? R6 stelt dat de klas kan fungeren als een microsamenleving, een plaats waar er botsing kan plaatsvinden tussen deviante meningen en waar er ruimte is voor debat. Zo gebeurt het nu al dat negen mensen uit het nabijgelegen dorp Playa Rica de onderwijsprogramma's meevolgen in de ETCR Urias Rondon. Een klaslokaal kan dus bruggen slaan tussen de gemeenschap en de FARC, stelt L2. Toch heerst er een soort van wederzijdse vorm van onbekendheid of vervreemding tussen de *ex-combatientes* en de gemeenschap, zegt R7, waardoor het wantrouwen tegenover elkaar in stand wordt gehouden. De angst vertaalt zich vooral in een permanente bedreiging van 'het leven' omdat ze als voormalig gewapende groepering gestigmatiseerd worden, zegt R9. Zo denken mensen dat we moordenaars en monsters blijven, dat we voorstanders zijn van destabilisatie en oorlogszuchtig zijn, en dat beeld verdwijnt niet zomaar, het vergt een inspanning van beide partijen.

Vier van de veertien *ex-combatientes* geven aan angst te hebben om dat re-integratieproces door te maken. L1 maakt een onderscheid tussen de maatschappij of het kamp waar ze geen angst ervaren en de maatschappij *out there* waar heel wat *ex-combatientes* vrezen voor represailles van de overheid of andere groeperingen. Sommigen denken dat het vredesproces een politieke genocide kan betekenen, zoals met de *Unión Patriótica* (UP) in de jaren '80 het geval was en mede omdat de FARC nu een politieke partij is geworden. Een vrouwelijke respondent spreekt over een dilemma: Gaan we terug naar de dorpen die we ooit hebben verlaten? En wat met onze kinderen die we achterlieten, kinderen die nu zelf volwassenen zijn geworden? Of blijven we in een veilige, vertrouwde omgeving waar we kiezen voor een meer geïsoleerd leven, waar we *compañeros* beschouwen als familie? Een gedemobiliseerde die al jaren in zo'n groep zit, weet niet wat hij wil in vier à vijf maanden; op dat moment wil je met je familie praten en proberen de tijd terug te krijgen toen je er niet was, verklaart R9. Voor R5 is het duidelijk: hij wil naar de stad, al is het onbekend terrein voor hem, omdat hij er nog nooit eerder was. "Maar ik ben nog jong, ik denk dat ik die verandering wel aankan."

Als het gaat om geaccepteerd worden door de gemeenschap, geven twee respondenten aan dat ze wel aanvaard worden, mede omdat ze er familie hebben wonen. Al geven ze beiden aan dat de contacten of familiebanden doorheen de jaren vertroebeld zijn. R2 stelt dat, omdat ze sinds het DDR-proces een identiteitskaart heeft, ze niet bezorgd is om terug te keren naar waar ze vandaan komt omdat ze een identiteit heeft, iemand ís. R8 is niet bang voor de re-integratie omdat zij een job heeft en zich aanvaard voelt in het dorp waar ze werkt. Van de veertien respondenten geven drie respondenten aan in de cel te hebben gezeten voor politieke dissidentie. R1 ervaart daarom ook soms druk vanuit de eigen gemeenschap en spreekt over een onzichtbaar etiket dat op hem blijft kleven. Twee respondenten bevestigen dit en wijzen op de weinig vergevingsgezinde houding van mensen die bijvoorbeeld een familielid verloren. Er is vrede in Colombia, nu de verzoening nog, zegt R7, een proces dat jaren in beslag zal nemen.

1.3.4 Onderwijs en democratie en vrede

Zoals eerder aangehaald door R6 kan een klas fungeren als een microsamenleving, een plaats waar conflict kan plaatsvinden in een veilige en vertrouwde omgeving. Maar zijn *ex-combatientes* zich bewust van de betekenis van democratie en vrede en hoe verhouden onderwijsprogramma's zich daartoe?

Niet alleen door onderwijsprogramma's te volgen, ook in de naschoolse activiteiten worden *ex-combatientes* overstelpt met lessen rond vrede en democratie, stelt R1. Twee respondenten betwisten of het algemeen geweten is wat vrede en democratie inhouden, ze maken daarbij een onderscheid tussen de hogere rangen van de FARC en de doorsnee-guerrilla. Ze menen dat de hogere rangen op de hoogte zijn, maar twijfelen eraan of dat ook is doorgesijpeld naar de lagere niveaus. R4 vraagt zichzelf af hoe je een ex-FARC duidelijk maakt wat vrede en democratie betekent als hij het grootste deel van zijn leven in een autoritair systeem moest functioneren. R2 meent dat onderwijs hier geen belangrijke rol in speelt, dat het eerder vanuit de omgeving komt, dat vrede ook iets tastbaars wordt: de afwezigheid van wapens, het ondertekende vredesakkoord, *ex-combatientes* die kinderen krijgen...

R5 gaat nog een stap verder door de politieke partij van de FARC te liëren aan het aanleren van democratische waarden. "Nu onze wapens zijn verdwenen en we een politieke partij zijn geworden, moeten we ons toeleggen op de politieke strijd. We gaan onze bestaande structuur niet verliezen," meent R6, "het enige verschil is dat we kogels voor stembrieven inwisselen." R8 erkent het als een cultureel probleem, hij heeft altijd geleerd om bevelen op te volgen en om geweld te gebruiken om zaken te beslechten. R5 geeft aan te weten wat de twee thema's betekenen en dat hij mede daardoor heeft beseft dat het vredesproces de juiste, rationele keuze was. Volgens L2 kunnen de *ex-combatientes* niet meer thuisblijven en zich verschuilen achter een façade van geweld. "We moeten in gesprek durven gaan met onze gemeenschap en elkaar leren begrijpen. Democratie en vrede komt er niet als we afwachten. The revolution is now. It always was."

Twee respondenten halen de term *convivencia* of vreedzaam samenleven aan als cruciaal onderdeel van vrede en democratie, het kadert volgens hen in een bredere context van hoe ze hun toekomst voorstellen. Vrede is voor ons moeilijker dan oorlog, zegt L4 en hij wijst daarbij op de aanhoudende ongelijkheid die ervoor zorgt dat ex-FARC achtergesteld zijn op de rest van de Colombianen. R9 heeft het over de moeilijkheid van democratie om zich te consolideren, zeker omdat kapitalisme volgens hem niet het ideale systeem is, dat dat het slechte in de mens naar boven haalt. Daarom denkt hij dat het conflict niet zomaar zal worden opgelost zolang het kapitalisme heerst. “Veel familieleden en vrienden zijn gestorven in de oorlog. We hebben de sleutel voor vrede in handen hier in dit kamp”, besluit L4. “Terug de wapens opnemen en het oorlogspad kiezen is de grootste fout denkbaar”, vult R3 aan.

1.3.5 De rol van onderwijsprogramma's bij recidive en dissidentie

R4 spreekt over een verandering, een re-integratieproces dat verregaand genoeg moet zijn, een volledige mindsetverandering. Twee mannelijke respondenten noemen onderwijs daarin een belangrijke schakel terwijl R1 eraan twijfelt of onderwijs daarin een allesomvattende rol kan spelen. R7 spreekt van verhoogde sociale controle in het klaslokaal omdat het re-integratieproces inherent collectief verloopt. Twee leerkrachten spreken niet over educatie, maar over re-educatie.

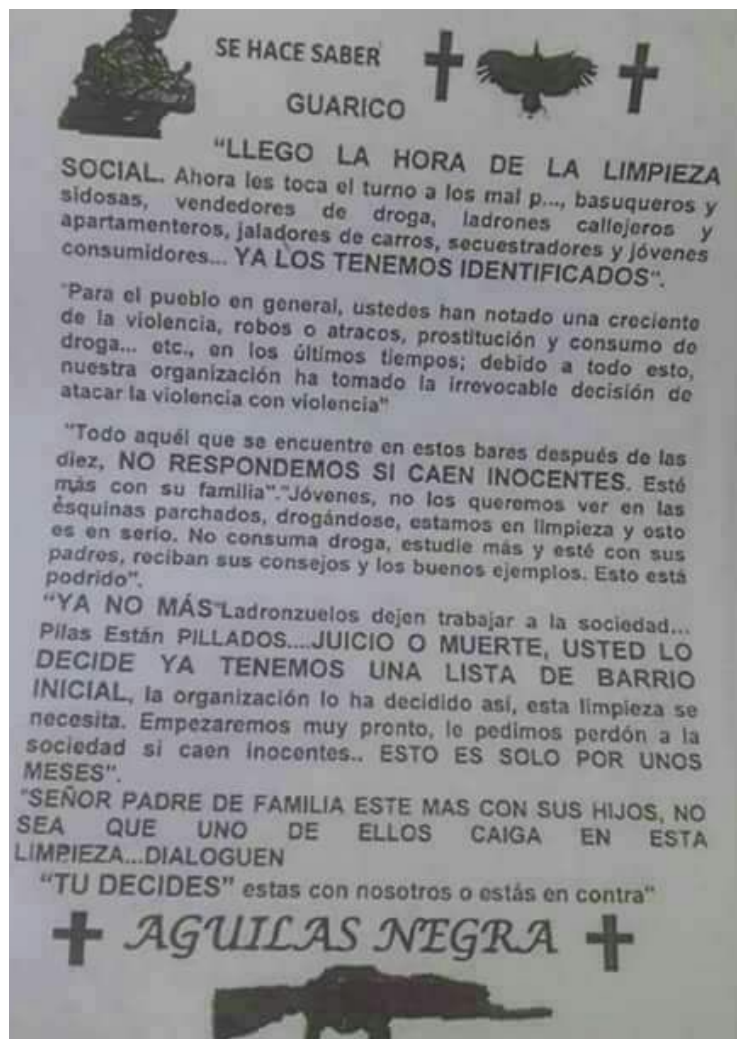
Volgens twee respondenten is het nog te makkelijk om dissident te zijn. De netwerken die al die jaren voorhanden waren, blijven geïnstalleerd, blijven ervoor zorgen dat de illegaliteit prevaleert op re-integratie. Als je je aansluit bij een gewapende groep krijgen ze 2.000.000⁹⁰ peso's, terwijl ze, als ze re-integreren, 100.000 peso's krijgen. Voor sommigen is die keuze snel gemaakt. Zo werden er tijdens mijn verblijf in de omgeving van de ETCR *Urias Rondón* drie jongeren gerekruteerd door *Aguilas Negra*, een groepering die tot de Bacrim behoort (zie Afbeelding 6). Toch zullen zij de strijd niet winnen, vult R5 aan, zij leven in een illusie, bang voor het onbekende, het leven

---

⁹⁰ Ongeveer 550 euro.

daarbuiten. Daarom ook dat belangrijke stemmen pro-vrede de mond wordt gesnoerd, sociale leiders worden bijvoorbeeld massaal gelyncht. R1 vult aan: "Dissidenten zijn stuurloze imbecielen die een strijd verderzetten die ze op lange termijn niet kunnen winnen."

Afbeelding 6: Flyer van de Aguilas Negra, verspreid in ETCR Urias Rondón op 21 oktober 2017 © DV

Een van de veertien respondenten geeft aan dat hij weleens dacht om terug te keren naar de wapens. Vooral in het begin, zo stelt R2, toen hij net gedemilitariseerd was en nog niet goed wist wat die re-integratie inhield. Hij denkt niet dat onderwijs daaraan zou hebben veranderd. Twee mannelijke respondenten begrijpen waarom sommige compañeros hun wapen niet kunnen loslaten. "Het is iets wat ze al die tijd hebben gekend, een soort van

veiligheid”, zegt R2. Sommige *combatientes* lachen zich een breuk met die onderwijsprogramma’s, zegt R8. Je kan niet zomaar naar hen toegaan en zeggen: “naar school gaan is belangrijk.” Voor hen is hun wapen afgeven gelijk aan *imagoschade*, een *imago* dat ze hebben opgebouwd sinds ze zich bij de FARC hebben aangesloten.

Toch worden er vraagtekens geplaatst bij de rol van onderwijsprogramma’s in relatie tot *recidive*. Voor R5 reikt de inhoud van de lessen niet ver genoeg, hij zou niet weten waarom vakken als biologie en Spaans ervoor kunnen zorgen dat sommige *compaños* zich niet opnieuw laten verleiden door de gewapende strijd. Daarnaast kan onderwijs *dissidentie* niet vermijden, zegt R4, maar eerder *delinquentie* of *criminaliteit* voorkomen. Twee vrouwelijke respondenten onderstrepen het preventieve karakter van onderwijs en de rol van de leerkracht. L2 vraagt zichzelf wel af of ze wel opgeleid is om *recidive* te kunnen tegengaan, om mensen te overtuigen dat onderwijsprogramma’s de juiste keuze zijn. De leraren zijn erg *inconsequent* en hebben schrik om in bepaalde gebieden te werken, de scholen waar ze hun diploma behaalden, bevinden zich in stedelijke omgevingen waardoor ze weinig *affiniteit* hebben met de lokale ontwikkelingen en het leven op het platteland *tout court*.

R1 wijst op het belang van onderwijs als *collectieve factor*: *dissidenten* hebben een *vertekend beeld* van het vredesproces, iets wat hijzelf ook lang had. Twee mannelijke respondenten zien *dissidentie* vooral als een kwestie van *afwijkende meningen* of *verschillende ruimtes* waar het vredesakkoord nu een soort *politieke ruimte* is geworden. “Onderwijs moet *ex-combatientes* wapenen met verschillende perspectieven en waarheden, niet met echte wapens. Veel *dissidenten* zijn onwetend of willen de vrede gewoon niet onder ogen zien.”

2. Bespreking van de onderzoeksresultaten

2.1 Het opleidingsniveau voor de intrede van de FARC en het huidige opleidingsniveau

Uit de vorige hoofdstukken bleek dat de FARC uit laagopgeleide boeren bestaat en dat er een correlatie bestaat tussen laag opleidingsniveau en de betrokkenheid bij gewapende groeperingen, waardoor actief moet worden geïnvesteerd in onderwijs, vooral in rurale gebieden (Norwegian Center for Conflict Resolution, 2016) (Sanín, 2008). Op basis van onderstaande gegevens kunnen we besluiten dat alle respondenten, op een na, hun opleidingsniveau hebben verbeterd.

Mannelijke respondenten

Respondent	Leeftijd	Opleidingsniveau bij intrede FARC	Huidig opleidingsniveau
R1	26	Ciclo III	Ciclo VI
R2	38	Ciclo II	Ciclo III
R3	23	Ciclo II	Ciclo IV
R4	69	Ciclo IV	Ciclo VI
R5	25	Ciclo II	Ciclo III

Vrouwelijke respondenten

Respondent	Leeftijd	Opleidingsniveau bij intrede FARC	Huidig onderwijsniveau
R6	18	Ciclo I	Ciclo I
R7	28	Ciclo I	Ciclo V
R8	42	Ciclo I	Ciclo II
R9	30	Ciclo III	Ciclo IV
R10	36	Ciclo IV	Ciclo VI

Op het moment van schrijven volgen 99 van de ongeveer 150 *ex-combatientes* de gratis aangeboden onderwijsprogramma's in het kamp. Het opkrikken van het opleidingsniveau is deel van de integrale plattelandsontwikkeling die in het vredesakkoord staat opgenomen. Dit kadert in het aanbieden van een minimale dienstverlening van openbare goederen en diensten. Specifiek in het kamp *Urias Rondón* zijn dit: onderwijs, het aanbieden van naschoolse activiteiten en workshops, een verpleegdienst, een apotheek en technische bijstand onder de vorm van gratis herstellingswerken (Acuerdo Final, 2016, p. 9) (Defensoria del Pueblo, 2017). Het moet de erfenissen en dynamieken van een conflict in rekening brengen terwijl het onderwijssysteem wordt hervormd en gedemocratiseerd (zie Deel 2. 2.2 *Transitional justice* en educatie in een post-conflictsituatie).

2.2 De rol van onderwijsprogramma's in de sociale re-integratie van de FARC

Colombia's sluimerende transitie naar vrede hangt af van veel factoren, maar de toekomst van het land wordt meer dan ooit bepaald door een sterk en inclusief onderwijssysteem, schrijft de OESO in een van haar meest recente rapporten. R4 noemt educatie een van de pijlers die een grote verandering in het land kan teweegbrengen. En waarschijnlijk ook de belangrijkste pijler, omdat ze een stille omschakeling impliceert. Iets wat Velásquez ook onderschrijft: "Onderwijs heeft enorm potentieel om de ongelijkheid in het land te transformeren en om het pad naar vrede te effenen" (Velásquez, 2017).

In een post-conflictsituatie is onderwijs belast met de taak om het leven van de burgers te verbeteren of te verrijken, schrijft Frisancho. Niet alleen het leven van volwassenen, maar ook kinderen, om ze te laten kritisch reflecteren over het heden en het verleden, zodat ze een betere toekomst kunnen opbouwen. Om dat te bereiken moet onderwijs aanzetten tot het impliciet en expliciet in vraag stellen van geweld, zodat conflict en mensenrechtenschendingen niet opnieuw voorvallen in de toekomst. Onderwijs bouwt net aan die infrastructuur en heeft het voordeel op lange termijn een effect te hebben (Chaux & Velásquez, 2009) (Frisancho & Reátegui, 2009). Spruyt et al. vat de rol van onderwijs bij re-

integratie in een post-conflictsituatie als volgt samen:

- De wortels van geweld verklaren
- Alternatieven voor geweld aanleren
- Inzicht bieden in het bestaan van veel verschillende vormen van geweld
- Leren dat vrede een proces is dat zich afhankelijk van de context ontwikkelt
- Leren dat conflict overal aanwezig is

(Spruyt, Elchardus, Van Droogenbroeck, & Roggemans, 2014, p. 17)

2.2.1 Onderwijs, het bouwen aan een toekomst en nieuwe zaken bijleren

Uit het kwalitatief onderzoek komt voort dat respondenten onderwijsprogramma's vooral liëren aan het leren van nieuwe zaken en het bouwen aan een toekomst. Wat *ex-combatientes* leren uit onderwijs verschilt per ciclo en per leerkracht. In andere onderzoeken wordt opleiding beschreven als motor om de FARC-rebellen te re-integreren en een uitdaging te bieden voor de toekomst (Semana Educación, 2017) (ACR, 2017). Meer dan de helft van de respondenten ziet de onderwijsprogramma's dus als een doel, een uitdaging of een uitlaatklep, ook al verschaffen sommige lessen hun geen extra *knowhow*, ze worden wel getraind om bepaalde zaken in vraag te stellen en de lessen meer interactief te maken.

De bevroegde leerkrachten onderstrepen het vanzelfsprekende belang van onderwijs maar zijn toch kritisch over de uitvoering ervan. L1 en L3 spreken van een discrepantie tussen theorie en praktijk, tussen de inhoud van de boeken en wat in effectief in de klas wordt onderwezen. Dit hangt ook af van leerkracht tot leerkracht, van ciclo tot ciclo en van het gebruikte didactische materiaal. Daarom ziet L3 de *good en bad practices* van het re-integratieproces net als een persoonlijk leerproces waarbij ze door het gebrek aan didactisch materiaal zelf DNA-strips heeft gemaakt, net zoals L2 met eigen middelen een opgezette leguaan kocht en tekeningen maakte die de evolutietheorie bij dieren illustreren. Daarnaast zijn er bijvoorbeeld geen middelen genoeg om de twee analfabeten in het kamp beter te coachen, meldt L3. Ook het verkleinen van structurele ongelijkheid tussen stedelijke en landelijke gebieden, dat door vier respondenten wordt aangehaald, zou een prioriteit

moeten zijn voor duurzame vrede (OECD, 2016, p. 5). Een gebrek aan budget, tijd en energie kan een intrinsiek gevaar betekenen voor succesvolle re-integratie (Weggemans & de Graaf, 2015, p. 160).

2.2.2 Onderwijs, een diploma en het vinden van een job

Opvallend is dat de bevroagde *ex-combatientes* vooral aangeven dat ze hun eigen jobs willen creëren in plaats van in dienst te treden van de formele 'kapitalistische' economie. Dit staat in verband met de marxistisch-leninistische ideologie die nog altijd onderhuids de bovenhand heeft. Zoals Priëto (2013) vaststelde, blijkt vooral dat de werkloosheid hoog en wijdverspreid is in de gebieden waar *ex-strijders* demobiliseren en re-integreren. Twee respondenten lijken de eigen bevindingen en die van Priëto te onderschrijven door te wijzen op de lage werkgelegenheid in het nabijgelegen dorp Playa Rica. Door een combinatie van hoge werkloosheid en het niet willen werken in de formele economie, gaan bevroagde *ex-combatientes* voornamelijk binnen het eigen kamp aan de slag.

Zo zijn er twee *ex-combatientes* die het Youtube-kanaal van *ETCR Urias Rondón* onderhouden en is er een vrouwelijke *ex-FARC* die haar woonruimte omgebouwd heeft tot een winkel. Maar daar heb je geen diploma voor nodig, stelt L4, waardoor het behalen van een *bachillero* niet veel meerwaarde biedt. Theidon schrijft dat "hoewel sommigen nooit de basisschool hebben voltooid of nooit een job hebben gehad, ze wel over specifieke vaardigheden beschikken zoals het hanteren van een wapen en het uitvoeren van bepaalde gevechtstechnieken" (Theidon, 2009, p. 3). Deze vaardigheden kwamen niet expliciet aan bod in de interviews, wel vermeldde R6 dat hij graag wil werken voor zijn gemeenschap door hangmatten te weven of voordeuren te vervaardigen, iets wat hem naar eigen zeggen meer voldoening geeft dan een job in de regio of de stad. R4 benoemt het uitoefenen van een job als een uitloper van het kapitalisme waardoor hij niet in het reguliere arbeidscircuit wil belanden.

Bovenop het ontbreken van jobs worden motieven als 'ik zal niet geaccepteerd worden in de

maatschappij' en het huidige leven in de commune aangehaald als voornaamste redenen om geen verdere toenadering te zoeken met de rest van de gemeenschap *out there*. Toch geeft een van de veertien respondenten aan dat ze aan het werk is terwijl ze de onderwijsprogramma's en bijles over communicatie volgt. Voorts geven de helft van de respondenten aan dat ze via onderwijs bepaalde talenten hebben leren kennen wat hun een uitgekiender toekomstperspectief biedt.

2.2.3 Onderwijs en het geaccepteerd worden in de maatschappij

Acceptatie door de gemeenschap is een belangrijk element van het re-integratieproces waarbij onderwijs een beperktere rol te vervullen heeft. Toch wordt de rol van een klaslokaal als microsamenleving aangehaald en zou ze bruggen kunnen slaan met de gemeenschap *out there*. Iets wat op het moment van schrijven gradueel lijkt te gebeuren omdat negen dorpelingen de onderwijsprogramma's komen meevolgen, een teken van gestage aanvaarding? Nussio en Kaplan (2017) onderschrijven dit. Uit hun onderzoek blijkt dat *ex-combatientes* meer geneigd zijn om zich te re-integreren in interactieve gemeenschappen en dat ze zich sneller geaccepteerd zullen voelen. Toch heerst er een soort wederzijdse vorm van onbekendheid of vervreemding tussen de *ex-combatientes* en de gemeenschap, zegt R7.

Priëto (2013) en Nussio (2011) vullen aan dat percepties van onveiligheid hoog zijn en dat angst tegenover andere gewapende actoren gebruikelijk is. Dat lijkt te stroken met wat de *ex-combatientes* aangeven: vier vrezen de terugkeer naar het dorp of de stad, vooral omdat de FARC gestigmatiseerd blijft, ze vrezen represailles van de staat of van dissidenten. Dat creëert vooral bij oudere *ex-combatientes* een dilemma om al dan niet terug te keren waardoor de succesvolle re-integratie kan mislukken⁹¹. Weggemans en de Graaf (2015) schrijven dat de kans op succes klein is wanneer iemand niet zelf voor de verandering openstaat. Los daarvan blijft het stigma van *combatiente* van de FARC op hen kleven, laten

---

⁹¹ In het onderzoek van Humphreys en Weinstein (2007) blijkt dat niet oudere, maar net jongere ex-strijders niet snel zullen worden geaccepteerd in hun gemeenschap en moeilijkheden zullen ondervinden in het vinden van een job (Humphreys & Weinstein, 2007).

drie respondenten weten, ook al zeggen mensen uit de gemeenschap dat ze hen accepteren. “De precare vrede prevaleert nog op de verzoening en dat laatste neemt jaren in beslag”, besluit R7.

1.1.1 De rol van onderwijs en democratie en vrede

Verschillende onderzoeken⁹² schrijven over het belang van onderwijsprogramma’s in relatie tot het leren van wat vrede en democratie betekent. Twee vrouwelijke respondenten betwisten bijvoorbeeld of het algemeen geweten is wat vrede en democratie inhouden waarbij er onderscheid wordt gemaakt tussen de hogere rangen van de FARC en de lagere, doorsnee-guerrilla. Ze menen dat de hoogste rangen op de hoogte zijn, maar twijfelen eraan of dat is doorgesijpeld naar de lagere regionen. Spruyt et al. bespreekt in het onderzoek ‘*Kan je vrede leren?*’ dat het vooral cruciaal is dat ze niet verwachten dat ze weer in een autoritair systeem moeten functioneren. Daarom moeten leerkrachten het begrip democratie en de verschillende soorten vrede⁹³ ingepast krijgen in de leerstof⁹⁴.

Niet de educatie, maar de re-educatie is hier dus van belang waarbij R8 het gebrek aan affiniteit met vrede en democratie vooral als een cultureel probleem ziet. Hij heeft altijd geleerd om bevelen op te volgen en om geweld te gebruiken om zaken te beslechten. Niet door op een vreedzame manier met elkaar in gesprek te gaan. Een initiatief zoals *Aulas en Paz* of ‘klaslokalen in vrede’ van Chaux en Velásquez (2009) kan jongeren en *ex-combatientes* meer vertrouwd maken met conflict of discussie in een klaslokaal dat voor hen vaak als een *safe haven* wordt aanzien. Het is volgens hen een *window of opportunity* om bepaalde eindtermen te implementeren zoals de capaciteit om geweld te stoppen, kritisch

---

⁹² Zie o.a. (Prieto, 2013) (Sanín, 2008) (Spruyt, Elchardus, Van Droogenbroeck, & Roggemans, 2014) (The Stockholm Initiative, 2006). (Theidon, 2009) (Velásquez, 2017)

⁹³ In het onderzoek wordt een onderscheid gemaakt tussen de begrippen negatieve en positieve vrede van Galtung (1969). Negatieve vrede is afwezigheid van oorlog, positieve vrede is de afwezigheid van structureel geweld, waarbij die laatste wordt gedefinieerd als het aantal vermijdbare doden die veroorzaakt zijn door een slechte sociale, economische en politieke organisatie (armoede, dood na slechte ziektezorg) (Spruyt, Elchardus, Van Droogenbroeck, & Roggemans, 2014, p. 17).

⁹⁴ Zie bijlage 6: Uittreksels uit boeken.

denken, het oplossen van conflict en democratische participatie⁹⁵. Daardoor hebben scholen het potentieel om omgevingen te worden waar gedragingen, overtuigingen en waarden kunnen worden bijgebracht die geweld kunnen reduceren en waar les over vrede en democratie kan worden geïmplementeerd (Chaux & Velásquez, 2009) (Parra, 1992).

1.1.2 De rol van onderwijsprogramma's bij recidive en dissidentie

Hoewel tevredenheid over een programma of agentschap niet noodzakelijk leidt tot een algemeen vertrouwen in de staat, trekken burgers soms sterke parallellen tussen de ontwerp- en implementatiekenmerken van specifieke re-integratieprogramma's en openbare instellingen in het algemeen (Van de Walle & Bouckaert, 2003). Oppenheim en Söderström (2017) besluiten bijvoorbeeld dat wantrouwen in de staat bij een *ex-combatiente* ervoor zorgt dat de tevredenheid van re-integratieprogramma's sterk afneemt. Ze besluiten ook dat de verwachtingen voor dergelijke programma's over het algemeen laag zijn.

Opvallend is dat de helft van de bevroegde respondenten vindt dat de acties van de overheid om het vredesakkoord verder te implementeren tekortschieten. Zo gaat het over het falen van de staat om de veiligheid te garanderen, de wijdverspreide corruptie en de aanhoudende ongelijkheid. Een gevoel van wantrouwen of onveiligheid kan er volgens Nussio (2011) voor zorgen dat ex-strijders beslissen om het re-integratieproces te verlaten⁹⁶. Volgens twee respondenten is het nog te makkelijk om te deserteren omdat de netwerken van voor het vredesakkoord standhouden, vandaar ook dat de keuze voor die 1.000 dissidenten snel gemaakt is. Daarom dat het niet ongewoon is dat R2 aangeeft dat hij

---

⁹⁵ Dit is iets wat vandaag nog te weinig plaatsgrijpt omdat het onderwijs inherent gedecentraliseerd is, scholen zijn dus vrij om deze eindtermen te implementeren (Chaux & Velásquez, 2009) (Velásquez, 2017).

⁹⁶ Zo bleek eind jaren '80 en '90 al dat de demobilisatie van vijf rebellengroepen, waaronder M-19, zorgde voor het ontstaan van nieuwe gewapende bewegingen die het vacuüm opvulden die de gedemobiliseerde rebellen achterlieten. Rond de eeuwwisseling, tijdens de demobilisatie van de AUC waren ook bijna alle leiders van de nieuwe groeperingen al chef in middelhoge rangen van de AUC die zich nooit ontwapenden, of die hun criminele activiteiten voortzetten ondanks de demobilisatiecampagnes (Van Acker, 2016, p. 36).

weleens dacht aan terugkeren naar de wapens omdat hij nog niet goed wist wat die re-integratie inhield.

Om recidive te vermijden moet onderwijs, los van het feit of het impact heeft op dissidenten, standaard inzetten op drie pijlers: onderwijs moet financiële prioriteit krijgen, voor zowel de overheid als internationale hulporganisaties, de onderwijsprogramma's moeten worden aangepast zodat barrières of drempels verwijderd worden (Betancourt, et al., 2016). Dit kan door bijvoorbeeld het curriculum van het lager onderwijs in een kortere periode te kunnen afwerken. Ten derde moet individuele en collectieve (psychologische) hulp geboden worden die geïntegreerd moet worden in het onderwijssysteem. De financiële prioriteit lijkt nog op dit moment niet voldoende, aangezien er een tekort is aan didactisch materiaal en schoolboeken. Het versneld behalen van het diploma is wel geïmplementeerd met telkens ciclo's van vier maanden. De psychologische hulp zit nog niet in het onderwijs verweven, wel wordt veel gesproken over oorlog en vrede, stelt L3. Vrede en *convivencia* moet makkelijker worden dan oorlog, nu is dat nog veeleer omgekeerd, zegt L4, mede omdat blijkt uit een rapport van de Ombudsman dat in 23 dorpen in de buurt van ETCR *Urias Rondón*, paramilitairen of FARC-dissidenten opereren. Bovendien zijn er geruchten dat lokale bedrijven willen profiteren van het re-integratieproces van de FARC om mijnbouw en houtkap te organiseren (Defensoria del Pueblo, 2017).

DEEL 5. CONCLUSIE

Afbeelding 7: Leerlingen tijdens een avondschoon in de ETCR Urias Rondón © Martha Forero

Deel 5. Conclusie

Het vijfde deel van deze scriptie is opgedeeld in twee delen en is meteen het sluitstuk van dit onderzoek. In het eerste deel wordt een conclusie geformuleerd waarbij de onderzoeksvraag wordt beantwoord. In het tweede deel volgen aanbevelingen voor verder onderzoek.

1. Inhoudelijke conclusie

In dit onderzoek is gezocht naar een antwoord op de vraag: Wat is de rol van onderwijsprogramma's in de sociale re-integratie van ex-strijders van de FARC in de *ETCR Urias Rondón*? Bijkomend is onderzoek verricht naar de lokale peacebuildingprocessen in de lokale context in het departement Meta. De rol van onderwijsprogramma's is aan de hand van vijf thema's onderzocht die ook deels of volledig in verschillende andere onderzoeken⁹⁷ zijn opgevoerd. De uiteindelijke onderzoeksgroep bestond uit veertien respondenten die zijn bevraagd via een topiclijst.

Na een analyse van de bekomen data is de rol van onderwijs in relatie tot het leren van nieuwe zaken en het bouwen aan een toekomst, als voornaamste reden aangehaald. Onder invloed van leerkrachten en leerboeken wordt de ex-strijder via re-educatie vertrouwd gemaakt met basistermen in vakken als biologie, geschiedenis of politiek. Toch blijven de onderwijsprogramma's beperkt en blijft er een acuut tekort aan didactisch materiaal. Daarnaast heerst er een discrepantie tussen wat er in de boeken staat en wat effectief wordt onderwezen, afhankelijk van de *knowhow* van leerling en leerkracht.

Na het toekomstperspectief vernoemen de *ex-combiantes* het behalen van een diploma als hun belangrijkste doel. Of dat uitmondt in het bekomen van een job in de formele economie is nog maar de vraag. Uit dit onderzoek blijkt dat de *ex-combatientes* die nu in de ETCR vertoeven liever ten dienste staan van de eigen gemeenschap en hun eigen jobs creëren dan

---

⁹⁷ Zie o.a.: (Humphreys & Weinstein, 2007) (Oppenheim & Söderström, 2017)

te gaan werken in de dorpen *out there* waar werkloosheid heerst. Het willen vinden van een job is evenzeer vervlochten met hoe huiverachtig ex-strijders staan tegenover de burgergemeenschap. Dit cruciale verzoeningsaspect behelst een holistisch langetermijndenken dat doelmatig moet worden ondersteund, zowel door de ETCR als door de gemeenschap. Zo kan educatie de wederzijdse onbekendheid tussen *ex-combatientes* en dorpelingen gestaag verhelpen en kunnen er bruggen worden geslagen tussen beide actoren.

Een ander onderdeel van de collectieve re-educatie is het gradueel verhogen van affiniteit met democratie en vrede in de context van Colombia waarbij de klas als microsamenleving of *safe haven* kan dienen. Zo zijn vele ex-strijders nog niet geconditioneerd om zaken op een democratische manier te beslechten, en zullen ze eerder geweld gebruiken als uitloper van het autoritaire systeem waar ze jaren in functioneerden. Een andere consequentie van het vredesakkoord is het hoge aantal dissidenten dat zich weigert te re-integreren. Mede omdat de netwerken die al aanwezig waren voor het akkoord, geconsolideerd blijven.

We kunnen concluderen dat de rol en de impact van onderwijs op de sociale re-integratie van de FARC ambigu, ad hoc en halfslachtig blijft. De toekomstige onderwijsprogramma's voor FARC moeten met meer continuïteit en inclusiviteit uitgevoerd worden, waarbij voldoende wordt geïnvesteerd in de kwaliteit en de toegang ervan, zowel bij de onderwijsprogramma's als bij de georganiseerde naschoolse activiteiten. Nu de onmiddellijke politieke strijd om het vredesakkoord te finaliseren is gewonnen en de FARC zelf een politieke partij is geworden, lijkt het voorbarig om de strijd om positieve vrede in Colombia in dezelfde bewoordingen uit te spreken. Zolang de structurele problemen zoals landhervorming, cocateelt en ongelijkheid blijven bestaan in het land, zullen Colombianen en het gecompliceerde conflict weigeren vrede te nemen met elkaar.

Een leerkracht vat het als volgt samen: *"We kunnen niet meer thuisblijven en ons verschuilen achter een façade van geweld, nee, we moeten het isolement achter ons laten en in gesprek durven gaan met onze gemeenschap om elkaar te leren begrijpen. Democratie en vrede komt er niet als we afwachten. The revolution is now. It always was."*

2. Aanbevelingen voor verder onderzoek

Zoals in het begin van deze thesis is vermeld, is onderzoek naar de recente sociale re-integratie van ex-strijders van de FARC zo goed als onbestaande. Deze scriptie kan een aanzet zijn om dit onontgonnen vakgebied verder te belichten. Zo is er in dit eindwerk enkel veldwerk verricht in een specifieke zone in Colombia en is extensief onderzoek nodig om de rol van onderwijs in sociale re-integratie in relatie tot DDR en *transitional justice* in het algemeen in kaart te brengen.

Een volgend kwalitatief onderzoek kan zich richten op hoe mannen en vrouwen die onderwijsprogramma's beleven en of er eventueel verschillen zijn. Er kan ook naar verschillende leeftijdscategorieën worden gekeken: hebben jongeren of eerder oudere *ex-combatientes* moeilijkheden om zich te re-integreren in de maatschappij?

Een ander kwalitatief vervolgonderzoek kan bestaan uit de opvolging van gedemobiliseerde *ex-combatientes* en hoe ze leven na de re-integratie. Daarbij kan onderzocht worden of ze zelfbedruipend zijn of in commune zijn blijven wonen. Hier kan ook gepeild worden naar een eventueel verschil tussen mannelijke en vrouwelijke ex-strijders.

Een derde optie is de relatie tussen DDR, *transitional justice* en *peacebuilding* op microniveau. Hoewel al veel geschreven is over recente DDR-programma's, wordt minder op het microniveau gefocust waarbij lokale interactie tussen *ex-combatientes*, slachtoffers en andere burgers kan worden onderzocht.

DEEL 6. BIBLIOGRAFIE

Afbeelding 8: Wooneenheden in de ETCR Urias Rondón © Hannes Cools

BIBLIOGRAFIE

- ACR. (2017, 06 06). *ACR*. Opgeroepen op 10 10, 2017, van Censo socioeconomico UN-CNR 2017: <http://www.reintegracion.gov.co/es/sala-de-prensa/SiteAssets/Presentación%20rueda%20de%20prensa%20Julio%206%202017.pdf>
- Acuerdo Final. (2016). *Acuerdo Final para la Terminación del Conflicto y la Construcción de una Paz Estable y Duradera*. Bogotá.
Het perspectief dat de FARC zelf op de vredesgesprekken ontplooiën leest men op <http://www.pazfarc-ep.org/index.php/cronologia>
- Adachi, J. W. (2004). *Disarmament, Demobilisation, Reintegration. Discussion Paper prepared for the Stockholm Initiative on Disarmament, Demobilisation, Reintegration*. New York.
- Arango, M. L., & Rodríguez, M. F. (2017). *La educación rural en Colombia: experiencias y perspectivas*. Universidad Nacional. Bogotá: UPN. Opgehaald van Universidad Nacional:
<http://biblioteca.uniminuto.edu/ojs/index.php/praxis/article/viewFile/1377/1312>
- Associated Press. (2016, 12 1). *Colombia's government formally ratifies revised Farc peace deal*. . Opgeroepen op 9 29, 2017, van The Guardian :
<https://www.theguardian.com/world/2016/dec/01/colombias-government-formally-ratifies-revised-farc-peace-deal>
- Baarda, D., De Goede, M., & Teunissen, J. (2009). *Basisboek Kwalitatief Onderzoek. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers,.
- Barrera, M. D. (2014). *La Educación Básica y Media en Colombia: Retos en equidad y calidad. Informe Final*. Bogotá: Fedesarrollo.
- Beittel, J. (2013). Peace Talks in Colombia. *Current Politics and Economics of South and Central*, 6(2), 1935-2549.
- Bejarano, A. e. (2001). *"The Coming Anarchy": The Partial Collapse of the State and the Emergence of Aspiring State Makers in Colombia*. Clingendael.

- Betancourt, T., Borisova, I., Simmons, S., de la Soudière, M., Iweala, U., & Brewer, S. E. (2016, 11 1). High Hopes, Grim Reality: Reintegration and the Education of Former Child Soldiers in Sierra Leone. *Comparative Education Review*, 52(4), 565–587.
- Brahimi Report. (2000). *Report of the Panel on United Nations Peace Operations*. UN. New York: UN.
- Brittain, J. (2010). *Revolutionary Social Change in Colombia - The Origin and Direction of the FARC-EP*. London: Pluto Books.
- Carrillo, A. (2009). Truth, Justice and Reperations in Colombia. In V. Bouvier, *Colombia, Building Peace in a Time of War* (p. 488). Washington: United States Institute Of Peace Press.
- Chaux, E., & Velásquez, A. (2009). Peace Education in Colombia: The promise of Citizenship Competencies. In V. Bouvier, *Colombia, Building Peace in a Time of War* (Vol. 8, pp. 159-171). Washington: United States Institute of Peace Press.
- Chernik, M. (2009). The FARC at the Negotiating Table. In V. Bouvier, *Colombia, Building Peace in a Time of War* (p. 488). Washington: United States Institute of Peace Press.
- CNMH. (2013). *¡Basta Ya! Colombia: Memoria de Guerra y Dignidad. Resumen*. Centro Nacional de Memoria Histórica. Bogotá: Pro-Off Set.
- Cools, H. (2017, 09 10). Vrede in Colombia: duurzaam of gedroomd eldorado? *MO* magazine*, p. 3.
- Crandall, R. (2002). *Driven by Drugs: U.S. policy toward Colombia*. London: Lynne Rienner.
- DANE. (2016). *Colombia - Encuesta de Cultura Política - ECP - 2015*. DANE, Bogotá.
- de Bruin, S., Oberman, H., & Schoevaars, C. (2017). *Een interdisciplinair onderzoek naar succesvolle reïntegratie van ex-FARC-strijders*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Decreto Ley No. 882. (2017, 05 26). *es.presidencia.gov*. Opgeroepen op 10 09, 2017, van Ministerio de Educación Nacional Decreto Ley No. 882:
<http://es.presidencia.gov.co/normativa/normativa/DECRETO%20882%20DEL%206%20DE%20MAYO%20DE%202017.pdf>
- Defensoria del Pueblo. (2017). *Informe Espacios Territoriales de Capacitación y Reincorporación*. Bogotá: Defensoria del Pueblo de Colombia.
- Derks, M., Rouw, H., & Briscoe, I. (2011). *A Community Dilemma: DDR and the changing face of violence in Colombia*. Peace Security and Development Network.

- Duthie, C. R.-B. (2016). *Transitional justice and Education: Learning Peace* (New York : , November 2016). New York: Social Science Research Council.
- El Espectador. (2017, 10 04). *Universidades marchan contra recortes de presupuesto*. Opgeroepen op 10 15, 2017, van El Espectador: <https://www.elespectador.com/noticias/educacion/universidades-marchan-contrarecortes-de-presupuesto-articulo-716439>
- Family Health International. (2005). 'Qualitative Research Methods Overview' In: *Qualitative Research Methods: A Data Collector's Field Guide*. North Carolina.
- FARC-EP. (1999). *FARC-EP: Historical Outline*. Toronto: ON: International Commission.
- Ferreira, F., Messina, J., Rigolini, J., López-Calva, L., Lugo, M. A., & Vakis, R. (2013). *Economic Mobility and the Rise of the Latin American Middle Class*. Washington D.C.: World Bank.
- FIP. (2017). *Crimen organizado y saboteadores armados en tiempos de transición*. Bogotá: Fundación Ideas para la Paz (FIP).
- Forero, M. (2008, 03 22). *Colombia's rebels face possibility of implosion: Chief threat not deaths, but desertion,* . Opgeroepen op 2017, van The Washington Post: http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/03/21/AR2008032103536_pf.html
- Frisancho, S., & Reátegui, F. (2009). *Moral education and post-war societies: the Peruvian case*. Journal of Moral Education.
- Fundación Ideas para la Paz (FIP). (2014). *Retorno a La Legalidad O Reincidencia*. Bogotá: Fundación Ideas para la Paz.
- Gill, L. (2017). Another Chance for Peace in Colombia? *Journal of Latin American and Caribbean Anthropology*, 22(1), 157-160.
- Guáqueta, A. (2007). *The way back in: Reintegrating illegal armed groups in Colombia then and now*.
- Gutiérrez Sanín, F. (2008). *Telling the difference: Guerrillas and paramilitaries in the Colombia war* . Politics & Society.
- Haider, H. (2011). *How have DDR programmes contributed to the restoration of peace and security in relation to transitional justice? What effects do DDR and transitional justice initiatives have on each other?* GSDRC.

- HRW. (2008). *Sixteenth progress report of the Secretary-General on the United Nations Mission in Liberia*. Humans Rights Watch. New York: UNSC.
- Humphreys, M., & Weinstein, J. M. (2007). Demobilization and reintegration. *Journal of conflict resolution*, 51(4), 531-567.
- ICG. (2016). *Colombia's final steps to end the war*. International Crisis Group. Brussel: International Crisis Group.
- ICG. (2017). *Colombia's Armed Groups Battle for the Spoils of Peace*. Brussels: International Crisis Group.
- ICG. (2017). *In the Shadow of "No": Peace after Colombia's Plebiscite*. Brussel: International Crisis Group.
- ICTJ. (2017). *What is Transitional justice*. Opgehaald van ICTJ: <https://www.ictj.org/about/transitional-justice>
- Jennings, K. (2008). Unclear Ends, Unclear Means: Reintegration in Postwar Societies - The Case of Liberia. *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*, 14(3), 327-345. .
- Keane, J. (2010). *Civil Society: Definitions and Approaches*. International Encyclopedia of Civil Society. New York: Springer.
- Knight, A. (2008, 08 12). Disarmament, Demobilization, and Reintegration and Post-Conflict Peacebuilding in Africa: An Overview, . *African Security*, 1(1), 24-52.
- la Registraduría Nacional del Estado Civil . (2017, 06 27). *Registraduría Nacional realizó 7.085 trámites en la Segunda Etapa de identificación en las Zonas Veredales Transitorias de Normalización*. Opgeroepen op 10 09, 2017, van la Registraduría Nacional del Estado Civil : <http://www.registraduria.gov.co/Registraduria-Nacional-realizo-7.html>
- La Vanguardia. (2008, 09 07). *Bandas criminales, los nuevos capos*. Opgeroepen op 09 30, 2017, van La Vanguardia: <http://www.vanguardia.com/historico/6285>
- Ley 115 de 1994 . (1994, 02 08). *Ley General de Educación*. Opgeroepen op 10 10, 2017, van MEN : http://www.mineducacion.gov.co/1621/articles-85906_archivo_pdf.pdf
- Ley No. 1820. (2016, 12 30). *Presidencia* . Opgeroepen op 10 09, 2017, van www.presidencia.gov.co: <http://es.presidencia.gov.co/normativa/normativa/LEY%201820%20DEL%2030%20DE%20DICIEMBRE%20DE%202016.pdf>

- McFee, E. (2016). The Double Bind of “Playing Double”: Passing and Identity Among Ex-Combatants in Colombia. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*(Vol. 22, No. 1), 52–59.
- MEN. (2010, 05 31). *Sistema educativo colombiano*. Opgeroepen op 10 07, 2017, van Mineducación: <http://www.mineducacion.gov.co/1759/w3-article-233839.html>
- Ministerio de Educación (MEN). (2017, 06 02). *Financiación Contingente al Ingreso – FCI*. Opgeroepen op 10 15, 2017, van Congreso Mundial: http://congresomundial.unad.edu.co/images/ponencias_y_conferencias/conferencias%20magistrales/Financiación%20Contingente%20al%20Ingreso_Andres%20Eduardo%20Vasquez.pdf
- Molano, A. (2000). The Evolution of the FARC: A guerrilla group’s long history. *NACLA Report on the Americas*, 34(2), 23-31.
- Muggah, R. (2009). *Security and post-conflict reconstruction: Dealing with fighters in the aftermath of war*. . London: Routledge.
- Murphy, K. (2016). Education Reform through a *Transitional justice* Lens: The Ambivalent Transitions of Bosnia and Northern Ireland . In C. Ramírez-Barat, & R. Duthie, *Transitional justice and Education: Learning Peace* (Vol. 2, pp. 65-100). New York: Social Science Research Council.
- Nasi, C. (2009). Colombia's Peace Processes, 1982-2002. In V. Bouvier, *Colombia, Building Peace in a Time of War* (p. 488). Washington: United States Institute of Peace Press.
- Norwegian Center for Conflict Resolution. (2016). *Building the Peace: Rural Education and conflict in Colombia*. Norwegian Center for Conflict Resolution. Oslo: Norwegian Refugee Council.
- Nussio, E., & Kaplan, O. (2017, 8 3). How to Keep the FARC Guerrillas Out of the Fight. *The New York Times*.
- OACP. (2016, 12 28). *Comunicado Conjunto No 10*. Opgeroepen op 04 20, 2017, van La Oficina del Alto Comisionado para la Paz : <http://es.presidencia.gov.co/sitios/busqueda/noticia/161228-Comunicado-Conjunto-10/Noticia>
- OECD. (2016). *Education in Colombia*. Parijs: OECD.
- OECD. (2016). *Programme for International Student Assessment (PISA) Results from PISA 2015: Colombia*. Parijs: OECD.

- Official, U. (2017, 10 09). (H. Cools, Interviewer)
- Oppenheim, B., & Söderström, J. (2017). *A range of social programmes typically follow the cessation of violence, with the aim of managing risk factors and reducing the odds of relapse into conflict* (Fearon, Humphreys, & Weinstein, 2015; Widner, 2004 among others). *The Journal of Development Studies*.
- Organización de Estados Iberoamericanos. (sd). *La Educación Técnico-Profesional en Iberoamérica*. Opgeroepen op 10 07, 2017, van Organización de Estados Iberoamericanos: Para la Educación, la Ciencia y la Cultura: <http://www.oei.es/historico/oeivirt/fp/cuad04a02p21.htm>
- Özerdem, A. (2002). Disarmament, demobilisation and reintegration of former combatants in Afghanistan: Lessons learned from a cross-cultural perspective. *Third World Quarterly*, 23(5), 961-975.
- Pares. (2017, 09 26). *los 20 magistrados titulares de la JEP*. Opgeroepen op 10 8, 2017, van Fundación Paz y Reconciliación. : <http://www.pares.com.co/paz-y-posconflicto/los-20-magistrados-titulares-de-la-jep/>
- Parra, R. (1992). *La escuela violenta*. Bogotá: Tercer Mundo.
- Parsons, I. (2007). *From Soldiers to Citizens, the social, economic and political reintegration of Unita ex-combatants*. ISS .
- Patel, A. 2. (2009). *'Transitional justice, DDR and Security Sector Reform'*. New York: Social Science Research Council.
- Paternostro, S. (2007). *My Colombian War: A Journey Through the Country I Left Behind* . Holt Paperbacks.
- Pécaut, D. (2008). Los recursos financieros. In D. Pécaut, *Las FARC: ¿Una guerrilla sin fin o sin fines?* (p. 188). Bogotá: Norma.
- Phayal, A., Khadka, P., & Thyne, C. (2015). What Makes an Ex-Combatant Happy? A Micro-Analysis of Disarmament, Demobilization, and Reintegration in South Sudan. *International studies quarterly*, 59(4), 654.
- Posso, C. G. (2012). *Consolidación territorial y resurgimiento de paras y guerrilla*. Indepaz.
- Prieto, C. A. (2013). *Las Bacrim y el crimen organizado en Colombia*. Bogotá: Friedrich Ebert Stiftung.
- Pugel, J. (2007). *What the fighters say: A survey of ex-combatants in Liberia February-March 2006*. Monrovia: UNDP.

- Reeve, S. (Auteur), & Mayer, R. (Regisseur). (2016). *Colombia with Simon Reeve* [Film].
- Richani, N. (2007). Caudillos and the crisis of the Colombian state: fragmented sovereignty, the war system and the privatisation of counterinsurgency in Colombia. *Third World Quarterly*, 28(2), 403-417.
- Richani, N. (2013). *Systems of Violence, Second Edition: The Political Economy of War and Peace in Colombia*. Suny Press.
- Ronderos, M. T. (2014). La última desmovilización paramilitar. In M. T. Ronderos, *Guerras Recicladadas, Una historia periodística del paramilitarismo en Colombia* (p. 381). Bogotá: Aguilar.
- Rosenau, W., Espach, R., Ortiz, R. D., & Herrera, N. (2014). Why They Join, Why They Fight, and Why They Leave: Learning From Colombia's Database of Demobilized Militants. 26(2), 277-285.
- Sambanis, N. (2000). *How Much War Will We See? Estimating the Incidence of Civil Wars in 161 Countries*. Washington D.C.: World Bank.
- Sanín, F. G. (2008). Telling the Difference: Guerrillas and Paramilitaries in the Colombian. 36(3).
- Semana Educación. (2017, 08 07). *El 60 % de las Farc quiere formarse en agricultura*. Opgeroepen op 10 10, 2017, van Semana: <http://www.semana.com/educacion/articulo/farc-en-que-se-quieren-formar-los-exguerrilleros-de-las-farc/531826>
- Specker, L. (2008). *The R-Phase of DDR processes: An Overview of Key Lessons Learned and Practical Experiences*. Amsterdam: Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael' Conflict Research Unit.
- Spruyt, B., Elchardus, M., Van Droogenbroeck, F., & Roggemans, L. (2014). (2014): *Kan je vrede leren? Effectiviteitsonderzoek en vredeseducatie: een literatuurstudie*. Brussel - TOR 2014/3. Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
- The Stockholm Initiative. (2006). *Stockholm Initiative on Disarmament, Demobilisation and Reintegration*. Stockholm: Ministry of Foreign Affairs, Sweden.
- Theidon, K. (2009). Reconstructing Masculinities: The Disarmament, Demobilization, and Reintegration of Former Combatants Colombia. *Human Rights Quarterly* (31), 1-34.
- UN. (2006). *Integrated Disarmament, Demobilization and Reintegration Standards*.

- UN. (2017, september 25). *Misión de Verificación de las Naciones Unidas en Colombia*.
Opgeroepen op oktober 16, 2017, van UN Mission in Colombia:
https://colombia.unmissions.org/sites/default/files/e-book_brochure_mision_de_verificacion_1.pdf
- UN. (2017). *Report of the Secretary - General on the United Nations Mission in Colombia*.
New York: VN.
- UN. (2017). *Report of the Secretary-General on the United Nations Mission in Colombia*.
New York: UN.
- UN. (2017). *Report of the Secretary-General on the United Nations Mission in Colombia*.
208, New York.
- UNESCO. (2013, 07 05). *World TVET Database - Country Profiles: Colombia*. Opgeroepen
op 10 09, 2017, van UNESCO:
<http://www.unevoc.unesco.org/go.php?q=World+TVET+Database&ct=COL>
- UNHCR. (2017, 02). *Colombia Situation update, February 2017*. Opgeroepen op 10 12,
2017, van Refworld: <http://www.refworld.org/docid/58b6d1604.html>
- Van Acker, J. (2016). *Displacement in Colombia: De moeizame terugkeer van de
Colombiaanse desplazados*. Universiteit Gent, Gent.
- Vandewalle, R. (2010). *Seksuele educatie in Egypte: Een kwalitatief onderzoek naar de
informatiebronnen van Egyptische jongeren*. Gent: Universiteit Gent.
- Velásquez, A. M. (2017, 10 05). Professor. (H. Cools, Interviewer)
- Vines, A., & Oruitemeka, B. (2008). Bullets to Ballots: The Reintegration of UNITA in
Angola, Conflict. *Security & Development*, 8(2), 241-63.
- Vranckx, A. (2001). Colombia: conflict, vredesproces en controverse. 1: geschiedenis van het
conflict. In A. Vranckx. Antwerpen: IPIS.
- Vranckx, A. (2002). *Colombia: De Pastranajaren voorbij*. Gent: Universiteit Gent.
- Vranckx, A. (2010). Gender, gewapend conflict en vredesopbouw: stand van zaken met
Latijns-Amerikaanse nuance. In I. J. (Eds.), *Gender, grenzen en geweld :
internationale betrekkingen feministisch bekeken*. (pp. p.39-58). Brussel: VUB Press.
- Vranckx, A. (2017). Anachronisme in de Andes Of hoe een rustiek-rurale guerrilla een zich
snel ontwikkelend Latijns-Amerikaans land ten dans bleef dwingen. In J. Adam, B.
Suykens, & K. Vlassenroot, *De Alledaagse Rebel : Tien Rebellengroepen in Het
Zuiden* (pp. 111-133). Gent: Academia Press.

- Waldmann, P. (2007). Colombia and the FARC: Failed attempts to stop violence and terrorism in a weak state. In *Democracy and counterterrorism: Lessons from the past* (Vol. 222-225). Washington: United States Institute of Peace.
- Waldorf, L. (2010). Disarming the Past: *Transitional justice* and Ex-Combatants. In A. Patel, P. de Greiff, & L. Waldorf, *Ex-Combatants and Truth Commissions* (pp. 108-131). New York: Social Science Research Council.
- Watson. (2000). Civil-Military Relations in Colombia: A Workable Relationship or a Case for Fundamental Reform? *Third World Quarterly*, Vol. 21, No. 3, 529-548.
- Weggemans, D., & de Graaf, B. (2015). *Na de vrijlating: Een exploratieve studie naar recidive en re-integratie van jihadistische ex-gedetineerden*. Leiden: Universiteit van Leiden.
- World Bank. (2017, 01 03). *GINI index (World Bank estimate)*. (T. W. Group, Producent) Opgeroepen op 10 02, 2017, van World Bank Group: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI?end=2012&locations=EU&start=2004&type=points&view=chart>
- World Bank. (2017, Maart 21). *Poverty & Equity*. Opgeroepen op oktober 2, 2017, van The World Bank: <http://povertydata.worldbank.org/poverty/country/COL>

DEEL 7. BIJLAGEN

Afbeelding 9: Een ex-combatiente maakt wiskunde-oefeningen in ETCR Urias Rondón © Martha Forero

1. Situering

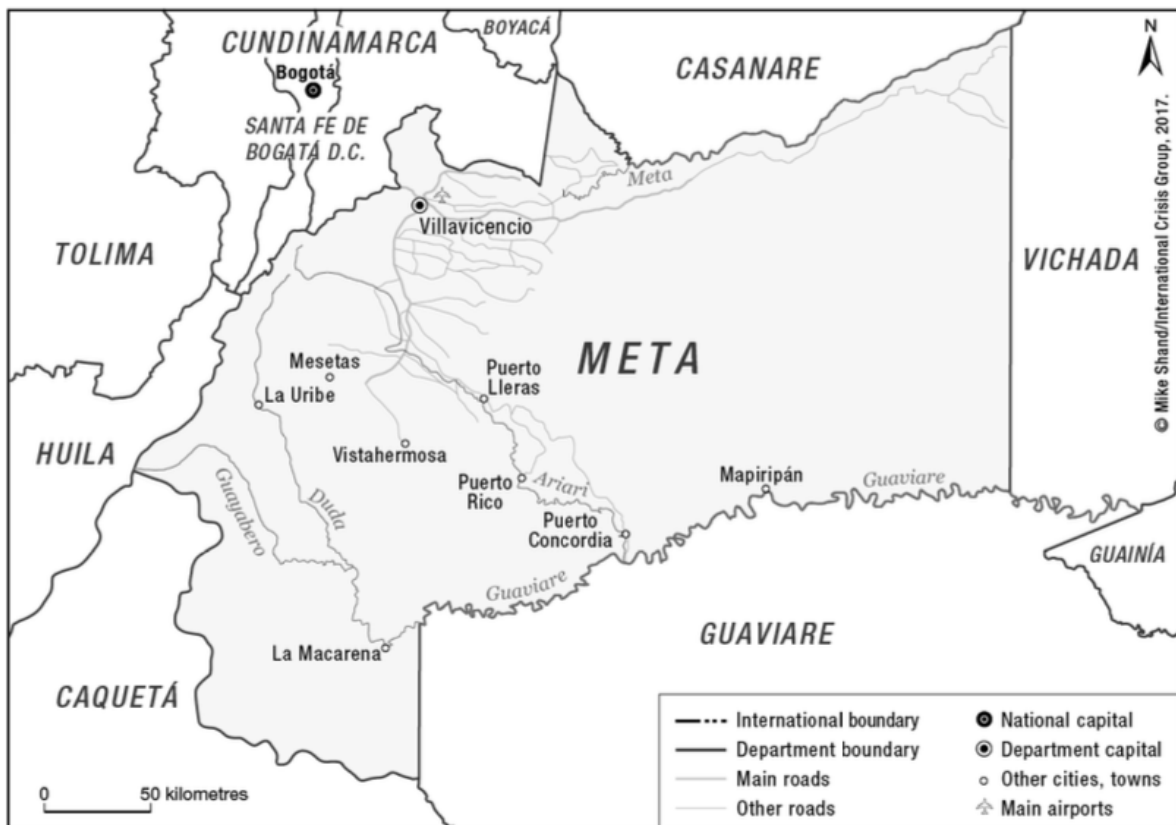
Afbeelding 10: Kaart van Colombia met de 26 ETCR, (ICG, 2017)

Tabel 4: De 26 verschillende Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación (ETCR)

ETCR	La Plancha	Anorí	Antioquia
	Llano Grande	Dabeiba	Antioquia
	Santa Lucía	Ituango	Antioquia
	Carrizal	Remedios	Antioquia
	Vidri	Vigía del Fuerte	Antioquia
	Filipinas	Araucita	Arauca
	El Ceral, Robles	Buenos Aires	Cauca
	Los Monos	Caldono	Cauca
	Monteredondo	Miranda	Cauca
	Agua Bonita	La Montañita	Caquetá
	Miravalle	San Vicente del Caguán	Caquetá
	San José del Oriente	La Paz	Cesar
	Caracol, La Florida	Riosucio	Chocó
	Gallo	Tierralta	Córdoba
	Charras	San José del Guaviare	Guaviare
	Las Colinas	San José del Guaviare	Guaviare
	Pondores	Fonseca	La Guajira
	La Guajira	Mesetas	Meta
	La Reforma	Vista Hermosa	Meta
	Playa Rica, Yarí	La Macarena	Meta
	Betania, La Paloma	Policarpa	Nariño
	La Variante	Tumaco	Nariño
	Caño El Indio	Tibú	Norte de Santander
	La Pradera	Puerto Asís	Putumayo
	El Oso	Planadas	Tolima
	La Fila	Icononzo	Tolima

Afbeelding 11: Kaart van het department Meta, met in het zuiden het dorp La Macarena, (ICG, 2017)

2. Tijdslijn van het Colombiaanse conflict

Deze samenvatting van de Colombiaanse geschiedenis kan niet voldoen aan de complexiteit van het conflict, toch wordt geprobeerd een aantal scharniermomenten te beschrijven, hieronder volgt dan een tijdslijn.

Het conflict kan volgens het *Informe* (2013) in vier grote cesuren ingedeeld worden:

1. De periode van 1958 tot 1982 beginnende bij '*La Violencia*' (1946-1965) wordt in de meeste literatuur gezien als het startpunt van het huidige conflict. Het was in deze periode dat het FARC ontstond uit een samensmelting van liberale en communistische boerenguerilla's die streeden tegen de machtspolitiek van de elites (Watson, 2000).
2. Een escalatie van het geweld kwam er tussen 1982 en 1996 met de expansie van de guerrilla's, *autodefensas* en de drugspolemie. Deze periode eindigde met de val van het Medellín-kartel en de dood van Pablo Escobar waarmee de drugstrafiek werd overgenomen door het FARC en de *autodefensas*, wat voor beiden hun belangrijkste inkomstenbron zou worden. Op deze manier werd drugstrafiek verbonden met het gewapend conflict en dit is geen onbelangrijk feit voor het huidig vredesproces en de polemie die ontstond door drugstrafiek te klasseren als een politieke misdaad gerelateerd aan het conflict.
3. De derde periode, van 1996 tot 2005, beschrijft het *Informe* (2013) als een humanitair drama met de bloedige strijd tussen de guerrilla's, de *autodefensas* en de staat.
4. De laatste cesuur is van 2005 tot heden met de demobilisatie van de *autodefensas*, in wat de eerste fase van *Transitional justice* in Colombia zou worden. De vredesgesprekken in Havana met het FARC vormen de tweede fase (Vranckx, 2010) (Centro Nacional de Memoria Histórica, Informe, 2013).

TIJDSLIJN

April 1948	Moord op Jorge Eliécer Gaitán en het begin van <i>La Violencia</i>
1953 – 1958	De militaire junta van Gustavo Rojas Pinilla
1957 – 1958	Het officiële einde van <i>La Violencia</i>
1965	De wet van 3398 – Zelf-defensie-eenheden die het Colombiaanse leger ondersteunen. Ontstaan van de <i>Ejército de Liberación Nacional</i> (ELN)
1966	“Officieel” ontstaan naar de <i>Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejército del Pueblo</i> (FARC)
1968	Wet 48 – Toekenning voor het verder ontstaan van deze zelf-defensie-eenheden
1970	Ontstaan van de kartels van <i>Medellín</i> en <i>Cali</i>
1981	Het begin van de <i>Asociación Campesina de Ganaderos y Agricultores del Magdalena Media</i> (ACDEGAM) en de <i>Muerte a Secuestradores</i> (MAS)
1982	Verkiezing van Belisario Betancur Cuarta
1985	Ontstaan van de politieke partij van de FARC: <i>Unión Patriótica</i> (UP)
1986	Verkiezing van Virgilio Barco Vargas
1990	Consolidatie van de <i>Autodefensas Campesinas de Córdoba y Urabá</i> (ACCU) Verkiezing van César Gaviria Trujillo
1993	Dood van Pablo Escobar en het einde van het kartel van <i>Medellín</i>
1994	Verkiezing van Ernesto Samper Pizano
1995	Arrestatie van Gilberto Rodríguez-Orejuela (Cali Cartel) Arrestatie van Miguel Ángel Rodríguez Orejuela (Cali Cartel)
1996	Dood van José Santacruz Londoño (Cali Cartel)

1997	Consolidatie van de <i>Autodefensas Unidas de Colombia</i> (AUC) – inclusief naar de zelf-defensie-eenheid van <i>Puerto Boyacá</i> en ‘ <i>los Llanos Orientales</i> ’ en een groep gecontroleerd door Ramón Isaza
1998	Verkiezing van Andrés Pastrana Arango
Eind – 1990	Ontstaan van het kartel van <i>Norte del Valle</i>
2002	Verkiezing van Álvaro Uribe Vélez AUC verklaren de wapenstilstand
Nov 2003	Demobilisatie van de Bloque Cacique Nutibara (Antioquia)
Dec 2003	Demobilisatie van de <i>Autodefensas Campesinas de Ortega</i> (Cauca)
Apr 2004	Dood van de Carlos Castaño, oprichter van de ACCU
Nov 2004	Demobilisatie van de Bloque Bananero (Antioquia)
Dec 2004	Demobilisatie van de <i>Autodefensas del Sur del Magdalena, Isla de San Fernando (Magdalena); Bloque Cundinamarca (Cundinamarca); Bloque Catatumbo (Norte de Santander), Bloque Calima (Valle del Cauca/Cauca)</i>
Jan 2005	Demobilisatie van het <i>Bloque Córdoba (Córdoba)</i> en <i>Bloque Sur Oeste Antioqueño (Antioquia)</i>
Jul 2005	<i>Ley de Justicia y Paz</i>
2006	Tweede verkiezing van Álvaro Uribe Vélez
Jan 2007	Arrestatie van de Juan Hipólito Mejía Rodríguez (<i>AUC/Aguilas Negras</i>)
Feb 2007	Semana publiceert rapporten over de “ <i>nuevas generaciones de autodefensa</i> ” and “ <i>las Águilas Negras, Doradas, Azules y Rojas; o de Los Machos en Los Rastrojos y Los Macheteros.</i> ” Ze worden ook “ <i>bandas criminales,</i> ” “ <i>nuevos ‘paras,’</i> ” or “ <i>reinsertados desordenados</i> ” genoemd De Nationale Politie noemt hen “ <i>Bandas Criminales Emergentes</i> ”

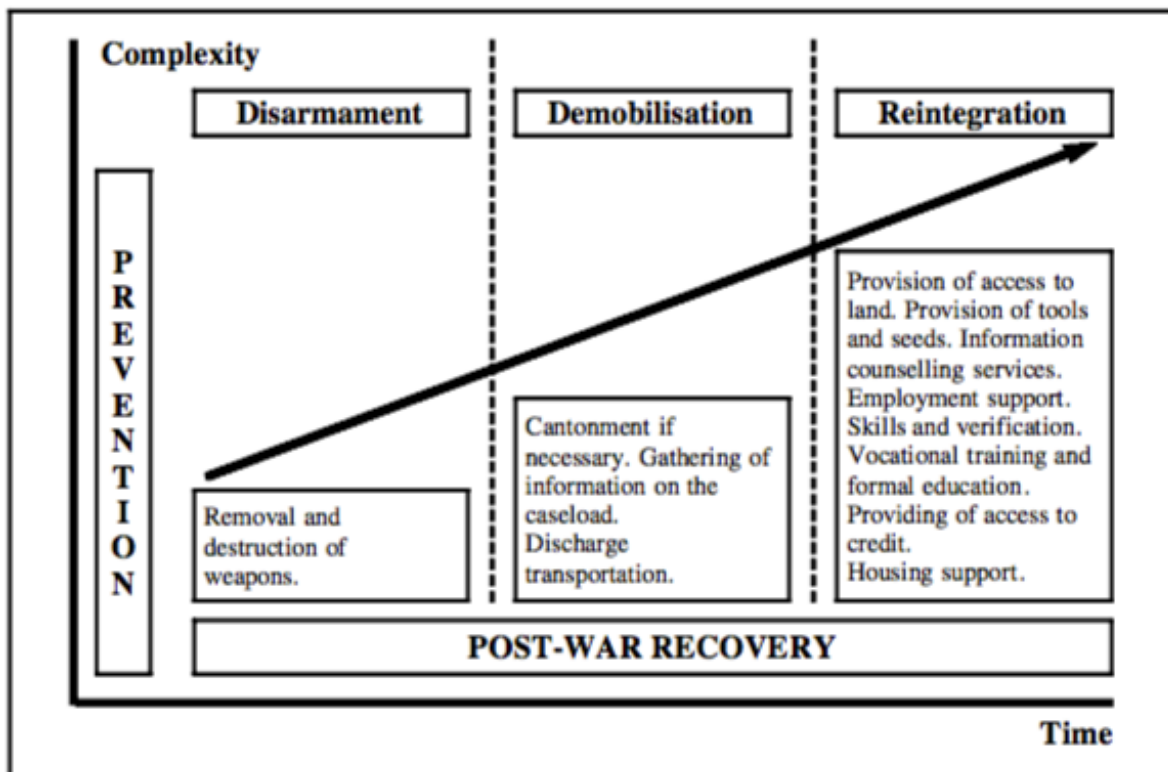
Mrt 2007	Vicente Castaño heeft zelfmoord gepleegd, (gerapporteerd door Daniel Rendón Herrera, alias 'Don Mario' in Dec 2009); de zelfmoord wordt betwist
Mrt 2008	Dood van FARC-leiders Raúl Reyes, Iván Ríos en Manuel Marulanda
Mei 2008	14 AUC-leiders worden naar de Verenigde Staten uitgeleverd (inclusief Salvatore Mancuso en Diego Fernando Murillo, alias 'Don Berna')
Apr 2009	Arrestatie van Daniel Rendón Herrera, alias 'Don Mario' (<i>AUC/Águilas Negras/Autodefensas Gaitanistas de Colombia/Urabeños</i>)
2010	Verkiezing van Juan Manuel Santos
Sep 2010	Dood van de FARC-leider Jorge Briceño Suárez of 'Mono Jojoy'
Okt 2010	Dood van Cesar Augusto Torres Lujan of 'Mono Vides' (AUC/Paisas)
Dec 2010	Dood van Pedro Oliveiro Guerrero, alias 'Cuchillo' (kartel van Medellin/AUC/ERPAC)
Jul 2011	<i>Ley de Víctimas y Restitución de Tierras</i>
Nov 2011	Dood van Alfonso Cano, de opvolger van Manuel Marulanda
Sep 2012	Start van de vredesgesprekken met de FARC in Havana
Feb 2014	De FARC en de overheid beginnen onderhandelingen over de oplossing van illiciete drugs
Sep 2016	FARC en de Colombiaanse overheid tekenen de akkoorden van Havana
Okt 2016	Het Colombiaanse volk keurt het vredesakkoord af in een referendum
Sep 2017	De eerste verificatiemissie van de Verenigde Naties (VN) is beëindigd wat meteen impliceert dat de demilitarisatiefase als afgesloten wordt beschouwd

3. DDR en post-conflict

Tabel 5: *Onderhandelingen met de FARC in het verleden, (Chernik, 2009, p. 77)*

	Cease-fire	Amnesty/ Pardon	Demobilization Disarmament	Agenda/Issues	International Context	Site of Negotiations	International Accompaniment Facilitation	Outcome
1984-87	Bilateral cease-fire	Yes	Arms will be unnecessary in the context of democratic opening	Democratic opening and political space for new left party, electoral reform, direct election of mayors, political reform, agrarian reform	Cold War, very beginning of war on drugs	Unofficial despeje zone: La Uribe (Meta)	No	Breakdown of talks/return to war No substantive agreement
1991-92	Failure to reach agreement on unilateral ceasefire	Proposed	Not on agenda	Cease-fire, development of a negotiating agenda (Caracas) Unrealized agenda: socioeconomic aspect, energy and natural resources (Tlaxcala)	End of Cold war, rise of war on drugs	Caracas, Venezuela and Tlaxcala, Mexico	Mexican and Venezuelan hosts with very limited role	Breakdown of talks/return to war No substantive agreement
1998- 2002	No Cease- fire	Proposed	Not on agenda	First agenda item to be negotiated: economic reforms Unrealized agenda items: agrarian policies, illicit crops, human rights, international humanitarian law, natural resources, judicial reform, political reform, state reform, armed forces and international relations Ancillary negotiations: Cease- fire, prisoner exchange (agreement reached)	War on drugs, very beginning of war on terrorism	Official despeje zone of five municipalities: San Vicente de Caguan, Vista Hermosa, la Macarena, la Mesetas, La Uribe	Accompaniment with limited facilitation in the final months of talks UN special adviser to the Secretary- General Groups of Friends: Mexico, Venezuela, Canda, Cuba, Spain, France, Norway, Italy, Norway, Sweden, Switzerland	Breakdown of talks/return to war One substantive agreement on exchange of prisoners

Afbeelding 12: De verschillende fases van DDR, (Özerdem, 2002)

4. Dissidentie

Tabel 6: Bevestigde dissidenten per groepering/front, (ICG, 2017)

Confirmed Dissident Faction	FARC Units Involved in Faction	Leader	Area of Operation	Estimated Size
First Front	1, 16 and Acacio Medina	Ivan Mordisco	Guaviare, Vaupes, Guanía, Vichada and southeast Meta and Caquetá	300-400
Seventh Front	7, 14 and 62	Gentil Duarte	Southern Meta, Caquetá, northwest Guaviare	70-100
40th Front	40	Calarcá	Western Meta	40-60
GUP	Daniel Aldana Mobile Column	David Previously Simón el negro, killed in June 2017	Nariño	250-350
Ejército Patria Libre	6	Pija	Northern Cauca	N/A
Jacobo Arenas Mobile Column	Jacobo Arenas Mobile Column	Previously Vaca, killed by own troops in August	Northern Cauca	80-100
29th Front	29		Nariño	N/A
Ché Guevara Front	ELN and 29	N/A	Nariño	N/A
Guacho's Group	Daniel Aldana Mobile Column	Guacho	Tumaco	N/A
Previously Confirmed, Now Unclear	Front	Leader	Area of Operation	Estimated Size
32nd Front	32	Caballo	Putumayo	N/A
Miller Perdomo Mobile Column	MPMC	N/A	Northern Cauca	N/A
17th Front	17	Benjamin	Huila	10
Teófilo Forero Mobile Column	TFMC	N/A	Northern Caquetá	N/A
Reported but Never Confirmed	Front	Leader	Area of Operation	Estimated Size
57th Front	57	N/A	Northern Choco	N/A
21st Front	21	N/A	Tolima	N/A
48th Front	48	N/A	Southern Putumayo	N/A
3rd Front	3	N/A	Northern Cauca	N/A

Source: Crisis Group, 2017.

5. Interviews

RESPONDENT 1: Student

Respondent (88'55")

DEMOGRAFISCHE KENMERKEN

- Man
- 26 jaar
- Broers of zussen: 3 broers, 1 zus
- Ex-gevangene voor politieke dissidentie en rebellie, vier jaar in de cel

Scholing:

- Niveau van onderwijs toen de FARC werd betreden:
Primaria, dus basisschool afgerond, een jaar Secundaria komt overeen met ciclo III
- Huidig niveau van onderwijs:
Student, volgt Ciclo VI

Aantal maanden in de *Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación (ETCR)*:

Sinds maart 2017

RE-INTEGRATIE EN ONDERWIJS

Onderwijsprogramma's in het kamp:

Onderwijs is de belangrijkste pijler in het proces van *reincorporacion*. Ik zit nu zelf in ciclo VI en sta dus heel dicht bij mijn diploma. Ik ben heel blij en vereerd dat ik dit programma kan volgen. Ik denk dat we het onderwijs hier goed verwelkomd hebben en velen willen doorgaan met leren, zo willen we meer kansen creëren en ons verenigen door middel van onderwijs. De professionals en begeleiders doen hun uiterste best omdat ze willen bijdragen om het onderwijs op een goede manier te geven en zelfs te verbeteren. De overheid niet. Educatie en onderwijs zijn het belangrijkste in het proces van re-integratie. Het is persoonlijke ontwikkeling voor ons, een oefening in zelfstandigheid en het creëert meer mogelijkheden voor ons kunnen.

Het is een lange weg, maar ik ben ervan overtuigd dat onderwijs de totale verandering kan inluiden. Het is noodzakelijk om dat doel te bereiken.

De rol van onderwijs als preventie op recidive:

Terug deel uitmaken van de samenleving is heel moeilijk. Het kan op een heel slimme gebeuren en ons veranderen als ex-combatiente en hopelijk kan het vreedzaam. Zo heeft dit proces waarden, normen en regels en heeft de maatschappij in Colombia regels. Die zijn echter niet hetzelfde. Ze moeten naar elkaar toegroeien en dat is wat nu gebeurt. Het ziet er goed uit. Politieke scenario's waarmee we proberen om de geschiedenis te veranderen, zijn niet gemakkelijk, de weg ernaartoe zorgt niet meteen voor vrede, denk ik, we moeten allebei verzoenend optreden, omdat mensen nog altijd denken dat we geen mensen zijn maar monsters. Maar alstublieft, we zijn ook mensen met waarden, en velen van ons willen deel kunnen uitmaken van de maatschappij. Mensen denken dat wij moordenaars en criminelen zijn, nog altijd. Maar niets is minder waar. Kijk, onderwijs kan zeker een rol spelen om recidive tegen te gaan, maar het is niet allesomvattend. Ikzelf ben tot inkeer gekomen in de gevangenis, en terugkeren naar de wapens zou de grootste mislukking zijn, niet alleen voor mezelf maar ook voor Colombia en vrede. En die vrede mag geen illusie zijn. De dissidenten zijn imbecielen die stuurloos zijn en die de strijd verderzetten die ze niet kunnen winnen.

Volgens mij kan onderwijs recidive niet voorkomen. Mensen die recidive plegen, zijn in de war. Onderwijs kan in deze ruimte (ETCR, HC) er niet voor zorgen dat dissidentie niet meer optreedt. We moeten kijken naar andere ruimtes, als een gewapende groep moeten we nu ineens zonder wapen verder. Dat is een totale verandering en daarom gaan we van de gewapende ruimte naar de politieke ruimte. We maken een denkproces door waarin we misschien dingen moeten heroverwegen, waar we rekening moeten houden met andere actoren zoals de nationale overheid, andere spelers in de politieke ruimte... En ergens begrijp ik de positie van de dissidenten wel. Ze willen iets in stand houden: een periode, een gedachte, een idee dat samenvalt met een groot deel van hun leven en van hun geschiedenis. Maar wat is de erfenis daarvan? Dat ze de marxistisch-leninistische revolutie levend houden? Nee. Het is een soort strijd die niet meer in de 21^e eeuw past. De overheid voldoet niet omdat ze niet genoeg alternatieven aanbiedt, kijk maar naar de cocateelt. Wie lost dat probleem op? In plaats van een daling in de cocateelt, is ze net gestegen. Daarom blijven mensen in het regulier circuit opereren: ze zien geen alternatieven en verdienen enorm veel geld met iets wat ze al jaren zo gewoon zijn. Ze blijven voordeel zien in het systeem van oorlog. Zo blijft de oorlog doorgaan. En dat is de verkeerde

denkpiste. We moeten met heel ons hart voor vrede kiezen. Om zo een meer waardig leven te kunnen leiden.

Door de wapens op te nemen, wordt je leven sowieso ingekort. We zagen het de afgelopen decennia: meer en meer sterfgevallen, meer dan 200.000 doden, miljoenen mensen op de vlucht. Toch blijven *compagneros* recidive plegen, soms gewoon omdat ze geen ander leven willen. Het is een zeer complexe kwestie, een kwestie van afwijkende meningen, een individueel probleem, niet collectief. Indien het een louter collectief probleem zou zijn, dan zouden er nog meer ex-combatientes de strijd verderzetten en zouden er minder in de kampen zitten of zouden ze misschien elkaar meer overtuigen om het wapen neer te leggen. De meerderheid is het strijden moe. Onderwijs kan de nadruk leggen op de groep en minder op het individu, zo wordt de re-integratie meer inclusief en collectief, het wordt meer dan de som der delen.

Thema's uit de topiclist:

Ikzelf ben gere-integreerd na mijn vier jaar gevangenis. Het probleem bij mij is, omdat ik vastzat voor rebellie en politieke dissidentie, dat er geen re-integratie- en rehabilitatieprogramma voor mij voorzien was. Dat maakte het extra complex. Gelukkig had ik wat vrienden waarop ik kon terugvallen. Anders was ik waarschijnlijk ten prooi gevallen aan andere overtredingen van de wet. Voor mij was die gevangenis een veilige en onveilige plaats tegelijk. Er zitten daar veel mensen die hetzelfde hebben gedaan als ik maar toch kan je die niet zo makkelijk vertrouwen. Aan de andere kant zit je in de gevangenis, op een veilige plek, en daar raak je aan gewoon. Tot je plots vrijkomt en de wereld moet herontdekken. En als je daarenboven geen begeleiding krijgt uit de gevangenis word je door de gemeenschap als schroot en afval behandeld. Het is een heel moeilijke manier om dat tot een goed einde te brengen, zeker zonder coaching of vangnet.

Door de onderwijsprogramma's te volgen, worden wij (*ex-combatientes*, HC) overstelpt met workshops rond vrede en democratie. Dat maakt het moeilijker om die topics zomaar links te laten liggen. De vraag blijft wel of iedereen tot voor enkele maanden wist wat democratie en vrede betekende. Onze grote leiders wisten dat zeker wel, ook al opereerden ze in een situatie van oorlog en conflict. Maar of dat op lagere niveaus is doorgesijpeld, betwijfel ik. Het feit is dat de meesten in mijn omgeving nu wel weten wat het betekent, niet alleen door het vredesakkoord maar ook omdat de vrede bijna iets tastbaars wordt. De wapens zijn verdwenen, mensen gaan naar school, *compagneros* krijgen kinderen...

Ik wil niet echt werken, ik wil gewoon in de lokale commune blijven. Het eten hier is gratis en ik heb een huisje 'gekregen' van de VN, dus ik heb hier onderdak, voedsel, ik kan me verplaatsen met mijn brommer. Wat wil je nog meer? In het dorp (*Playa Rica*, HC) is er toch geen werk. Nu is de re-integratie nog moeilijk, maar ik koester hoop dat de omstandigheden zullen verbeteren, dat ook het dorp ons aanvaardt omwille van ons verleden maar vooral dat we kunnen veranderen zodat we een nieuw leven op de rails kunnen zetten en dat we zonder angst moeten leven.

RESPONDENT 2: Student

Respondent (42'21")

DEMOGRAFISCHE KENMERKEN

- Man
- 38 jaar
- Broers of zussen: geen

Scholing:

- Niveau van onderwijs toen de FARC werd betreden: 4de, komt overeen met ciclo II
- Huidig niveau van onderwijs: 6de, komt overeen met ciclo III (zie ander schema)

ROL BIJ DE FARC

18 jaar toen hij de gewapende groepering betrad: "Ik heb me vrijwillig aangesloten en zat bij een speciale gewapende eenheid van de FARC die was opgericht om specifieke operaties uit te voeren in het veld. Ik bleef daar gedurende 15 jaar bij werken. De eerste drie jaar werd nog onderwijs aangeboden dat door leden van de FARC werd gegeven."

RE-INTEGRATIE EN ONDERWIJS

Aantal maanden in de *Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación (ETCR)*:

Sinds januari, dus tien maanden in totaal. Hij bleef ook de hele tijd in het kamp en is dus nog niet in de nabijgelegen dorpen geweest. (O.a. het dorp *Playa Rica*, HC)

Onderwijsprogramma's in het kamp

Biologie, wiskunde, Spaans, Engels

Thema's uit de topiclist:

Ik hou van de educatieprogramma's omdat ze me een doel geven in het leven. Die nemen ook de grootste tijd hier in beslag. Anderen werken zonder enige vorm van onderwijs. Dat is volgens mij geen slimme beslissing omdat je eerst een diploma moet kunnen halen voor je uiteindelijk een deftig werk wil vinden. Er is bovendien

niet veel werk hier in de streek. Je moet echt je best doen om je levenskwaliteit te vergroten. Daarom zou het een gemiste kans zijn om de gratis aangeboden onderwijsprogramma's niet te volgen. Ik ben zelfs zo enthousiast over het onderwijs dat ik later zelf wil lesgeven. Je hebt een belangrijke rol en je kan bijdragen aan de ontwikkeling van de toekomst van dit land. Voorheen kende ik niets anders dan de bezigheden van de FARC, dit is een heel andere wereld. Het onderwijs is gewoon nodig om te kunnen studeren, om je toekomst te kunnen vormen. Democratie en vrede is volgens mij ook belangrijk in het proces van re-integratie maar ik denk dat dat niet in het onderwijs moet worden voorgedragen.

Het is belangrijk dat we leren schrijven, lezen, over onze geschiedenis leren. Het is iets dat we van generatie op generatie moeten overdragen. Het is een vorm van secundaire socialisering, na het aanleren van hoe we in het leven met onszelf en anderen moeten omgaan, de zogenaamde primaire socialisering. (Geeft aan dit te hebben geleerd in ciclo III, HC)

Werken in de toekomst:

Biologie, zou graag lesgeven.

Onderwijs als maatschappelijke functie:

Ik heb veel familie in een dorpje dichtbij *Villavincencio*, en zij accepteren me min of meer. Daarom heb ik geen angst om terug te keren naar het gewone burgerlijke leven. Ik heb nu een identiteit (letterlijk, want ze kregen identiteitskaart bij het begin van de DDR-fase, HC) en kan aan een nieuw leven beginnen. Toch wil ik het liefst hier blijven want hier heb ik de meeste vrienden, die ik ook al het langste ken. Ik kan hier iets betekenen voor het kamp, zo wordt op dit moment een moestuin aangelegd. Maar ik sluit niet uit dat ik ooit eens terugkeer naar mijn familie.

De rol van onderwijs als preventie op recidive:

Geen mening. (Geeft aan het simpelweg niet te weten wat het moet voorkomen, het gebeurt gewoon, het is een structureel probleem HC, 7'31")

Ooit gedacht om terug te keren naar de wapens:

Ja, maar dat was toen het vredesakkoord net goedgekeurd was (december 2016, HC). Maar ja, toen had ik mijn wapen nog. Nu zou ik er niet meer aan denken om terug te keren naar de wapens. Toch begrijpt ik dat sommige mensen het niet kunnen verdragen dat ze hun wapens moeten neerleggen. Het is iets wat ze al die tijd hebben gekend, een soort veiligheid. En als anderen dat ook doen is de kans op recidive groter.

RESPONDENT 3: Student

Respondent 3 (38'24")

DEMOGRAFISCHE KENMERKEN

- Man
- 23 jaar
- Broers of zussen: 2 broers, 2 zussen

Scholing:

- Niveau van onderwijs toen de FARC werd betreden
Primaria, basisonderwijs, komt overeen met *ciclo II*
- Huidig niveau van onderwijs:
Ciclo IV

PERIODE BIJ DE FARC

Hij kreeg eerst een aantal jaren scholing en daarna werd hij een basisguerrilla. Hij was twaalf toen hij de gewapende beweging betrad, dit op een vrijwillige basis. (En ergens ook niet, geeft hij later toe in het gesprek. Hij leefde in het midden van de oorlog, hij heeft nooit iets anders gekend dan het conflict, in het departement van *Arauca*, HC). We zaten gevangen tussen de strijd van de FARC en de ELN. Ik ben lid geworden omdat ik niet anders kon, en ik wilde wel dichterbij de natuur gaan wonen. Dat went simpelweg. Zo leerde ik de gewapende beweging van dichterbij kennen. En eigenlijk vond ik het dragen van een wapen leuk en interessant. Deels daardoor werd ik beïnvloed en gestuurd om de groepering te betreden en deels omdat mijn broer was vermoord door de ELN.

RE-INTEGRATIE EN ONDERWIJS

Aantal maanden in de *Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación (ETCR)*:

Vijf maanden, zat eerst in een ander kamp sinds januari, namelijk dat van *Mesetas* (het dichtstbijzijnde kamp, HC)

Onderwijsprogramma's in het kamp:

Biologie, Spaans, Engels, metend rekenen, geschiedenis.

Thema's uit de topiclist:

Onderwijs is van kapitaal belang in het proces van re-integratie en re-incorporatie. Als je niet studeert, heb je geen diploma, en heb je simpelweg niets, geen toekomst. Maar dat was iets dat we in 'tijden van oorlog' niet als prioriteit zagen. We waren al blij dat we een beetje onderwijs kregen binnen de FARC, maar dat was achteraf gezien niet veel. En ik moet toegeven dat er vooral over politiek en filosofie werd gesproken. Als je kijkt naar het percentage van FARC-leden die niet weten hoe ze moeten lezen en schrijven kom je aan iets minder dan 10 procent. Het overgrote merendeel weet dan weer wel hoe te lezen en te schrijven, maar ze hebben geen diploma of proberen het niet te halen. Ze moeten de *Bachillero* (einde van *ciclo 6*, HC) behalen. De educatie is een van de pilaren die een grote verandering in Colombia teweeg kan brengen. En waarschijnlijk ook de belangrijkste pilaar, omdat ze op lange termijn een stille omschakeling kan betekenen. Ook werk en onderwijs zijn nauw met elkaar verweven. Als je niet studeert dan worden je kansen op de arbeidsmarkt verkleind. Onderwijs primeert op werk.

Werken in de toekomst:

Het liefst werken in de stad, in de sector van onderwijs, misschien kan ik lesgeven aan kinderen van *ex-combatientes*.

Onderwijs als maatschappelijke functie:

Het feit dat de overheid nu spreekt van de onderwijsbudgetten te verkleinen, maakt het moeilijker. De opleiding op dit moment is het belangrijkste, maar het komt wat achteraf. Sommigen willen zich niet overgeven aan de re-integratie. Ze hebben zich gevestigd in de plattelandsgebieden en dat is een soort van culturele beleving. Ze zijn het hun hele leven gewoon. Dan willen ze vaak niet weten van verandering en vredesgesprekken. Het kost simpelweg veel tijd om duurzame vrede te kunnen creëren, zeker in een conservatief land.

De rol van onderwijs als preventie op recidive:

Onderwijs kan recidive voorkomen, ja. Maar het is een deel van een inclusief proces dat deel uitmaakt van de vrede. Recidive weegt op het vredesakkoord en kan het meteen ook ondergraven. Daarom moeten we praten met verschillende *compañeros* om te voorkomen dat ze recidive plegen. Hierin kan het onderwijs ook een rol spelen door onder meer verschillende perspectieven aan te bieden en de *ex-combatientes* meer weerbaar te maken. Je moet ze wapenen met die verschillende perspectieven en realiteiten, niet met echte wapens. Terugkeren naar de wapens is namelijk de grootst denkbare fout. We moeten ze in de gemeenschap trachten te houden door verschillende projecten, zoals

bijvoorbeeld onderwijsprogramma's etc. aan te bieden. Ze moeten inzien dat dit de weg is of de koers die wordt gevaren.

Ooit gedacht om terug te keren naar de wapens:

Nee.

Enkele conclusies:

Onderwijs moet inclusief zijn en is dat nu nog niet genoeg. De inzet en participatie van de nabijgelegen dorpen zijn een goed begin, zo raken de twee 'kampen' na tientallen jaren vertrouwd met elkaar. Zo zijn er projecten van *Arando Ambiental* waarbij zowel *ex-combatientes* als mensen uit de gemeenschap aan deelnemen. Deze inclusiviteit zorgt voor educatie en participatie, maar ook voor een link tussen verschillende mensen, een actieve re-integratie. Dat is belangrijk om duurzame vrede in te zetten.

Toegang tot onderwijs is voldoende in het kamp, maar het didactisch materiaal schiet tekort. Daardoor is het belangrijk dat organisaties actief blijven inzetten op onderwijs en de manier hoe het wordt gegeven, want de overheid schiet hier nog altijd tekort. Organisaties moeten tussenkomen, een gemiste kans voor de nationale krachten die het vredesakkoord hebben ondertekend.

FARC is onze familie.

RESPONDENT 4: Student

Respondent (31'42")

DEMOGRAFISCHE KENMERKEN

- Man
- 69 jaar

Scholing:

- Niveau van onderwijs voor intrede FARC:
Secundaria, komt overeen met *ciclo IV*
- Huidig niveau van onderwijs:
Ciclo VI

Overig:

- Acht jaar cel voor politieke dissidentie

Aantal maanden in de *Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación (ETCR)*:

Sinds januari 2017, 10 maanden

RE-INTEGRATIE EN ONDERWIJS

Onderwijsprogramma's in het kamp:

Ja, natuurlijk, het is fundamenteel, daarom zijn er ook de akkoorden van *Havana*, waarin onderwijs als belangrijk wordt gezien. 80% van de guerrilla is boer en ze hebben niet genoeg scholing. De meerderheid die nu in het proces zit, heeft niet eens zijn *bachillero* behaald, zo'n 90% namelijk. Daarom moeten we iets doen om ze te begeleiden naar professionele carrières. Het is fundamenteel, het is aangenaam en het budget voor educatie mag niet zomaar in het niets verdwijnen. Wat is belangrijker? Onderwijs of werk? Noch het een noch het ander, denk ik. Ze staan op hetzelfde niveau. Onderwijs is de kennis van het leven; je leert er verschillende perspectieven kennen zoals kunst, literatuur, cultuur... Dit proces maakt deel uit van de ontwikkeling van ons geluk en onze toekomst. Zo is het beter om werk te vinden dat maakt ons er net meer van overtuigd om onderwijs te volgen. Maar eigenlijk wil ik niet werken, een job betekent geld verdienen en dat is een uitloper van het kapitalisme. Ik wil geen reguliere job doen.

De vrede komt niet. Maar ik geloof dat we dit door kleine veranderingen kunnen aanpassen, stap voor stap, ik ben ervan overtuigd dat zo'n vredesproces zeker 10 jaar duurt. Ik bedoel maar: hoe re-integreer je een *ex-combatiente* in de maatschappij als die haar hele leven niets anders gewoon is geweest dan een autoritair regime en nooit echt democratie heeft gekend? Je geeft die onderwijs, ok, maar dat is maar het begin. Je verandering moet verregaand genoeg zijn. Je moet een volledige mindsetverandering doormaken. En niet iedereen is meteen mee met dat proces. Dat is de moeilijkheid, daarom ook dat er nog teveel sociale leiders het leven laten, simpelweg omdat ze het opnemen voor het vredesakkoord en een belangrijke stem vormen in het post-conflict proces en de re-integratie. Het enige wat die moordenaars willen die recidive plegen en best afvallig zijn aan het vredesakkoord, is hen de mond snoeren. Alleen, iedere keer dat er een sociale leider vermoord wordt, krijgt dat meer aandacht in de media of van andere lokale netwerken waardoor er net nog meer over gesproken wordt. Dat is volgens mij de tegengestelde reactie dan wat ze eigenlijk willen bereiken. Dat is niet zo slim. De oorlog duurt voort. We moeten de vrede veroveren, we moeten het ook zien als een soort strijd, maar dan zonder wapens. Aan de andere kant mag je niet vergeten dat mensen geneigd zijn te denken dat elke moord in sé conflict betekent en met het vredesakkoord te maken heeft. Dat klopt simpelweg niet. Soms sterven er mensen door andere vergelding, maar wordt het wel altijd in het kader (frame, HC) gezet van oorlog. Zo van: kijk maar, er is nog lang geen vrede in Colombia, maar eigenlijk wordt er met geen woord beschreven hoe het er werkelijk aan toe gaat in de verschillende zones (26 ETCR, HC).

De rol van onderwijs als preventie op recidive:

Dissidentie is volgens mij louter politiek. Dat je dissidentie pleegt, is omdat je niet wil dat een bepaalde groepering, zoals hier nu de FARC, zich zomaar aan een vredesproces overgeven. Daarom denk ik ook dat het een strijd is om macht en ideeën en dat onderwijs daar niet veel aan kan veranderen. Waar onderwijs wel een verandering op gang kan trekken, is het preventief vermijden van delinquentie. Dat gaat ook soms over macht, maar hier staat de illegaliteit en de criminaliteit centraal. Dat is een belangrijk verschil. Maar eerst moeten die dissidenten er gewoon op gewezen worden dat ze verkeerd bezig zijn. En ik weet niet of onderwijs zal dienen om hen daarop te wijzen. Ik denk dat er hardere middelen voor nodig zijn. Ze zijn nu de marginalen van een maatschappij geworden, en ze worden opgejaagd door de regering. 2.000.000 peso's voor een gewapende groep, terwijl ze als ze re-integreren 100.000 peso's krijgen. Voor sommigen is die keuze snel gemaakt. Het einde van het conflict in Colombia moet ook het einde van het aantal doden impliceren. Zonder andere actieve gewapende groeperingen.

Thema's uit de topiclist:

Ik hoop later zelf les te kunnen geven over filosofie en politiek, vooral ook omdat ik me nu verder specialiseer in filosofie en politiek. Ik lees veel in de bibliotheek en dat was iets waar we vroeger (in de tijd dat FARC nog een guerrillagroepering was, HC) geen of nauwelijks tijd voor hadden.

Nieuwe onderwijsvormen zijn belangrijk: studenten moeten meer betrokken zijn bij hun leerproces. Hun studiesucces moet ook omhoog. Dit kan door meer de nadruk te leggen op de groep, minder op het individu. Laat ieder in zijn waarde en focus op talentontwikkeling. Als je een job hebt vandaag, dan verdien je inderdaad iets, maar het volstaat niet. Daarom begrijp ik waarom mensen niet willen werken. Aan de andere kant is het een vorm van zelfstandigheid, een vorm van: ik kom los van mijn gemeenschap maar blijf er toch op terugvallen. Het is een soort van garantie die er is, zeker als je weet dat heel wat mensen hun familiecontacten niet meer onderhouden, dan moeten wij die leegte invullen. Dat was ook waarom de FARC bleef bestaan, iedereen werkte samen en soms voelde dat zo nauw aan, dat het haast familie werd. Iets wat sommigen nooit echt hebben gehad omdat ze naasten hebben verloren door oorlog en conflict.

Het is één ding om onderwijs op een degelijke manier aan te bieden, het budget moet er ook zijn en niet zoals in het eerste deel van de oorlog waar dat geen prioriteit was. Vandaag bouwen we aan een nieuw Colombia, waar er een toekomst is, mogelijkheden zijn, ontwikkeling is, dat er vooruitgang is en dat er werk is.

RESPONDENT 5: Student

Respondent (38'39")

DEMOGRAFISCHE KENMERKEN

- Man
- 25 jaar
- Broers en zussen: geen

Scholing:

- Niveau van onderwijs voor intrede FARC:
Een jaar minder dan *primaria*, komt overeen met *ciclo II*
- Huidig niveau van onderwijs:
Ciclo III

Aantal maanden in de *Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación* (ETCR):

Sinds april 2017

Ik heb, voor ik naar hier kwam, in een speciale eenheid gezeten van de FARC die ook specifieke opleiding aanbood, alleen al omdat wij specifieke missies deden. Onderwijs was dus anders dan het reguliere 'FARC-onderwijs'. Een aantal leden van mijn eenheid hebben zich trouwens niet overgegeven aan het vredesproces.

RE-INTEGRATIE EN ONDERWIJS

Onderwijsprogramma's in het kamp:

Ik volg de onderwijsprogramma's omdat er hier haast niets anders te beleven valt. Daarom heb ik besloten om na mijn opleiding en diploma naar de stad te verhuizen. Ik heb verschillende vrienden daar. Het onderwijs hier is naar behoren, maar ik kan er nog niet ten volle een oordeel over vellen, simpelweg omdat de boeken hier nog maar twee weken aanwezig zijn. Dat is te laat, maar goed, de leerkrachten hebben hier wel al hun best gedaan om het voor iedereen interessant te houden. Ik zou trouwens niet weten wat mensen hier de hele dag zouden doen als ze niet naar de klas zouden moeten. Door die opleiding krijgen de meesten hier het gevoel dat ze een nieuw leven beginnen, al zijn sommigen al 50 jaar en ouder. Gek toch? Dat illustreert wel dat *ex-combatientes* van goede wil zijn en gemotiveerd zijn om mee te

gaan in een re-integratieproces dat niet enkele maanden in beslag zal nemen, maar in de praktijk veel langer zal duren. Het onderwijs duurt hier maar vier maanden per cursus of cyclus, dus dat is sowieso beperkt in de tijd. Een nieuw leven beginnen en de daarbij horende re-integratie is dat niet. Dat blijft de hele tijd door en door gaan.

De rol van onderwijs als preventie op recidive:

Nee, toch zeker hier niet. Het onderwijs is nu veel te basis om dat te kunnen vermijden. Ik zie niet in waarom vakken als biologie en Spaans ervoor kunnen zorgen dat sommige *compaños* zich niet opnieuw laten verleiden door de gewapende strijd. Misschien klinkt dat cru, maar het is nu eenmaal zo. Toch is het belangrijk dat we leren over bepaalde democratische waarden. De opleiding in het kamp legt de basis, het toont ons het begin van bepaalde kennis die we nooit eerder kregen. Wat ik wel denk, is dat het onderwijs hier mensen aanzet om naar de school te gaan, maar ja, die mensen moet je niet meer bekeren met de gedachte dat onderwijs een belangrijk onderdeel is van de re-integratie. Dissidenten ondergraven die volledige gedachte. Je kan niet zomaar naar hen toegaan en zeggen: "naar school gaan is belangrijk." De kans is groot dat ze je gewoon uitlachen. Voor hen is dat een inbreuk op hun imago, op hun status die ze hadden toen de FARC nog een gewapende beweging was. Zij leven in een illusie, ze zijn ergens niet slim dat ze niet meegaan in ons proces, in de overeenkomst die we hebben gesloten. Dat is jammer. Maar ja, uiteindelijk zullen wij de strijd winnen en zij niet. Een strijd waar geen wapens aan te pas komen. Ze zijn bang voor het onbekende, het leven daarbuiten.

Thema's uit de topiclist:

Ik moet toegeven dat ik in het begin weigerachtig stond tegenover dat vredesproces, simpelweg omdat ik niet wist, besepte, wat het inhield. Nu is het een wereld van verschil. (In opname volgt nog een verhaal over het oude kamp, niet meteen relevant, HC) Maar dan moet je wel die stap durven zetten. We staan nog altijd onder druk en dat drijft de angst tegenover de buitenwereld op. We zijn nochtans allemaal Colombianen, maar dat lijkt geen garantie op eenheid, op eensgezindheid. Ik heb dus angst om terug te keren naar een wereld die ik tien jaar geleden achter me liet. Ondertussen ben ik volwassen, ben ik, met andere woorden, een ander mens geworden. Zullen mensen mij nog accepteren? Wat met mijn dorp waar ik vandaan kom (ook in het zuiden van het land, HC)?

Zoals aangehaald wil ik graag naar de stad, want hoe je het ook draait of keert, in de nabijgelegen dorpen hier (*Playa Rica* e.d., HC) is er geen werk genoeg. Ik ben nog jong en ik denk dat ik die verandering wel aankan. Al weet ik natuurlijk niet hoe het leven daar is, ik ben er nog nooit geweest. Ik heb in die 25 jaar nooit het

departement (bij ons provincie, HC) verlaten. De wereld, daar weet ik gewoon niet zo veel van.

Wat zal er van me worden? Ik weet het niet. Wat ik wel weet, is dat ik een job wil vinden, dat ik geld wil verdienen, een huis wil bouwen en kinderen wil krijgen. En hen wel op het rechte pad wi houden. Ik ben nog altijd onder de indruk van het moment toen ik mijn vader verloor, hij is vermoord, meer weet ik niet. Ik had geen andere keuze dan bij de FARC te gaan, ik deed het uit angst voor mijn eigen leven. En die angst heb ik vandaag nog altijd. Elke dag heb ik angst om te sterven. Ik hoop dat dat ooit verandert.

Altijd heb ik beseft dat het vredesproces de juiste, rationele keuze was. De gewapende strijd van de FARC is gewoon niet meer van deze tijd. Nu hebben we de strijd gewoon vernieuwd door de verschillende vorige structuren terug te schroeven en voluit voor de politieke strijd te gaan. Dat maakt een groot verschil, maar ergens ook niet. Mensen zijn ervan overtuigd dat dit de manier is hoe het had moeten gaan. En dat zorgt voor verschillende meningen over hoe we die strijd om macht nu moeten voeren. Volgens mij gaan wij niet zoveel betekenen in het begin omdat mensen ons nog altijd linken aan criminaliteit en moorden. Ik hoop ook dat dat ooit verandert.

Respondent 6: student

Respondent (41'25")

DEMOGRAFISCHE KENMERKEN

- Vrouw
- 18 jaar
- Broers of zussen: 1 zus

Scholing:

- Niveau van onderwijs voor intrede FARC:
Eerste twee jaar van *primaria*, komt overeen met *ciclo I*
- Huidig niveau van onderwijs:
Ciclo I

Aantal maanden in de *Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación (ETCR)*:

Januari 2017

PERIODE BIJ DE FARC

Zij zat 8 jaar in de FARC waarvan twee jaar in opleiding. Dat vond ze zeer interessant om te doen. Velen zeggen: "ik heb een familielid verloren dus daarom ga ik me aansluiten bij de FARC om die wrokgevoelens ergens een plaats te kunnen geven en omdat er geen andere opties zijn." Ik niet. Ik deed dat vrijwillig en ik vond die acht jaar best leuk. Ik zat ook letterlijk in het kamp waar ik nu nog altijd ben, het ligt hier namelijk vlak naast. Het is grotendeels verwoest nu, maar tot anderhalf jaar geleden woonden hier nog 500 mensen in vrede samen. De overheid dacht daar anders over. En ook in die eerste jaren kreeg ik onderwijs binnen de FARC. Dat was iets wat ik nog nooit in mijn leven had gehad en het is daarom ook dat ik wel wat dingen weet over politiek. Als het over andere vakken gaat, weet ik niet zoveel. Daarom zit ik nu in *Ciclo I*.

RE-INTEGRATIE EN ONDERWIJS

Onderwijsprogramma's in het kamp:

In sommige landen werken mensen om te kunnen studeren of hun inschrijvingsgeld te kunnen betalen. Toch gebeurt dat niet overal. Daarom is het voor mij een kans om hier bij te leren, gratis. Dat maakt me blij, het is belangrijk voor mijn en onze persoonlijke ontwikkeling. Verandering begint bij kennis, daar ben ik van overtuigd. Iedereen moet beseffen dat dit onderwijs de sleutel is tot waar zoveel mensen in Colombia naar verlangen: vrede. En die vrede begint bij biologie, geschiedenis, politiek, Spaans... De klas kan hier werken als een micro-samenleving, een plaats waar we met elkaar in gesprek kunnen gaan, ons kunnen voorbereiden op werk, op het in gesprek gaan met mensen die met ons van mening verschillen. Daar begint voor velen al de angst, de onwetendheid. Onderwijs kan hierbij helpen.

De rol van onderwijs als preventie op recidive:

Ja en nee, in sommige contexten kan dat zeker werken, maar niet in alle ruimtes, plaatsen, dat is een feit. In de huidige (pacificatie-, HC) zones kan dat zeker ingevoerd worden, maar het komt vaak te laat. Het probleem is dat onderwijs door dissidenten niet serieus wordt genomen. Als je weet dat er vroeger wel onderwijs werd gegeven binnen de FARC maar dat dat toch maar beperkt was en niet zo fundamenteel was als de strijd. Moesten strijders vandaag eens willen inzien dat dat onderwijs ook niet 'zo fundamenteel' is, maar wel nodig is om de wereld zoals ze nu is, te begrijpen. Maar zelfs dat standpunt wordt niet verkondigd. Het is gewoon iets wat je niet doet. Daarom ook dat de oorlog doorgaat, gewoon omdat die gewapende actoren nog niet de voordelen van het vredesakkoord inzien. Met het verderzetten van oorlog bereik je jammer genoeg niets. We mogen niet uit het oog verliezen wat we altijd hebben gehad, we mogen de hoop niet verliezen om die vrede echt te behouden. *Paz* is de beste oplossing.

Ik vergelijk het altijd met een berg. Als je als *combatiente* de strijd wil verderzetten dan ga je nooit zomaar een berg beklimmen die je niet kent. De weg naar de top is onzeker en lastig en je zal eerder geneigd zijn om die berg te beklimmen als je niet alleen bent, maar als er mensen die je kent, je vergezellen. Dat is waarom ik die berg heb getrotseerd, omdat anderen er ook van overtuigd waren om aan een nieuwe tocht te beginnen. Naarmate je de top nadert hoor je van mensen hoe het uitzicht zich manifesteert, maar je kan je nooit voorstellen hoe dat er zal uitzien, dat valt simpelweg niet in bewoordingen te vatten. Uiteindelijk bereik je de top en doe je letterlijk en figuurlijk nieuwe inzichten op, en merk je ineens wat er achter die berg ligt: nl. andere bergen, andere uitzichten, andere doelen. Het probleem bij dissidenten is dat ze die berg niet willen beklimmen of hem gewoon niet willen zien.

Thema's uit de topiclist:

Ik ben altijd zeer handig geweest in verschillende zaken: ik kan hout bewerken, ik kan hangmatten weven etc. Daarom wil ik graag werk vinden in dat soort sector, maar ik denk zelfs dat ik hier al heel wat werk kan verzetten. Mensen vragen mij om hun voordeuren te maken, om dingen te herstellen etc. Ik wil gewoon mijn diploma afwerken, dan heb ik dat. Je weet niet wat er op je levenspad komt. En mijn onzekerheid moet verminderden, kennis is meer en meer belangrijk geworden. In tijden van oorlog is dat nooit zo een prioriteit van me geweest. Om dat goede onderwijs te kunnen behouden, hebben we wel nog meer middelen nodig. Ik geloof niet dat de overheid genoeg acties onderneemt om dit beleid ten volle te kunnen implementeren. De kwaliteit van het onderwijs moet hoog zijn, want nu wordt bijvoorbeeld geen Engels gegeven omdat de leerkrachten niet in staat zijn daarin les te geven, ze zijn er simpelweg niet voor opgeleid. Dat is een probleem. Iedereen moet dat onderwijs serieus durven nemen.

Nu onze wapens zijn verdwenen en we een politieke partij zijn geworden, kunnen we ons toeleggen op een ander doel: de politieke strijd. We gaan onze bestaande structuur niet verliezen. Het enige verschil is dat we kogels voor stembrieven inwisselen.

Als ik mijn studies kan beëindigen dan heb ik altijd dat waarmee ik een job kan vinden en mijn levenskwaliteit kan verbeteren. Teruggrijpen naar de wapens is de grootste fout denkbaar. We moeten met z'n allen naar '*convivencia*' streven want dat is het eindpunt. Alleen: dat vreedzaam samenleven duurt jaren. En het duurt lang voor mensen begrijpen wat dat eigenlijk inhoudt. Een beetje hetzelfde zoals met democratie en vrede. Ik weet zelf nog niet zo lang wat dat eigenlijk betekent, en ik denk dat ik niet alleen ben.

Ik blijf angst hebben om terug te keren naar waar ik vandaan kom. Ik word daar altijd emotioneel en bang van. Want wie wil het leven niet? Het vergt veel moed om die stap te zetten, om terug onder de kerk te slapen waar je vandaan komt of waar je familie woont. Het kan heel riskant zijn als ik terugkeer omdat mensen nog altijd niet helder zien, ze willen niet inzien dat we niet meer gevaarlijk zijn. Ik weet niet of ik hier zal weggaan. Het is heel complex voor mij, even complex als toen ik dacht dat ik nooit meer mijn familie zou zien toen ik net in de FARC zat.

RESPONDENT 7: Student

Respondent (58'51")

DEMOGRAFISCHE KENMERKEN

- Vrouw
- 28 jaar
- Broers of zussen: 1 broer

Scholing:

- Niveau van onderwijs voor intrede FARC:
Ciclo I, heeft zelfs de basisschool niet afgerond.
- Huidig niveau van onderwijs:
Ciclo V, wil verpleegster worden

Aantal maanden in de *Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación* (ETCR):

Sinds januari 2017

RE-INTEGRATIE EN ONDERWIJS

Onderwijsprogramma's in het kamp:

Voor mij zijn de onderwijsprogramma's een grote meerwaarde. In het begin van mijn zwangerschap zei mijn man: "zou je dat wel doen, terug naar school gaan?" Maar ik wilde dat zeker doen. Het is wat druk, ik weet het, maar anders zou ik te veel tijd op overschot hebben en dat wil ik niet. Voor mij is het onderwijs ook zeer moeilijk te volgen en dat zorgt voor een nieuwe uitdaging. Zo kan ik ook proberen te vergeten wat was. Maar zoals ik zei: ik heb wat problemen met het niveau en moet vaak thuis de les nog eens overlopen om alles mee te hebben. Een belangrijke reden is het feit dat ik nooit veel onderwijs heb gehad en mijn hersenen niet meer zo kneedbaar zijn in vergelijking met een jonger iemand. En ook: het onderwijs in *el terreno* verschilt erg met het onderwijs dat binnen de FARC werd gegeven. We kunnen hier studeren, ex-strijders krijgen de *bachillero*, zorgen voor hun eigen ontwikkeling, leren bij over landbouw... Kortom, mensen kunnen zich hier specialiseren in verschillende topics.

De rol van onderwijs als preventie op recidive:

Ik denk dat het onderwijs dat kan vermijden, maar ja, wat je nu ziet is dat die recidive plaatsvindt onder *combatientes* die enkel onderwijs binnen de FARC hebben genoten, en dat alleen kan volgens mij recidive niet vermijden maar versterken omdat dat dat onderwijs ideologisch getint was. Wat het wel doet, is recidive vermijden bij de mensen die nu de onderwijsprogramma's volgen. Zeker omdat de re-integratie inherent in commune gebeurt en dus eigenlijk niet zomaar op individueel niveau plaatsgrijpt. Dat maakt de sociale controle groter en zorgt ervoor dat problemen makkelijker gesignaleerd kunnen worden. Veel *combatientes* willen gewoon geen onderwijs, ze willen gewoon voortdoen wat ze hun leven lang kennen, namelijk de wapens opnemen.

Ik heb mij bij de FARC aangesloten toen ik twaalf was. Dat was niet met tegenzin, ik wilde deel uitmaken van een groep waar ik voorheen al naar had opgekeken. Maar toen wist ik nog niet veel van de strijd die de FARC belichaamde, zeker ook omdat ik enkel mijn basisschool had afgerond en dus niet echt veel over mijn streek en over de wereld wist. Bijna alle *guerrilleros* zijn arme mensen, weet u? Ze vulden en vullen nog altijd de leemte in ruraal Colombia waar de overheid niet aanwezig is. Ze zorgden voor een toekomst waar er geen was en dat maakte ze in sommige streken best populair. Zoals ik al zei, ik ben lid geworden toen ik twaalf was, ik was toen nog een kind met weinig verantwoordelijkheidsgevoel. In de eerste jaren daar kregen we haast iedere ochtend les over de ideologie en geschiedenis van de FARC en bespraken we de voornaamste documenten die voorhanden waren. Zo leerde ik ook meer over de strijd, samen met een basiscursus van wat oorlog of conflict betekent en waarom FARC die strijd moet verderzetten. Het onderwijs werd er gewoon voor waar aangenomen en gezien als een fundamenteel onderdeel van de opvoeding zoals dat in verschillende gezinnen ook gebeurt. Daarom wil ik ook deze onderwijsprogramma's volgen, niet in de eerste plaats om een job te vinden maar om mijn kind op te voeden en het zaken bij te brengen over de wereld. Dat is de toekomst voor mij, zo moeten we ook onze kinderen opvoeden en als je geen onderwijs hebt genoten, hoe kan je dan iets betekenen voor hen? Je bent onwetend en je kan simpelweg je eigen kinderen niets bijbrengen? Dat is toch een gemiste kans? Daarom moet de overheid meer inspanningen doen voor de initiatie van onderwijs, want dat is soms een groot probleem. Dat er onderwijs moet worden gegeven maar dat het enkel bij theorie blijft. Ook de leraren hebben soms een laag opleidingsniveau waardoor het ook niet naar behoren werkt. Maar er zijn ook andere problemen: de cocateelt is toegenomen in plaats van afgenomen.

Alsook, u stelt redelijk makkelijke vragen terwijl mensen in het dorp (*Playa Rica*, HC) zich vaak weinig begripvol opstellen tegenover mensen uit '*el terreno*'.

Daarom dus ook dat ik niet meteen op zoek wil naar een job of echt daar wil gaan wonen. Ik heb al een aantal keer meegemaakt dat sommige mensen onbeantwoorbare vragen stellen die me bang maken. Ze willen me gewoon niet in de buurt hebben en dan ben ik simpelweg geneigd om niet meer terug te gaan. Ik bedoel, ik heb genoeg familieleden verloren doorheen de jaren en ik vertrouw de ander niet. Ik wil enkel het beste voor mijn kind. Er is vrede, maar worden toegelaten in de maatschappij vergt veel inspanning, het is een proces van verzoening dat jaren duurt. En zelfs dan nog blijft er soms niet veel over. Sommige mensen zijn gewoon weinig vergevingsgezind omdat ze ook familieleden verloren. Dat kan ik ergens wel begrijpen, het is een soort wederzijdse vervreemding.

Democratie en vrede: ik denk dat ze de vredesovereenkomst begrijpen, hoewel ze de overeenkomst niet hebben bestudeerd. De mensen die niet in vrede leven (wordt verwezen naar recidive, HC), in wat voor wereld leven zij? In een totaal andere wereld die gekenmerkt wordt door sterfgevallen, stukgelopen relaties, geweld. En toch geloven ze dat dat de juiste weg is, dat dat het pad is waar ze de beste versie in zichzelf zullen naar boven halen. Dat is natuurlijk niet waar. Alleen, ze hebben geen onderwijs, hebben enkel een oppervlakkig idee van wat er zich hier afspeelt. Dat valt te betreuren, zeker nu de gewapende strijd steeds minder past in het huidige tijds kader. Daarom ben ik geneigd om te zeggen dat veel mensen die de stap wel hebben gezet naar een beter leven, en hier samen met mij leven, wel een afkooksel zien van wat vrede is, en dat ze gaandeweg ontdekken wat het betekent om niet langer in een autoritaire omgeving te moeten leven waar we slaafs de bevelen van onze oversten moeten volgen. Maar toch denk ik dat niemand echt kan doorgronden wat vrede is. Ze hebben er vaak vage ideeën over en dat doet hen geloven dat ze het begrip kunnen doorgronden. Hetzelfde met democratie. Niemand weet wat vrede betekent.

Vrede is mogelijk in Colombia, maar FARC was en is niet de enige gewapende groepering die hier machtig is, ook andere groeperingen blijven moord en razernij zaaien. Dat maakt het zowaar niet zo makkelijk om een weg naar vrede te vinden.

RESPONDENT 8: Student

Respondent (42'40")

DEMOGRAFISCHE KENMERKEN

- Vrouw
- 42 jaar
- Twee broers

Scholing:

- Niveau van onderwijs voor intrede FARC:
Eerste drie jaar van primaria, *Ciclo I*
- Huidig niveau van onderwijs
Ciclo II en volgt ook een cursus in de communicatie

Aantal maanden in de *Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación (ETCR)*:

Sinds maart 2017

RE-INTEGRATIE EN ONDERWIJS

Onderwijsprogramma's in het kamp:

Ik was pas 14 jaar toen ik toetrad tot de FARC, ik had toen net mijn moeder verloren en zag geen andere uitweg. Mijn vader heb ik nooit gekend. Mijn moeder zei in de laatste dagen voor ze stierf dat ik een manier moest vinden om te gaan studeren. Op dat moment woonden we zo afgelegen dat ik enkel naar de FARC kon gaan en ik wist ook niet beter. Ik wilde dat koste wat het kost doen voor mijn moeder. Ik ben dus niet echt vrijwillig lid geworden, maar heb me nooit slecht gevoeld bij mijn beslissing. Onderwijs ging toen vooral over ideologie: marxistisch-leninistisch. Ik volg dus nu *ciclo II* en zit dus nog niet ver omdat ik niet veel onderwijs heb genoten in de FARC en dat is best jammer. Nu kan ik mijn leven alsnog op de rails krijgen. Ik hoopte dat deze onderwijsprogramma's me beter zouden kunnen begeleiden in mijn verdere leven. Ik weet gewoon nog te weinig, heb te weinig perspectieven om keuzes te kunnen maken. Dat maakt me soms bang. Daarom wil ik zoveel mogelijk 'profiteren' van mijn tijd hier, en wil ik ook graag werken daarna, liefst iets in de communicatie omdat ik daar nu een cursus voor volg. Ik wil me onderscheiden van de rest, zonder de waarden en normen waar de FARC vandaag voor staat te bruuskeren. En ook

omdat ik mijn dochter wat meer wil bijbrengen in het leven. Nu verloopt dat veeleer omgekeerd.

De rol van onderwijs als preventie op recidive:

Jazeker, ik denk dat onderwijs daar een rol kan in spelen. Ik heb een broer die eerst recidive wilde plegen, gewoon omdat hij onder druk werd gezet door mensen met een hogere rang, *ex-combatientes*. Daarom is het van belang om onderwijs te gebruiken, niet om zomaar je te proberen te bekeren tot een leven zonder wapens maar eerder door andere alternatieven aan te bieden. De rest moest je als mens dan zelf uitmaken, denk ik. Dat betekent ook dat het niet voor iedereen kan werken. Er zijn veel *ex-combatientes* die zich een breuk lachen met die onderwijsprogramma's, gewoon omdat ze niet geloven dat ze ook maar iets kunnen veranderen. Dat vind ik jammer, en dat zegt ook meer over hen dan over anderen, over de groep die zich daar wel wil voor inzetten. Zeker als je weet dat dit onderwijs zowaar een deel van het vredesakkoord is en we dus (gratis, HC) kunnen genieten van die programma's. Dat is toch belangrijk? Het onderwijssysteem is zoals zoveel andere systemen in Colombia ongelijk verdeeld. Het verschil tussen publiek en privaat is ook zo groot, en ook mede door die dissidenten wordt die ongelijkheid in stand gehouden. Dat vind ik fundamenteel fout en ik begrijp ook niet waarom ze voet bij stuk houden. Ik bedoel, ik kan begrijpen wat er in hun hoofd afspeelt, maar dan nog, geef je toch gewoon over aan het vredesproces, anders word je blijvend opgejaagd door de overheid, blijft je leven getekend door angst. Is het dat wat mensen willen? Sommigen zijn gewoon bereid om met oorlog te leven.

Thema's uit de topiclist:

Ik heb dus al een job en door dat onderwijs te volgen kan ik hopelijk die job nog tot een beter einde brengen. Ik heb die job dus niet gekregen door het onderwijs hier, eerder door capaciteiten die ik heb opgebouwd doorheen mijn jaren bij de FARC. Ik werk in een lokaal restaurant in het dorp en hoop er, later, iets in de communicatie voor te kunnen doen. Relaties onderhouden met leveranciers etc. Het is interessant voor mij dat ik eindelijk een leven heb waar ik al zo lang aan heb gedacht. Ervoor leefde ik in de jungle en moest ik orders volgen. Ik deed dat wel, maar soms wilde ik gewoon vrij zijn. Nu voel ik me vrij. En grijp ik de kansen die ik krijg, zowel vanuit de overheid als van andere organisaties (workshops en dergelijke, HC, 14'23")

Doordat ik die job heb, heb ik geen angst om terug te keren naar de gemeenschap, ook omdat ik dus net die job heb. Ze accepteerden me vrijwel meteen, ook omdat ze me de job aanboden. Gelukkig staat dat *ex-combatiente-*

zijn niet op mijn voorhoofd, mensen kunnen het natuurlijk wel aan elkaar vertellen dat ik dat ben en blijf, maar dat maakt me niet zoveel uit. Bovendien is het een klein dorpje, daardoor voelde ik mij redelijk snel op mijn gemak. Ik begrijp wel dat anderen angst hebben om terug te keren. De moordcijfers op sociale leiders en *ex-combatientes* zijn weinig opbeurend. Ze worden voor dood achtergelaten, worden amper toegelaten in de gemeenschap, en ook de overheid houdt zich niet altijd aan het vredesakkoord. Sommige zaken worden gedeeltelijk of volledig geïmplementeerd zoals bijvoorbeeld de politieke blokkade van de waarheidscommissie nu. Ja, dan weet je soms niet wat je als *ex-combatiente* moet ondernemen. Ofwel terugkeren naar een maatschappij waarmee je alle voeling hebt verloren ofwel hier blijven. Het kan allebei een risico inhouden, al is terugkeren een minder berekend risico. Mensen kunnen nog wrok of haatgevoelens koesteren tegenover ons, gewoon omdat we als een blok ('letterlijk: *frente*', HC) gezien worden. Dat is natuurlijk allerm minst wat we vandaag zijn.

Democratie en vrede

Ik heb altijd geleerd om bevelen te volgen en niet om met anderen om te gaan. We hebben geleerd om geweld te gebruiken en gingen vaak niet op een democratische manier in gesprek met elkaar.

Ik denk dat ze vrede relateren met de structurele problemen met het land. Vrede wordt enkel bereikt als we de ongelijkheid tegenhouden, betere mogelijkheid om vrede te creëren.

RESPONDENT 9: Student

Respondent (46'39")

DEMOGRAFISCHE KENMERKEN

- Vrouw
- 30 jaar
- ex-gevangene, vijf jaar in de cel voor politieke dissidentie

Scholing:

- Niveau van onderwijs voor intrede FARC:
7de graad, komt overeen met *ciclo* III
- Huidig niveau van onderwijs
11^e graad, komt overeen met *ciclo* VI

Aantal maanden in de *Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación* (ETCR):

Sinds januari 2017

15 jaar bij de FARC, ik zocht de guerrilla vrijwillig op. Dat verbeterde mijn leven in zekere zin omdat we daarvoor de middelen niet hadden om 'te overleven', te studeren... er was geen toekomst. Mijn ouders zijn ook vermoord.

RE-INTEGRATIE EN ONDERWIJS

Onderwijsprogramma's in het kamp:

Ik ben enorm blij dat deze programma's er zijn. De meerderheid van de *ex-combatientes* is er nooit echt in geslaagd om een goede opleiding te krijgen. Zonder opleiding is het veel moeilijker om te werken. Bovendien verschilt het onderwijs in het kamp best wel met het onderwijs dat we in het oorspronkelijke kamp kregen. Er is veel minder politiek en het is gericht op een basisopvoeding. Het geeft ons de gelegenheid om onze persoonlijke ontwikkeling te maximaliseren, het opent gewoon veel meer deuren voor mensen die niet eens beseften dat die kansen er waren. Zo houden we vergaderingen over onderwijs, praten we over biologie en geschiedenis, filosoferen we over een toekomst die we tot voor enkele jaren niet voor mogelijk achtten.

De rol van onderwijs als preventie op recidive:

Ons grote probleem is dat deze mensen in contexten van marginaliteit, kwetsbaarheid, segregatie, stigmatisering en van uitzetting leven. Ze zijn jarenlang verdrongen door de bevolking in steden en dorpen, dit is iets wat vandaag nog altijd aan de gang is. En vooral in een context waarin er een illegale economie is die zulke hoge inkomens veroorzaakt, is het verleidelijk om terug te keren naar die economie. De netwerken die al die jaren voor handen waren, blijven bestaan, blijven ervoor zorgen dat de illegaliteit zowaar zegeviert. Ik geloof dat onderwijs daar veel aan kan veranderen, zeker bij de toekomstige generatie, het helpt ons in te zien dat oorlog niet de juiste weg is en dat we daar ook niet meer naar terug hoeven. Veel dissidenten zijn onwetend of willen de vrede gewoon niet onder ogen zien. Dat maakt het voor mensen die die vrede net wel willen des te moeilijker om te begrijpen waarom sommigen nog in de jungle willen leven. Voor mij is het duidelijk: met opvoeding en onderwijs kan je heel wat in beweging krijgen, alleen vergt dat heel wat tijd. Ik heb nu een kindje van vier jaar en dat komt in sé op hetzelfde neer, nl. je moet het opvoeden en dat gaat niet zomaar van de enig dag op de andere. We mogen ook niet naïef zijn, sommigen menen het goed met het naar school gaan, terwijl anderen het bijna ondernemen als een tijdverdrijf, maar goed, hoe meer mensen er in de klas zitten (*ex-combatientes*) hoe minder er nog proberen om verder te strijden tegen iets wat we al lang niet meer kunnen winnen. Toch kan ik ergens wel begrijpen waarom de dissidenten zich niet zomaar overgeven aan de vrede, het doet afbreuk aan hun status als strijder, en zeg nu zelf, wat blijft er nog over van dat soort mensen als ze hun wapens afgeven? Daarnaast is het ook vanuit een wantrouwen en frustratie tegenover de overheid. Ik dacht er lang ook zo over, gewoon omdat ik niet beter wist.

Thema's uit de topiclist:

Je komt hier en je hebt geen job of er zijn mensen die geen familie hebben. Je moet de mensen uitdagen en je moet ze goed begeleiden naar een ander leven. Zo merk je bijvoorbeeld dat vanaf het moment dat mensen zich hebben aangesloten bij de FARC ze niet langer contact onderhouden met hun familie, wij, de *compagneros* worden de (nieuwe) familie. Daarom hebben veel strijders angst om terug te keren naar de maatschappij, omdat ze al die tijd zo geïsoleerd zijn geweest van elkaar, ik vind dat maar normaal. En denk ook na: een gedemobiliseerde die al jaren in zo'n groep zit, weet niet onmiddellijk wat hij wil. Op dat moment wil je met je familie praten, ze zien en proberen de tijd terug te krijgen toen je daar was. Dat blijft dus voor velen een dilemma: Gaan de ex-gewapende strijders terug naar de dorpen die

ze ooit hebben verlaten? En wat met hun kinderen die ze achterlieten, kinderen die nu zelf volwassenen zijn geworden?

Als je kijkt naar de ongelijkheid, dat blijft ook een groot probleem. Kinderen die les krijgen in rurale gebieden hebben significant minder kansen dan in de stad. Het is heel moeilijk om hetzelfde niveau te krijgen, ook al hebben de kinderen dezelfde capaciteiten. De angst vertaalt zich vooral in bedreiging voor onze veiligheid en vervolging. We zijn als groep gestigmatiseerd en dat verdwijnt niet zomaar, de mensen van het platteland zien dit proces nog altijd als iets omstreden, zoals terreur of zware criminaliteit. De overheid belooft en beweert ook vanalles, en ze leven niet al hun beloftes na. We krijgen bijvoorbeeld niet genoeg middelen om te studeren. En net het niet naleven van de verschillende beloftes, is zo nefast voor de vrede en voor een fatsoenlijk leven.

Bovendien ben ik ervan overtuigd dat alle *ex-combatientes* weten wat democratie en vrede betekent. Een wereld zonder wapens, dit is een zone waarin democratie ontstaat. Toch blijft het moeilijk om die democratie te consolideren, zeker omdat het kapitalisme het slechtste in de mens naar boven haalt.

RESPONDENT 10: Student en leerkracht

Respondent (44'22")

DEMOGRAFISCHE KENMERKEN

- Vrouw
- 36 jaar
- Broers of zussen: 3 broers

Scholing:

- Niveau van onderwijs:
Ciclo IV
- Niveau van onderwijs voor intrede FARC:
Ciclo VI

Overig:

- Dertien jaar bij de FARC

Aantal maanden in de *Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación (ETCR)*:

Sinds januari, geeft les aan *ciclo III*

RE-INTEGRATIE EN ONDERWIJS

Onderwijsprogramma's in het kamp:

Schoolboeken zijn pas acht dagen geleden aangekomen, dat is dus veel te laat. Ik geef les aan *ciclo III* omdat ik meer gestudeerd heb dan een doorsnee-FARC, maar ik ben zelf nog bezig met *bachillero* te behalen. Ik heb zelf dertien jaar bij de FARC gezeten en de laatste jaren heb ik me toegelegd op het onderwijs daar. Daarom is het voor mij soms moeilijk om in te zien wat werkt en wat niet. (van lessen, dat ging van ideologie tot begrijpend lezen) En ondertussen moet ik mijn diploma licentiaat in de sociale wetenschappen nog afwerken. Als we kijken naar de onderwijsprogramma's hier, dan beginnen die nu pas echt tot stand te komen. Zoals ik al zei, de boeken zijn een goede week gearriveerd, dus hebben we ons wat uit de slag moeten trekken. Dat creëert verschillende problemen, want als er geen boeken zijn en je moet lesgeven over de algemene zaken dan is het behelpen met wat je hebt. Zo kwam het didactisch materiaal voornamelijk vanuit onze eigen creativiteit. Ikzelf kan best wat tekenen en heb de evolutie van de olifant schematisch

weergegeven. Ook heb ik in de klas verschillende blaadjes gehangen met Engelse woorden op die bij de ruimte passen. Dan kunnen we dat beter memoriseren. Zo staat er bij bibliotheek *Library* en *Books*, of in het klaslokaal bij muur *Wall* en bij raam *Window*. Een collega-leerkracht van mij heeft zelfs op basis van plastic afval en punaises een DNA-strip gemaakt. Dat is best goed gelukt, maar dat is niet van de ene dag op de andere gemaakt. En dat is ook weer typisch voor de Colombiaanse overheid, ze beloven vanalles, maar van zodra de politieke strijd om zo'n akkoord achter de rug is, lijken ze de geldkraan te willen dichtdraaien.

De rol van onderwijs als preventie op recidive:

Door de jaren in de strijd leren mensen veel dingen. Ze hebben kennis vergaard in een heel ander onderwijssysteem. Dat is een vereiste geweest binnen de FARC, het maakte namelijk ook deel uit van de strijd. Daarom denk ik dat onderwijs zeker verandering kan inluiden voor sommige mensen, alleen blijft het collectieve karakter binnen de FARC soms krachtiger, sterker om de strijd verder te zetten. Dan is de keuze snel gemaakt, en dan kan onderwijs niet veel meer uithalen, ook omdat de strijders elkaar in die mate beïnvloeden dat ze een systeem in stand houden. Ze projecteren elkaars ideeën. Onderwijs opent deuren; kijk maar naar begrijpend lezen, dat is belangrijk om een kritische geest te ontwikkelen, om *ex-combatientes* weerbaar te maken, zodat ze aan de verleiding van de strijd en de illegaliteit kunnen weerstaan. Die alternatieven bieden vanuit een lokaal perspectief is van kapitaal belang.

Thema's uit de topiclist:

De overgrote meerderheid van de FARC-leden hebben in hun leven nooit gewerkt. En dat merk je ook als je met hen in gesprek gaat, ze willen niet echt werken, ze willen gewoon in de gemeenschap actief blijven en ergens binnen die gemeenschap iets betekenen. Dus ze werken wel, maar niet om echt geld te verdienen. Onderwijs kan hun leven verheven naar een nieuw niveau. Ze leren bij, al is de kwaliteit van het onderwijs echt niet zo goed als in stedelijke gebieden. Je moet jonge mensen de kans bieden om te studeren, om van jongs af aan meteen bewust te zijn van hun eigen toekomst, van hun kansen. Maar die blijven er niet. Kijk naar deze zone, de leerkrachten hier zijn wel opgeleid maar hebben eigenlijk te weinig gestudeerd om dit tot een goed einde te kunnen brengen. Het is ingewikkeld. Ook de budgetten om te studeren zijn niet voldoende. Ik weet dat het makkelijk is om te zeggen dat we te weinig gefinancierd worden door de overheid, maar het is effectief zo, zo nalatig dat ze zijn! Het is iets wat verdorie al jaren aansleept, dat de overheid niet aanwezig is op plaatsen waar ze zo nodig wel moet zijn. Het is nog teveel aangepast aan een oorlogssysteem.

We moeten dat meer in rekening brengen, dat als we studeren verschillende realiteiten opdoen en dat we geconfronteerd worden met een wereld waar we niet veel van afweten. Het is zo dat er onderwijs werd aangeboden binnen de FARC, maar dat was te eenzijdig, te beperkt en te ideologisch getint. Daarom is het van belang om aan 're-educatie' te doen, om ons met andere woorden van meerdere perspectieven te voorzien. Zo moeten we het over geografie en politiek hebben, hoe oorlogen de geschiedenis hebben beïnvloed... Dat is een heel moeilijk proces omdat wij zo gewoon zijn geworden aan samenleven in commune, we zijn onwetend.

Losse quote

Ik voel me goed in de activiteit die ik doe, maar de stad verschilt erg van het platteland. De verandering is niet alleen voor mij. Iedereen zegt dat het niet makkelijk is en het hangt af van het collectief.

RESPONDENT 11: leerkracht

Respondent (40'34")

DEMOGRAFISCHE KENMERKEN

- Man
- 25 jaar
- Broers of zussen: 1 zus

Scholing:

- Niveau van onderwijs:
Licentiaat, *pregrado en la universidad*.

Aantal maanden in de *Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación* (ETCR):

1 maand

RE-INTEGRATIE EN ONDERWIJS

Onderwijsprogramma's in het kamp:

Hij geeft les aan ongeveer 20 studenten van de in totaal 99 studenten in *La Zona Veredal*. Dit in *Ciclo II* en *Ciclo III*. Deze *ciclo's* verschillen louter in complexiteit: zo bouwt *ciclo II* en *ciclo III* verder op elkaar. Daardoor is het Engels, Spaans, politiek, info over de gemeenschap etc. meer uitgebreid dan in de vorige *ciclo's*. Ze dienen om de opgedane kennis stelselmatig te herhalen en te verbreden, dit om een basisniveau van onderwijs te creëren: bv. rekenen: vermenigvuldigen, delen... Elke *ciclo* heeft ook zijn eigen boek met de inhoud afgestemd op de specifieke *ciclo*. Ik vind dat een goed systeem, zeker omdat het zo recent en up to date is. Elke *ciclo* duurt vier maanden. 24 maanden in totaal. Zo schreven verschillende organisaties mee aan de boeken en werden algemene methoden voor pedagogie toegepast. Dat komt de kwaliteit ten goede ondanks de enorme tijdsdruk en vluchtigheid van hoe deze programma's tot stand zijn gekomen. Daarnaast is het voor mij als leerkracht belangrijk om een eigen gids te hebben die me wat meer richting geeft over hoe bepaalde zaken moeten worden overgebracht. Zo is er de *Guia para el tutor*. Toch is dit nog niet inclusief genoeg. Ik moet vaak zelf extra zaken opzoeken om mijn lessen voor te bereiden maar de toegang tot die info wordt bemoeilijkt: we hebben een bibliotheek waarop we kunnen terugvallen (beperkt, HC) en af en toe internet (betalend, HC), maar dat is niet optimaal.

Doordat het proces van onderwijzen in het proces van re-incorporatie zeer recent is en wat achteraf is gekomen (na het vredesakkoord, HC), is het complex het succes ervan nu al in te zien. In drie à vier maanden is het moeilijk om te bekomen wat anderen over jaren bereiken en is het ook voorbarig om de resultaten ervan nu al te kunnen analyseren. Zoiets duurt een aantal jaren. De pedagogie is op niveau vindt hij, maar er moet meer aandacht besteed worden aan de innovatie van het onderwijs, iets wat door de snelheid van het vredesakkoord amper aandacht krijgt. Bovendien moet er extra tijd en ruimte aan het proces en pedagogie worden besteed. Docenten hebben de vrijheid en autonomie om voor zichzelf te beslissen hoe ze hun vak geven. Goed, ze hebben het boek als richtlijn, maar dat kan nog niets betekenen. Soms staat het lesgeven los van wat er eigenlijk moet worden gegeven. Dat zijn sterktes en zwaktes van het educatiesysteem. Het is dus behelpen met wat we vandaag hebben. Zo heb ik met mijn eigen geld en middelen wat didactische materialen voorzien: een opgezette leguaan, een camera die ik in de bossen kan hangen om dieren te spotten en verschillende tekeningen die ik zelf heb gemaakt (evolutie van de olifant bv.).

Thema's uit de topiclist:

Ik denk wel dat alle *ex-combatientes* weten wat vrede betekent. Dissidenten niet. Voor hen is het belangrijk, niet alleen de vrede, maar ook de sociale rechtvaardigheid en andere kwesties, ze willen hun leven op de rails. Deels in vrede, veel andere dingen: zoals gezondheid, een betere thuissituatie, een onderkomen voor hun familie. Het is een allesomvattende verandering in mentaliteit. Ook de klasdynamiek is cruciaal hier, zeker in het proces van lokaal en ruraal onderwijs. Als je kijkt op nationaal vlak hebben leerlingen of studenten op het platteland andere problemen dan pakweg in de stad. Daarom is het moeilijk om dit inclusief aan te pakken en ook met die problemen rekening te houden. Toch merk ik dat mijn studenten echt willen bijleren. Ze zijn overtuigd om hun leven te verbeteren, ondanks de problemen en ongelijkheid die ze ervaren. We moeten ze met onderwijs verheven boven die ongelijkheid.

De rol van onderwijs als preventie op recidive:

Zeker: onderwijs is een van de pilaren van onze maatschappij. Veel van de kansen die je krijgt hangen af je opleidingsniveau. Natuurlijk is onderwijs een fundamentele stap. Het is heel belangrijk, zelfs belangrijker dan werk. Laten we zeggen: dissidenten krijgen of zien andere kansen, wat in mijn ogen hun eigen toekomstplannen doorkruisen. De gewapende strijd is gewoon voorbij. Centraal staat om het onderwijs te moderniseren. Laten we zeggen, en dat is duidelijk, dat het onderwijs in alle landen zeer belangrijk is. Verbeter investeringen,

dat is een portaal naar morgen, iets waar onderwijs een rol moet in spelen. Werk is in eerste instantie niet zo belangrijk als de schoolboeken. Onderwijs is belangrijker dan het vinden van een job. Persoonlijke ontwikkeling is heel belangrijk, het houden van uw familie, uw leven, is erg inclusief. Mede omdat ze daardoor ook meer zelfstandig worden. Dat is heel belangrijk.

Onderwijs als maatschappelijke functie:

Onderwijs creëert echte kansen om een job te krijgen waardoor je meteen de kwaliteit van je leven kan verbeteren. Wie wil dat nu niet? Het maakt het leven meer waardig. We moeten meer dan ooit mensen overtuigen om eerst les te volgen en pas daarna op zoek te gaan naar werk. Door zoveel mogelijk mensen aan te trekken, wordt de sociale druk ook groter. Zeker als je kijkt naar de FARC en hoe ze al die decennia in commune leefden. Dat zorgt voor een voordeel bij ons, zelfs nu al bestaande dissidenten moeten (terug) naar de zones keren. Anders is er geen kans op vrede. En wij als leerkrachten hebben een belangrijke voorbeeldfunctie in de maatschappij te vervullen.

RESPONDENT 12: leerkracht

Respondent (34'26")

DEMOGRAFISCHE KENMERKEN

- Man
- 34 jaar
- Broers of zussen: 2 zussen

Scholing:

- Niveau van onderwijs:
Undergraduate in de mensenrechten en is student wiskunde
- Functie in het kamp:
Enerzijds pedagogisch adviseur, anderzijds is hij hoofd van onderwijs in ECTR *Urias Rondon* en geeft hij zelf les aan *ciclo IV, V, VI*.

Aantal maanden in de *Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación* (ETCR):

Sinds februari, 8 maanden:

RE-INTEGRATIE EN ONDERWIJS

X heeft 21 studenten van de 99 die het onderwijsprogramma volgen. Hij geeft vooral biologie, geschiedenis, Spaans, Engels en politiek.

Onderwijsprogramma's in het kamp:

Re-integratieproces, ex-strijders keren terug naar het stadsleven, en als burger heb je het recht om toegang te krijgen op onderwijs. De rol van onderwijs is essentieel voor het levenslang genereren van een algemene cultuur, om waarden en normen over te brengen bij de Colombiaanse staatsburgers. Onderwijs kan ook een democratische oefening zijn. Door het gebruik van wapens af te zweren en met elkaar in dialoog te gaan vandaag, draagt het bij aan de visie, het wereldbeeld van de *ex-combatientes* om te tonen hoe het anders kan en hoe de politiek op een andere manier kan worden bedreven nl. op een vreedzame manier. Om de dynamiek te vergroten van een vredevol leven en de kennis op te bouwen die er bestaat rond bepaalde instellingen en de politiek in het algemeen. Maar ook de toezeggingen, de uitdrukking te verbeteren en om op een betere manier te socialiseren, dit op een

meer gemakkelijke manier. Daarnaast kunnen ze dan de dynamiek van oorlogsvoeren en conflict ernaast plaatsen. We spreken van een zogenoemde re-educatie, omdat de cultuur van oorlog waar hun leven was ingebed, het dominante dogma blijft. Daarom moet onderwijs, dat er kan in slagen de sociale zone waar FARC in vertoeven, binnen te dringen. Nu leven ze nog te veel in een gesloten omgeving. Dat zal stilaan gaan veranderen. Het moet. Zo ook het debat over politiek: dat komt meestal pas in latere cycli aan bod, ik stel voor om die lijn door te trekken naar alle cycli, zeker als je weet dat er verschillende *ex-combatientes* beslissen om te gaan werken na pakweg ciclo II of III. De betekenis van vrede en democratie maakt het daarom niet minder onbelangrijk, we moeten ze een waardig nieuw leven kunnen bieden.

De rol van onderwijs als preventie op recidive:

Humanisering en vreedzaam in conflict kunnen treden met elkaar in een klas kan dissidentie voorkomen, dit door onderwijs aan te bieden en kennis te vergaren zoals bijvoorbeeld het leren over geschiedenis, met het oog om een beter mensenleven te hebben. Kortom, zich beter te ontwikkelen door een meer humaan bestaan te leiden. In het kamp zijn er maar twee dissidenten waargenomen. Het probleem is dat het grootste deel van de dissidenten er niet in geslaagd is om het vredesakkoord goed te keuren. Althans, zij zijn nooit naar het kamp gekomen om zich aan te melden. Ze zeggen letterlijk: trek jullie plan ermee, ik wil er niets mee te maken hebben. Dat is een cruciale misrekening van hen.

Bestaat er een relatie tussen onderwijs en dissidentie?

De onwil, ik geloof dat *combatientes* de regering niet vertrouwen waardoor ik denk dat de afspraken (in het vredesakkoord, HC) niet allemaal zullen worden uitgevoerd. Het zal integendeel een dynamiek genereren die de spanningen van conflict en geweld terug aan de oppervlakte brengt. Ik denk dat dissidenten een ethische overweging is, net zoals het volgen van onderwijsprogramma's. Het gaat om wat volgens hen goed is en wat niet. En beide partijen denken dat ze 'het goede' doen. Het probleem is dat de leraren hier erg inconsequent zijn en schrik hebben om in bepaalde gebieden te werken. De meeste zijn een stadsomgeving gewoon en liepen er ook stage. Het Colombiaanse platteland is een wereld van verschil. Op dit moment hebben de scholen niet eens genoeg alternatief didactisch materiaal, laat staan infrastructuur ter beschikking. Kortom, onderwijs is hier in rurale gebieden niet prioriteit nummer één, er zijn andere problemen die meer acuut zijn: de ongelijkheid bijvoorbeeld.

Thema's uit de topiclist:

Over democratie: het begint bij de samenleving en dat is iets waar de FARC zich nu nog niet ten volle in bevinden, ze zijn namelijk nog te veel gewoon aan het 'in commune leven'. Democratie is ooit begonnen als een staatsvorm om het bestaande systeem te vernieuwen, te veranderen. Vandaag geloof ik dat er een hoog niveau van appreciatie en begrip geldt voor democratie en hoe haar te ontwikkelen, maar al snel ontbreekt het de neiging om er actief aan deel te nemen of het te laten institutionaliseren of ontwikkelen zoals het hoort. Zo moeten we sommige zaken, diensten reorganiseren, zoals macht, toegang tot en kwaliteit van onderwijs en het deconstrueren van de negatieve connotatie dat democratie in combinatie met kapitalisme heeft bij *combatientes* en ex-strijders. *Convivencia* begint bij het zoeken van toenadering, dialoog, en dat moet soms aangeleerd worden. Vandaar ook de vele workshops op vrijdag. Er moet vrede zijn met sociale rechtvaardigheid, welzijn, in het openbaar kunnen functioneren en vrij het huis kunnen verlaten. Vrede is ook toegang tot gezondheidszorg, onderwijs, huisvesting ... De vrede hangt af van een sociaal systeem, onderwijs. Ik denk dat het kapitalisme een moeilijk systeem is voor vrede omdat het geënt is op om te meest hebben. De vrede in Colombia hangt ook af van de vrede in de wereld.

Angst om in de maatschappij te re-integreren?

Nee, was altijd al een relatie met de gemeenschap wat de angst teniet doet. Toch begrijp ik dat anderen huiverig staan tegenover de dorpingen. Zeker omdat de strijd van oorlog naar vrede de belangrijkste sociale verandering is en die niet zomaar wordt gemaakt. Grondgebied heeft voor een lange strijd gezorgd zowel bij de FARC als bij de gemeenschap. Daarom is er meer toenadering en gerechtigheid nodig om co-existentie te kunnen bekomen. Dat vergemakkelijkt ook de re-integratie.

Onderwijs als maatschappelijke functie:

Ik denk dat we onderscheid moeten maken bij welke maatschappij. Ik geloof niet dat ze angst hebben om hun rol in de maatschappij waar ze nu verblijven, er is wel angst om naar de maatschappij 'out there' terug te keren. Zeker omdat ze vrezen voor represailles van de overheid, iets wat in de loop van de afgelopen decennia een terugkerend motief is. Het vredesproces kan ook een politieke genocide impliceren, denken ze, met de *Unión Patriótica* (UP) in het collectieve geheugen. Maar ik denk dat de realiteit weleens anders zal uitdraaien. Er zal zeker een tegenbeweging blijven en een cultuur van stigmatisering die zich ook en vooral op sociale media platformen ontvouwt. Omdat de doorsnee-Colombiaan nogal te vaak het vertekend beeld heeft dat de FARC allemaal terroristen zijn, dat ze voorstander zijn van destabilisatie en oorlogszucht. Ik denk dat onderwijs en pedagogie hier zeker kan toe bijdragen, om dit vertekend beeld uit de wereld te helpen. Het is een andere manier van vechten,

van strijd, het is een strijd om de waarheid aan te bieden, andere perspectieven onder ogen te durven zien en hen kansen te willen aanbieden.

Ik denk trouwens niet dat de overheid genoeg inspanning doet, noch hier, noch in andere landelijke gebieden, sommigen zijn corrupt. Het blijft een verderzetting van de uitvoering van het akkoord. Waarom zouden ze de aanwezigheid verminderen? Ook de verantwoordelijkheid van de staat wordt zo klein mogelijk gehouden. Nu wordt zelfs gesproken om de budgetten voor onderwijs te verkleinen. Dat is toch verschrikkelijk? Daarnaast hebben ze het onderwijs geprivatiseerd zodat ze al niet veel moeten investeren. Dit ontwikkelt dissidentie omdat het kader, level playing field te weinig aan bod komt of niet wordt aangeboden. Er wordt in de ogen van heel wat dissidenten te weinig omkadering voorzien, we zijn afhankelijk van de overheid en zij zijn ook afhankelijk van ons.

Verschil tussen ruraal en stedelijk gebied: hebben toegang tot meer informatie: bibliotheken, technologie...

We kunnen niet meer thuisblijven en ons verschuilen achter een façade van geweld, nee, we moeten het isolement achter ons laten. We moeten in gesprek durven gaan met onze gemeenschap en elkaar leren begrijpen. Democratie en vrede komt er niet als we afwachten. The revolution is now. It always was.

RESPONDENT 13: Leerkracht

Respondent (32'21")

DEMOGRAFISCHE KENMERKEN

- Vrouw
- Broers of zussen: geen

Aantal maanden in de *Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación (ETCR)*:

Zeven maanden werkzaam in de zone, geeft les aan *ciclo* I en II.

RE-INTEGRATIE EN ONDERWIJS

Onderwijsprogramma's in het kamp:

Onderwijs in het kamp is noodzakelijk om ex-combatientes een toekomst te bieden. Vanaf het ondertekenen van het vredesakkoord vorig jaar was duidelijk dat onderwijs een deel zou uitmaken van het re-incorporatieproces. Toch was het onduidelijk wat de uiteindelijke rol zou zijn. Uiteindelijk werd ik door de overheid gevraagd om les te geven in de ETCR in *La Macarena, Meta*. Ik geef les aan *ciclo* I en II en heb twee mensen die analfabeet zijn. Deze heb ik opgenomen in een bestaande groep, simpelweg omdat er geen middelen zijn om dit als losstaande *ciclo* te organiseren.

Thema's uit de topiclist:

Ik denk niet dat iedereen van de *ex-combatientes* weet wat vrede of democratie betekent. Daarom is het van belang om naast de reguliere scholing ook daarover in discussie te gaan. Aangezien ik lesgeef aan *ciclo* I en II vind ik niet dat dat mijn taak is omdat ik eerst de basisvakken moet aanleren. Het is zo mooi om te zien hoe die mensen nieuwe dingen bijleren. Zo is er iemand met een oogandoening die heel moeilijk kan schrijven. Ze zit zelf in *ciclo* II en ze kan schrijven door middel van imitatie. Het is werkelijk prachtig dat ze op die manier toch vooruitgang kan maken. En dat stemt me ergens hoopvol, dat de menselijke inventiviteit er ook nog is. Zo heb ik laatst DNA-strips gemaakt met plastic en punaises. Als de overheid niets doet, dan moet het van ons komen. Duurzame vrede ontstaat hier, in de zone zelf, tussen de mensen, door met elkaar in gesprek te gaan en elkaar voort te sturen naar een beter leven. Je ziet het hier gebeuren, langzaam.

Onderwijs als maatschappelijke functie:

Ze vindt dat onderwijs een doorslaggevende rol kan spelen in de re-integratie en re-incorporatie. Maar er zijn te weinig middelen. Zo is er bij haarzelf, zoals bij andere leerkrachten, een gebrek aan het leren van Engels. Als het niveau bij de leerkrachten ondermaats blijkt, is het zeer moeilijk dit vak te onderwijzen. Er is ook te weinig didactisch materiaal voor handen. Tien dagen geleden leverden ze extra boeken, maar dat is niet genoeg. We hebben ook een bibliotheek die nog uitbreiding verdient, we hebben zo'n 50 boeken op dit moment dus kunnen we er nog wel wat extra gebruiken. Het is belangrijk om naast het reguliere lesgeven ook buiten de lessen verschillende alternatieven van 'zelfstudie' aan te bieden.

Onderwijs is gewoon het allerbelangrijkste om de duurzame vrede te ondersteunen maar er zijn geen middelen en de overheid ziet niet in dat dit zo cruciaal is. Gelukkig dat andere organisaties deze leegte invullen. Toch is het een bijzonder gemiste kans om de rol van de staat uit te breiden in gebieden waar ze nog nooit aanwezig is geweest. Dat maakt het belangrijk voor de *ex-combatientes* ook omdat ze de staat wantrouwen. Nu dit niet gebeurt, blijven heel wat netwerken die er altijd waren intact. Zo blijven delen van de weg nog altijd in handen van de guerrilla. Dat is de weg naar duurzame vrede uitstellen.

De rol van onderwijs als preventie op recidive:

Jazeker, het onderwijs biedt voor velen een uitlaatklep en bovendien een extra kans om alsnog je levenskwaliteit op privé en werk gerelateerd vlak te verbeteren.

RESPONDENT 14: leerkracht

Respondent (40'16")

DEMOGRAFISCHE KENMERKEN

- Man
- 51 jaar
- Broers of zussen: geen

Scholing:

- Niveau van onderwijs:
Primaria, dus basisschool afgerond
- Functie in het kamp:
Leider van de FARC, Frente 7 en huidig leider van de ECTR *Urias Rondon*.

Aantal maanden in de *Espacio Territorial de Capacitación y Reincorporación (ETCR)*:

Sinds januari in dit kamp in *Meta*, 9 maanden in totaal: ervoor *Guaviare*.

RE-INTEGRATIE EN ONDERWIJS

Onderwijsprogramma's in het kamp:

Een cruciaal onderdeel van de re-integratie, en ook een deel van zijn takenpakket, is de controle dat het vredesakkoord wordt uitgevoerd. Zo moet hij waken over de samenwerking met verschillende organisaties, nationaal en internationaal. Maar de *ex-combatientes* hier hebben ook andere problemen aan hun hoofd: sommigen willen werken eens ze de schoolbanken hebben verlaten maar er is geen werkgelegenheid, er zijn geen jobs. En als er geen jobs zijn dan is dat certificaat ook niets waard. Ze hebben de wapens afgegeven met de hoop om te kunnen genieten van de onderwijsprogramma's, maar ze willen meer dan onderwijs alleen. Zo zie je dat een aantal *ex-combatientes* hun creativiteit gebruiken om zelf hun jobs te creëren. Zo zijn er twee die ons Youtube-kanaal onderhouden. Ik denk dat dat meer de toekomst wordt, eigen jobs creëren. Er is ook iemand anders die in het dorp werkt in de keuken van een restaurant. Iemand anders heeft een winkeltje geopend in een van de huizen hier en ze heeft geïnvesteerd in een modem voor wifi. Ze heeft dat slim bekeken. Maar daar heb je niet echt een diploma voor nodig. Net zoals die keer

dat er een workshop werd gegeven hoe je manicure en pedicure moet geven. Veel mensen zaten daar niet op te wachten.

Toch blijft het van belang om het onderwijs dat in de FARC werd genoten door te trekken in de re-integratiefase. Zo moeten we bijleren over de Colombiaanse geschiedenis, anders verliezen we de verbondenheid met de gemeenschap en met ons land. Dat geeft ons ook een soort van bagage om een nieuwe plaats in de wereld te veroveren, een nieuwe bestaansreden.

De rol van onderwijs als preventie op recidive:

Hij gelooft niet dat onderwijs recidive kan voorkomen, het heeft simpelweg te maken met cultuur en met mensen die het niet eens zijn met het vredesakkoord. Het kan eerder het omgekeerde effect hebben op sommige strijders. Hijzelf is door onderwijs in het dorp in de guerrilla gegaan om een betere toekomst te hebben. Zijn leerkracht in de lagere school was lid van de FARC en vertelde hem over hoe dat allemaal in zijn werk ging. Door zijn leerkracht is hij zelf naar het kamp gegaan om er zich aan te melden. Nadat hij zich had aangesloten, kreeg hij wat onderwijs aangeboden: over politiek, ideologie. Dat waren korte cursussen van twee à drie maanden, beetje vergelijkbaar met de duur van de cursussen nu. Zo is hij ook op de positie terechtgekomen waar hij vandaag nog altijd zit. (Mede door het onderwijs is hij dus leider kunnen worden, zie 4'05")

Thema's uit de topiclist:

Leider van het FARC-kamp spreekt van het belang van onderwijs als de hoofdweg naar een betere toekomst. Er zijn nog altijd strijders die niet moegestreden zijn. Ik begrijp sommigen wel. Maar we moeten inzien dat de FARC moet veranderen, het kon zo niet verder, we wisten al jaren dat dit akkoord zou moeten worden getekend. We verloren veel van onze *compaños*. Dat maakt ook de roep om vrede te hebben luider. We moeten aan onze toekomst denken, onze kinderen. En niet langer geloven dat we winnen in het leven als we telkens de wapens opnemen, we moeten op een andere manier leren strijden voor onze waarden en normen.

Vrede is moeilijker dan oorlog voor ons, er zijn continu procedures en weinig oplossingen. We zijn ook achtergesteld op de rest van de Colombianen. Ik wil maar zeggen: de stad heeft de economische welvaart, iedereen heeft er al decennia internet, wij hooguit enkele maanden, jaren. Hij zegt dat hij zelf soms niet veel weet, gewoon omdat hij niet goed weet hoe hij op internet moet surfen. We hebben geen drinkbaar water in onze leidingen, geen deftige elektriciteit. Iedereen moet zich inzetten om onze levenssituatie te verbeteren. Ik wil niet terug naar de oorlog, dat is

voor mij nu een afgesloten leefwereld. Veel familieleden en vrienden zijn gestorven in het conflict. We hebben de sleutel voor vrede in handen hier in dit kamp.

6. Uittreksels uit boeken

Afbeelding 13: Uittreksel uit de module voor analfabeten

CARTILLA ALFABETIZACIÓN

Reemplacemos las imágenes utilizando las palabras del siguiente cuadro.

- árbol - uvas - sembrar - cultivo - puertas
- convivencia - paz - aquí - construye - paz

Susana se sienta a la sombra de un y come
_____

A Pedro le gusta y cuidar su
_____

Se abren las para la y la
_____

 ya sabemos cómo se la
_____

9

UNIDAD 2

¿Cómo apporto en mi comunidad?

Las trovas son coplas hechas sobre un tema establecido que se cantan de manera improvisada con ritmos e instrumentos propios de cada región. La trova puede tener cuatro versos generalmente o "Dobletada" donde se unen dos trovas tradicionales para formar estrofas de ocho versos o más. El texto "**La convivencia**" del componente de lenguaje es un ejemplo claro de trovas sencillas.

Realicemos un acróstico con la palabra **RESILIENCIA**, un caligrama sobre la **COMUNIDAD** y una trova sobre **IGUALDAD**.

Teniendo en cuenta la imagen, escribimos un mensaje en un octavo de cartulina con el tema de la PAZ y la decoramos con diferentes materiales. No olvidemos compartir nuestra creación en el rincón literario.

Transformando comunidad

Realizamos una búsqueda y recolección de semillas en nuestro Espacio Territorial y elaboramos un listado donde se vea su clasificación, de acuerdo con sus características (tamaño, color, forma) vistas en el componente científico. Socializamos en grupo qué tipo de semillas encontramos y cuáles son sus características. Dividimos la información encontrada en grupos para que podamos crear algunas trovas, en las que se transmita el paso a paso de la siembra, (proceso de germinación) a partir de lo aprendido en el componente de lenguaje y componente científico. Buscamos un terreno apropiado en la zona para comenzar nuestro proyecto de *huerta comunitaria*. Recuerda que debemos visitar el terreno cada tres días.

Encuentro final: Cantamos las trovas en nuestra comunidad con el paso a paso de la germinación y lo observado. (podemos utilizar recursos como vestuario, maquillaje, entre otros).

Nota: No olvidemos realizar registro fotográfico.

35

La resiliencia como eje para consolidar nuestro proyecto de vida

Arando caminos...

Realizamos un recorrido por nuestro Espacio Territorial, en el cual exploraremos y registraremos por medio de dibujos, las diferentes formas planas y sólidas que encontremos teniendo en cuenta el tema visto en el componente lógico.

A partir de las formas observadas con anterioridad, identificamos las propiedades de la materia vistas en el componente científico, tales como los elementos sólidos y líquidos que encontramos durante el recorrido y las escribimos en el cuaderno.

Tejiendo palabras

Conozcamos algunas formas de escribir para transmitir lo que sentimos:

El **acróstico** es un grupo de palabras en el que las letras iniciales o intermedias forman otras palabras nuevas o frases, que al leerlas de forma vertical trasmite un mensaje.

Los procesos de paz que se realizaron en Colombia
Fueron grandes conversaciones que tuvieron entre el gobierno y las FARC
Como resultado la firma de tan esperado Acuerdo de paz

Es**F**uerzo
p**A**z
acue**R**do
lu**C**ha

Los **caligramas** son poemas que complementan su significación con el dibujo. Están organizados de manera tal que se desea mostrar visualmente el mensaje en el lector.

UNIDAD 3

Trabajando en comunidad

Sabías que...

El género dramático es aquel que representa algún episodio o conflicto de la vida de los seres humanos por medio del diálogo de los personajes. Sus rasgos más característicos son el uso del diálogo y que no aparece la figura del narrador. Este género está destinado a ser representado, por lo que abarca todo lo escrito para el teatro. El fin de una obra del género dramático, aunque puede ser leída, es su representación en un escenario ante unos espectadores. Esta tarea es llevada a cabo por los actores, que encarnan a los personajes y que son conducidos por un director.

Sabías que...

La expresión verbal es el tipo de comunicación en la que se utilizan signos en el mensaje. Los signos son arbitrarios y/o convencionales, ya que expresan lo que se transmite y además son lineales; cada símbolo va uno detrás de otro.

La comunicación verbal puede realizarse de dos formas:

La comunicación oral, a través de signos orales y palabras habladas de forma gestual.

La comunicación escrita, es por medio de papel o mensajes.

En la comunicación verbal existen varias etapas: el mensaje, el código y el canal, que incluye el contexto, ruidos y redundancia. Pero normalmente se identifica la comunicación verbal con la comunicación oral, de la cual existen múltiples formas.

Sabías que...

La expresión no verbal es el proceso de comunicación en el que existe un envío y recepción de mensajes sin palabras, es decir, mediante indicios, gestos y signos. No posee estructura sintáctica, por lo que no es posible analizar secuencias de constituyentes jerárquicos y actores, que encarnan a los personajes y que son conducidos por un director.

Sabías que...

Los verbos son la parte de la oración que expresa acción o movimiento, existencia, consecución, condición o estado del sujeto; semánticamente expresa una predicación completa.

Sabías que...

La conjugación o tiempo verbal es la forma usada para describir hechos reales o seguros, con independencia de si estos hechos son pasados, actuales o se espera que sucederán con certeza.

CARTILLA CICLO III

- Ocupaciones o profesiones:**
He **is** a teacher, she **is** an engineer, he **is** a farmer)
(Él es profesor, Ella es ingeniera, É les agricultor)
- Nacionalidad:**
He **is** from Colombia, you **are** mexican.
(Él es de Colombia, ustedes son mexicanos)
- Estado civil:**
I **am** singled, he **is** married, they **are** divorced.
(Yo soy soltera, él es casado, ellos son divorciados)

Ejemplos:

GRAMMAR EXPLANATION

TO BE

We use to be in present to talk about names, professions, nationalities, age, feelings, marital status

I am Frank

I am not single

I am not happy

I am from london.
I am english

I am an architect

My favorite sports
are tennis and golf

My brother is a dentist
and my sister is a
secretary

AFFIRMATIVE SENTENCES

FULL FORM

I am
He is
She is
It is
You are
We are

SHORT FORM

I'm
He's
She's
It's
You're

Examples:

- I **am** Sarah and he **is** Jake.
- John **is** tired. He **is** in the bedroom.
- She **is** very young. She's only 12.
- It's two in the morning. It's very cold.
- You're from Italy. You're Italian.
- The cars **are** in the garage.
- Jim and I **are** classmates.